

UNIVERSITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filosofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Adam Krumnikl

Komparace české Národní obce fašistické
a polského Národně-radikálního tábora

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. PhDr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.

OLOMOUC 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 31. května 2011

OBSAH

Úvod	4
1 Teoretický rámec	14
1.1 Ideologie fašismu	14
1.2 Fašismus v politickém boji o moc	21
1.3 Typologizace fašistických hnutí	23
2 Národní obec fašistická a krajní pravice v Československu.....	26
2.1 Počátky českého fašistického hnutí	26
2.2 Počátky Národní obce fašistické a Gajdova aféra	28
2.3 Národní obec fašistická v politickém boji o moc	32
2.4 Pokus o fašistický puč	34
2.5 Národní obec fašistická po židenickém puči.....	36
2.6 Ideologie Národní obce fašistické	37
2.7 Ostatní krajně-pravicové skupiny	41
2.8 Vlajka	43
3 Krajní pravice v Polsku.....	46
3.1 Tábor velkého Polska a Všepolská mládež	47
3.2 Národní strana	49
3.2.1 Ideologie Národní strany	51
3.2.1.1 Antisemitismus	57
3.2.1.2 Katolicismus	62
3.3 Národně-radikální tábor	64
Závěr.....	69
Prameny a literatura	75
Prameny.....	75
Literatura.....	77
Přílohy	84
Abstrakt	89
Abstract	90

Úvod

Hlavním tématem této diplomové práce je komparativní analýza české a polské krajní pravice meziválečného období. Analýza je časově vymezena obdobím První československé republiky (1918-1938) a Druhé polské republiky (1918-1939). Důraz je kladen především na konec dvacátých a třicátá léta. Krajní pravici jsou rozuměny politické strany a uskupení nacházející se v daném období na nejkrajnějším pólu pravice politického spektra. V Československu se jednalo především o Národní obec fašistickou (NOF) a organizaci Vlajka. V Polsku se analýza soustředí na Národně-radikální tábor (Obóz Narodowo-Radykalny, ONR) a jeho dvě odštěpenecké frakce ONR-ABC a ONR-Falanga; a organizace sdružené v politickém táboře Národní demokracie, tedy parlamentní Národní stranu (Stronnictwo Narodowe, SN) a mimoparlamentní Tábor velkého Polska (Obóz Wielkiej Polski, OWP). Stručně bude zmíněn také Akademický svaz „Všepolská mládež“ (Młodzież Wszepolska, MW).

Vhodnost komparativní analýzy české a polské krajní pravice vyplývá z několika historických faktů. Československo i Polsko vznikly po první světové válce jako nezávislé země s demokratickým, parlamentním zřízením, ačkoliv demokratická tradice byla v obou zemích různá. Československo čerpalo svou politickou kulturu z dob Rakouska-Uherska. Polsko bylo před obnovením nezávislosti rozděleno mezi tři záborové mocnosti – Rakousko-Uhersko, Německo a Rusko. Pouze Rakousko-Uhersko nabízelo polskému etniku relativně liberální model politického života. Represivní systémy Německa a Ruska neumožňovaly dostatečnou seberealizaci polské inteligence. V ČSR demokracie přetrvala až do konce první republiky, zatímco v Polsku se postupně zhroutila po protivládním tzv. Májovém převratu v roce 1926. Pravicové strany v obou zemích byly státotvorné a podporovaly demokratické hodnoty a parlamentní systém. V roce 1922 se Národní fašistická strana Benita Mussoliniho v Itálii chopila moci a zavdala tak impuls ke změnám stylu pravicové politiky v celé Evropě. V obou analyzovaných státech část politické pravice vyjadřovala sympatie fašistickému hnutí v Itálii. Vzniklo dokonce několik efemérních fašistických uskupení. V obou zemích se stal průlomem rok 1926. V Československu vznikla sjednocením několika menších stran Národní obec fašistická. Toto uskupení, ač marginalizované snahami demokratických stran i vlastní neschopností, zaznamenalo prudký nárůst popularity a účastí ve volbách se dostalo dokonce i na půdu parlamentu. V Polsku v roce 1926 proběhl tzv. Májový převrat, kdy vojáci věrní

maršálu Józefovi Piłsudskému svrhli demokraticky zvolenou vládu. Po této události proběhl v Národní demokracii zlom a národní demokraté, do té doby věrní demokratickým zásadám, začali stále silněji sympatizovat s nedemokratickými myšlenkami fašismu. Proces radikalizace polské Národní demokracie probíhal až do konce druhé republiky a vyvrcholil odštěpením několika extrémistických skupin, z nichž nejvýznamnější byl Národně-radikální tábor založen v roce 1934. Vhodnost výběru tématu práce vyplývá také z toho, že v dosavadní české i polské vědecké literatuře dosud chybí práce zabývající se klasifikací meziválečné krajní pravice podle teorií fašismu.

Cílem práce není podat vyčerpávající historický přehled, nýbrž analyzovat českou Národní obec fašistickou a polský Národně-radikální tábor s ohledem na vystupování definičních rysů fašismu v stylu fungování i ideologii těchto stran. V polském případě bude analyzována také Národní demokracie, ze které odštěpenecký ONR vzešel. V této práci budou ověřovány následující dvě hypotézy: *Česká Národní obec fašistická naplňuje definice fašistické strany v plné míře, stejně jako polský Národně-radikální tábor Falanga, zatímco Národně-radikální tábor ABC mnohé rysy fašismu postrádá. Polská Národní strana se pod vedením mladé generace typologicky přibližovala fašismu, avšak jeho definiční znaky nebyly v SN nikdy naplněny.*

Práce staví na empiricko-analytickém přístupu s použitím základních metod analýzy, deskripce a komparace. Deskriptivní metoda je použita zejména na místech, kde je to nezbytně nutné pro popsání dějinných událostí důležitých pro chod daných politických stran. Metoda srovnávací analýzy má pomoci v ověřování dvou výše zmíněných hypotéz, pomocí získávání většího množství dobrých poznatků o zkoumaném obsahu. Nabídnutá data, fakta a informace budou sloužit komparativní analýze daných politických stran. Bude prověřována jejich shodnost s teoriemi použitými v této práci.

Ve své práci vycházím z teorií, které jsou detailně rozpracovány v první kapitole. Jedná se o teorie fašismu, konkrétněji teorie typologizující a klasifikující fašistické strany a hnutí dle několika klíčových rysů. Tyto teorie, nabízející propracované a ucelené definice fašismu jsou klíčové pro klasifikaci zkoumaných stran a prověření výše zmíněných hypotéz. V práci nebudou detailně použity teoretické přístupy mající za cíl vysvětlit příčiny a kořeny existence fašistických skupin, stejně jako teorie vysvětluující jejich úspěch či neúspěch. Hlavní teoretické

těžiště této práce bude soustředěno na samotné definici fašistických stran podle ideologických, typologických a organizačních rysů.

Diplomová práce je členěna do tří hlavních kapitol. První kapitola práce obsahuje teoretické ukotvení práce. Vysvětluje ideologické aspekty a kořeny fašismu a stručně se zabývá zapojením fašistických hnutí do politických systémů daných zemí. Myšlenkový rámec fašistických skupin je pak dále rozvíjen v typologizaci těchto skupin předními teoretiky fašismu. Několik nejzásadnějších klasifikací a definicí fašismu je pak možné najít v plném znění v přílohách. Druhá kapitola práce se zabývá krajní pravíci v Československu. Popisuje počátky českého fašistického hnutí až do založení Národní obce fašistické v roce 1926. Krátká podkapitola je věnována osobnosti vůdce NOF Radolovi Gajdovi a s ním související tzv. Gajdově aféře v roce 1926. Pozornost je věnována také zapojení NOF do politického boje v Československu a tzv. židenickému puči v roce 1933, kdy se čeští fašisté pokusili amatérským útokem na kasárna v Židenicích nastartovat fašistickou revoluci v zemi. Značná část druhé kapitoly se zabývá ideologií Národní obce fašistické. Zkoumány jsou vztah NOF převážně k politickému systému Československa, ke komunistům, k Židům a k autonomii Slovenska. Druhá kapitola se kromě NOF věnuje také ostatním, menším krajně-pravicovým skupinám v Československu. Zabývá se také mládežnickým hnutím Vlajka a jeho ideologií. Třetí kapitola se věnuje krajní pravici v Polsku po roce 1926 a situaci polské pravice před Májovým převratem popisuje pouze stručně. První podkapitola se zabývá Táborem velkého Polska a Všepolskou mládeží. Druhá podkapitola rozsáhle analyzuje ideologickou a organizační proměnu Národní strany po roce 1928. Vysvětluje spory mezi starou a mladou generací národních demokratů, vedoucí k transformaci celého národnědemokratického tábora. V rámci analýzy Národní strany je důležité sledovat především myšlenky mladé generace národních demokratů. Druhá podkapitola tedy podrobně analyzuje ideologii mladé generace národních demokratů, zkoumá její vztah k italskému fašismu a německému nacismu, k parlamentarismu a k hospodářským otázkám. Dvě separátní podkapitoly sledují antisemitismus a katolicismus Národní strany, dva klíčové elementy v ideologii polských národovců. Poslední podkapitola třetí kapitoly se zabývá Národně-radikálním táborem a analyzuje především ideologii a myšlenky obou odštěpeneckých skupin ONR, tedy ONR-ABC a ONR-Falanga.

Dosavadní zpracování fašistických teorií ve vědecké literatuře je obšírné. Do 60. let 20. století však chyběly vědecké práce metodicky uchopující podstatu fašismu.

Neexistoval konsensus ve věci tzv. „fašistického minima“, tedy základních rysů, dle kterých je možno klasifikovat různá fašistická hnutí. Do té doby navíc ve vědeckém světě dominovala marxistická interpretace fašismu. Britský historik Roger Griffin kritizuje dogmaticnost marxistických interpretací fašismu a říká, že jsou pokřiveny „kolektivní ideologií a metodologickou monokulturou“.¹ Prvním zásadním dílem odkloňujícím se od marxistické interpretace byla studie německého historika Ernsta Nolteho *Fašismus ve své epoše* vydaná poprvé v roce 1963.² Nolte byl také prvním vědcem, který se pokusil definovat fašistické minimum a typologizovat fašistické skupiny podle společných rysů. Do té doby se historici a filosofové soustředili na všemožné interpretace fašismu a případové studie fašistických stran v jednotlivých zemích. Nolteho publikace a následná diskuse okolo jeho knihy způsobily ve vědeckém světě zvýšený zájem o problematiku fašismu. Do 80. let 20. století se teoretickým uchopením fašismu zabývala celá řada předních historiků a politologů, mj. Juan Linz, George L. Mosse, Walter Laqueur a Eugen Weber. Sborník *Fascism: A Reader's Guide* z roku 1976 obsahuje odborné příspěvky výše zmíněných autorů a stanovil ve své době průlomovou publikaci.³ George L. Mosse a Walter Laqueur založili v roce 1966 akademický *Journal of Contemporary History*, jehož první číslo bylo věnováno fašismu. Ačkoliv se Mosse a Laqueur ve svých knižních publikacích primárně nezabývali fašismem, oba vydali důležité sborníky rozvíjející studium fašismu. Laqueur editoval výše zmíněný sborník, zatímco Mosse sestavil publikaci *International Fascism: New Thoughts and New Approaches* vydanou v roce 1979.⁴ Klíčové období pro studium fašismu nastalo v 80. letech, kdy začala publikovat druhá vlna významných historiků a teoretiků fašismu, mj. Roger Griffin, Roger Eatwell, Stanley G. Payne, Zeev Sternhell a Robert O. Paxton. Zcela zásadní a průlomovou publikací se stala kniha amerického historika, odborníka na frankistické Španělsko Stanleyho G. Payne *Fascism – Comparison and Definition* vydaná v roce 1980.⁵ Payne, kterého je dnes možné označit za nestora studia fašistických teorií, v této knize analyzuje organizační a ideologické rysy různých evropských fašistických skupin a jako první přichází s propracovanou, rozsáhlejší klasifikací fašistických hnutí. Payne

¹ GRIFFIN, Roger: *The Primacy of Culture: The Current Growth (Or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies*. *Journal of Contemporary History*, 37, 2002, č. 1, s. 27.

² NOLTE, Ernst: *Der Faschismus in seiner Epoche*. München 1963. V anglickém překladu poprvé: NOLTE, Ernst: *Three Faces of Fascism*. London 1965. V českém překladu: NOLTE, Ernst: *Fašismus ve své epoše*. Praha 1998.

³ LAQUEUR, Walter (ed.): *Fascism: A Reader's Guide*. Berkeley 1976.

⁴ MOSSE, George L. (ed.): *International Fascism: New Thoughts and New Approaches*. London 1979.

⁵ PAYNE, Stanley G.: *Fascism – Comparison and Definition*. Madison 1980.

svou typologizaci doplnil a rozšířil v monografii *A History of Fascism 1914-1945* z roku 1995.⁶ Payne ve svých knihách zmiňuje také ideologické kořeny italského fašismu. Podrobnou analýzu těchto kořenů a celého ideologického podhoubí fašismu nabízí kniha izraelského historika Zeeva Sternhella *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution* z roku 1989.⁷ V současné době existují zhruba dva proudy teoretiků. Anglosaští historici a teoretici zastávají názor, že je třeba vytvořit konsensuální typologizaci fašismu. Od počátku 90. let se tedy historici snaží najít konsensus. S touto iniciativou přišel jako první britský historik Roger Griffin, autor důležité teoretické monografie *The Nature of Fascism* z roku 1991.⁸ Druhý, avšak méně významný proud, tvoří zvláště němečtí historici, kteří tvrdí, že není nutno za každou cenu vytvářet universální typologizaci fašismu. Tvrdí, že jednotlivé fašistické skupiny meziválečné Evropy byly natolik specifické, že ani nelze objektivně a přesně vytvořit nějakou universální klasifikaci. Zkoumáním společných rysů fungování a taktiky fašistických skupin v jednotlivých meziválečných evropských zemích se zabývá americký historik Robert O. Paxton, jehož stěžejní monografie *Anatomie fašismu* z roku 2004 vyšla i v češtině.⁹ Z autorů publikujících mimo anglicko-jazyčný svět je třeba zmínit italského historika fašismu Renzo De Feliceho, autora nedokončené, monumentální sedmisvazkové biografie Benita Mussoliniho a monografie *Interpretations of Fascism* z roku 1969, později překládané do mnoha jazyků.¹⁰ De Felice vzbuzoval za svého života kontroverze, řada akademických kolegů mu vyčítala, že interpretoval fašistické texty příliš doslovně a poskytoval tak půdu obhájcům Mussoliniho Itálie. Ze současných teoretiků fašismu je možné zmínit italského historika Emilia Gentileho, studenta Renzo De Feliceho. Gentile se zabývá kulturními aspekty italského fašismu a procesem sakralizace politiky v Mussoliniho Itálii. Gentile chápe italský fašismus jako sekulární politické náboženství.

Teoretický rámec této diplomové práce vychází převážně z výše zmíněných knih Ernsta Nolteho, Stanleyho G. Payne a Roberta O. Paxtona. Literatura interpretující fenomén fašismu nebyla detailně použita, stejně tak monografie

⁶ PAYNE, Stanley G.: *A History of Fascism 1914-1945*. Madison 1995.

⁷ STERNHELL, Zeev – SZNAJDER, Mario – ASHERI, Maia: *Naissance de l'idéologie fasciste*. Paris 1989. V anglickém překladu: STERNHELL, Zeev – SZNAJDER, Mario – ASHERI, Maia: *The Birth of Fascist Ideology: From Cultural Rebellion to Political Revolution*. Princeton 1994.

⁸ GRIFFIN, Roger: *The Nature of Fascism*. New York 1991.

⁹ PAXTON, Robert O.: *The Anatomy of Fascism*. New York 2004. V českém překladu: PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007.

¹⁰ DE FELICE, Renzo: *Le interpretazioni del fascismo*. Bari 1969. V anglickém překladu: DE FELICE, Renzo: *Interpretations of Fascism*. Cambridge 1977.

analyzující pouze specifické případy nacistického Německa a fašistické Itálie. Práce se soustředí na teoretický fenomén evropského fašismu jako takového, proto zde také nejsou použity filosofické a vědecké práce zabývající se nacistickým totalitarismem. Zásadním dílem v této oblasti je obšírná monografie Hannah Arendt *Původ totalitarismu* z roku 1951.¹¹

Kapitola zabývající se krajní pravici v Československu vychází převážně z knih historika Tomáše Pasáka a psychologa Milana Nakonečného. V českém prostředí jsou to právě tyto dva autoři, kteří se nejuceleněji ujali problematiky českého fašismu. Stěžejním dílem zabývajícím se českým fašismem je Pasákova kniha *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*, napsána v 80. letech, poprvé publikována v roce 1999.¹² Pasák ve své knize nabízí ucelený obraz pravicového extremismu v Československu, a to nejen českého, ale také sudetoněmeckého. V přístupu k fašismu jako takovému je poměrně neutrální, avšak vykazuje značné známky normativního přístupu v souvislosti s komunistickou opozicí. Jeho klasifikace občanské války ve Španělsku, a také odporu „pokrokových sil“, jak je nazývá, vůči fašismu v Československu, je značně ideologicky zatížená. Milan Nakonečný, ačkoliv vzděláním psycholog, se coby amatérský historik soustředí na období první republiky. Jeho dvě knihy *Vlajka – K historii a ideologii českého nacionalismu* z roku 2001 a *Český fašismus* z roku 2006 vyvolaly v českém akademickém prostředí značné kontroverze.¹³ Autorovi byla vyčítána absence patřičného vědeckého vzdělání v oblasti českých dějin, byl také obviňován ze stranění českým předválečným nacionalistům a fašistům. Nakonečný ve svých dvou knihách dává zřetelně najevo svoje pravicové přesvědčení a protimasarykovské postoje. Často téměř sklouzává až k obhajobě vlajkařského hnutí a NOF. Myšlenkově Nakonečný zaujímá opačný pól k levicovým historikům, publikujícím v období komunismu a bilancujícím pravicové hnutí v období první republiky. Nakonečný se netají svým obdivem k „upřímnému národovectví“ prvorepublikových fašistů. Jediným elementem programu NOF, který rozhodně odsuzuje, je virulentní antisemitismus. Autor příliš často hodnotí studovanou látku a není schopen nestranné analýzy, přesto jsou jeho knihy cenným zdrojem informací, jelikož nabízejí celou řadu dosud nepublikovaných textů českých národovců nejen z řad NOF a Vlajky.

¹¹ ARENDT, Hannah: *The Origins of Totalitarianism*. New York 1951. V českém překladu: ARENDT, Hannah: *Původ totalitarismu*. Praha 1996.

¹² PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha 1999.

¹³ NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka – K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001.; NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006.

Česká literatura vydávaná před rokem 1989, zabývající se nejen NOF, ale celou předválečnou československou politickou scénou, trpí ideologickou zatížeností. To je patrné nejen v Pasákově zásadní monografii, ale mnohem více v dříve publikovaných dílech. Jedním z prvních textů o českém fašismu je článek Václava Pešy *K otázce počátků fašistického hnutí v českých zemích*, publikován v roce 1953 v Časopise Matice moravské.¹⁴ Článek trpí naprostou ideologickou zatížeností, autor vysvětluje kořeny českého fašismu pomocí knih Vladimíra Lenina a Klementa Gottwalda a dokonce se uchyluje k účelovým manipulacím. V podobném duchu se nese kniha Aleny Gajanové *Dvojí tvář: Z historie předmnichovského fašismu* z roku 1962.¹⁵ Tato kniha je první komplexnější prací o českém fašismu po druhé světové válce. Trpí však dobovou ideologickou zatížeností a představuje klasický příklad marxistického dogmatismu. Autorka se většinu knihy věnuje boji „pokrokových sil“ proti „fašizaci buržoazní první republiky“. Hlavní premisou autorčiny knihy je tvrzení, že se „fašizující buržoazní“ (tedy demokratické) politické strany snažily provést státní převrat. Nejvíc nestranným dílem o českém fašismu vydaným před rokem 1989 zůstává již zmíněná Pasáková monografie. Po roce 1989 se kromě Nakonečného věnoval českému fašismu také Miroslav Gregorovič, jehož *Kapitoly o českém fašismu* vydané v roce 1995 představují snad nejvíc nestranný pokus o ucelenou analýzu předválečného českého fašistického hnutí.¹⁶ Autor v této knize také nabízí dějiny české fašistické kolaborace během druhé světové války a stručný přehled současného neonacismu.

Stav české literatury o předválečném českém fašismu je uspokojivý, avšak stále nedostačující. Kromě výše zmíněných knih existuje ještě několik populárně-naučných prací Miloslava Moulise. Vyšlo také pár biografických publikací o vůdci NOF, generálu Radolovi Gajdovi. Stále však chybí ucelená, nestranná práce zabývající se ideologií českého fašismu. Žádná z existujících publikací také nesleduje NOF v světle teorií fašismu. V anglicko-jazyčné literatuře je jedinou obsírnější prací na dané téma kniha Davida D. Kellyho *The Czech Fascist Movement, 1922-1942* z roku 1995.¹⁷

Dosavadní zpracování dějin a problematiky polské Národní demokracie je rozsáhlé, naprostá většina titulů zabývajících se národnědemokratickým táborem je polského autorství a v polštině. Do konce 70. let 20. století však ani v Polsku

¹⁴ PEŠA, Václav: *K otázce počátků fašistického hnutí v českých zemích*. Časopis Matice moravské, 72, 1953, s. 210-248.

¹⁵ GAJANOVÁ, Alena: *Dvojí tvář: Z historie předmnichovského fašismu*. Praha 1962.

¹⁶ GREGOROVIČ, Miroslav: *Kapitoly o českém fašismu*. Praha 1995.

¹⁷ KELLY, David D.: *The Czech Fascist Movement, 1922-1942*. New York 1995.

neexistovala žádná seriózní a komprehensivní práce o Národní demokracii. Marxističtí historici a později také pro-piłsudčikovský tábor si v zásadě monopolizovali čtení dějin Druhé polské republiky, výsledkem je chybná a jednostranná interpretace národnědemokratického hnutí jako reakčního fašistického uskupení, přičemž moderní autoři Národní demokracii ani oba ONR za fašistické strany nepovažují. K autorům výše zmíněných proudů patří mj. Andrzej Micewski, Andrzej Walicki, Władysław Pobóg-Malinowski a také částečně Jerzy Janusz Terej.

Nejvýznamnějším historikem zabývajícím se dějinami Národní demokracie zůstává dodnes, i několik let po své smrti, profesor Roman Wapiński, autor mnoha cenných článků a monografií, z nichž nejdůležitější je stále nepřekonaná *Narodowa Demokracja 1893-1939: Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej* z roku 1980.¹⁸ Je to v zásadě dodnes jediná kniha komplexně popisující dějiny národnědemokratického hnutí po celé období jeho existence. Wapińského práce je výjimečná obsáhlostí zdrojů a prací autora s prameny, převážně národnědemokratickým meziválečným tiskem a ideologickými díly. Kniha byla vydána v období komunistické Polské lidové republiky, nicméně autor se neuchyluje k žádným ideologickým interpretacím a jeho kniha tak není poplatná době svého vzniku. Také ostatní knihy autora se vyznačují jeho pozoruhodnou erudovaností, profesionální neutralitou a ideologickou nezatížeností.

K dalším předním historikům Národní demokracie patří profesoři Jacek Maria Majchrowski, Krzysztof Kawalec, Szymon Rudnicki a Bogumił Grott. Majchrowski a Kawalec se věnovali převážně politické filosofii a ideologii Národní demokracie, oba také publikovali knihy o polské předválečné politice obecně. Významným vědeckým počinem Krzysztofa Kawalce je *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939* z roku 1989.¹⁹ Jedná se o první ucelenou knihu zabývající se vztahem národních demokratů k fašismu a nacismu a bořící mýtus o „fašistické Národní demokracii“. Szymon Rudnicki se věnuje především polsko-židovským vztahům, ke studiu Národní demokracie a odštěpeneckých skupin však přispěl řadou článků o mladé národovecké generaci a především knihou *Obóz Narodowo-Radykalny: Geneza i działalność* z roku 1985, která dodnes zůstává nejkompletnějším dílem nejen o Národně-radikálním táboře, ale odštěpeneckých národoveckých skupinách obecně.²⁰ Výrazným

¹⁸ WAPIŃSKI, Roman: *Narodowa Demokracja 1893-1939: Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*. Wrocław 1980.

¹⁹ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989.

²⁰ RUDNICKI, Szymon: *Obóz Narodowo-Radykalny: Geneza i działalność*. Warszawa 1985.

dílem k pochopení ideologie národních demokratů přispěl Bogumił Grott, specializující se na syntézu katolicismu s polským nacionalismem. Také jeho vědecké práce se vyznačují rozsáhlou prací s prameny, tak jak je tomu u monografií Wapińského, Kawalce, Majchrowského a Rudnického.

Kapitola o polské krajní pravici se opírá převážně o díla těchto autorů. Velkým přínosem byla také monografie profesora Andrzeje Friszkeho *O kształt niepodległej* z roku 1989, mapující přehledně, avšak podrobně politické dějiny Druhé polské republiky.²¹ Pro analýzu ideologie národních demokratů jsem použil digitalizované výtisky časopisu *Myśl Narodowa*, dostupného ve Velkopolské digitální knihovně. Národnědemokratický tisk, uložen v státních, vojvodských a universitních archívech je zatím digitalizován pouze minimálně, a tak jsou na internetu dostupné de facto pouze týdeníky *Myśl Narodowa*, *Prosto z mostu* a deník *Kurier Poznański*. Na digitalizaci čeká celá řada významných národoveckých tiskovin, mj. *Warszawski Dziennik Narodowy*, *ABC*, *Szczerbiec*, *Falanga* a *Przełom*.

Ke studiu polské Národní demokracie a odštěpeneckých skupin jsou důležité také původní práce národnědemokratických politiků a ideologů. V dobách komunistického Polska nemohly být tyto knihy publikovány (krom několika výjimek na konci 80. let), a vycházely tak v emigračních nakladatelstvích především ve Velké Británii a Spojených státech. V obou zemích žila v emigraci celá řada národoveckých politiků. V obou zemích také fungoval Institut Romana Dmowského. Většina prací Dmowského byla znovu vydána po válce v emigraci a poté po roce 1989 v Polsku. Po pádu komunismu vyšla v Polsku poprvé od meziválečného období celá řada klasických publikací národoveckých teoretiků, mj. Jędrzeje Giertycha. Jeho kniha *Tragizm losów Polski* poprvé vyšla v roce 1937, znovu byla vydána v roce 2005.²² Giertych patří k těm předválečným politikům, kteří byli v emigraci vydavatelsky velmi aktivní, a většina jeho prací vyšla ve Velké Británii. K jeho nejdůležitějším předválečným textům patří *O wyjście z kryzysu* z roku 1938.²³ Nového vydání se po pádu komunismu v Polsku dočkaly také knihy národnědemokratických ekonomů Adama Doboszyńskiego a Romana Rybarského. Znovu vyšla také antisemitská monografie Tadeusze Gluzińskiego *Zmierzch Izraela*, původně z roku 1932.²⁴

²¹ FRISZKE, Andrzej: *O kształt niepodległej*. Warszawa 1989.

²² GIERTYCH, Jędrzej: *Tragizm losów Polski*. Pelplin 1937.; GIERTYCH, Jędrzej: *Tragizm losów Polski*. Krzeszowice 2005.

²³ GIERTYCH, Jędrzej: *O wyjście z kryzysu*. Warszawa 1938.

²⁴ GLUZIŃSKI, Tadeusz: *Zmierzch Izraela*. Warszawa 1932.; GLUZIŃSKI, Tadeusz: *Zmierzch Izraela*. Krzeszowice 2004.

Důležitým zdrojem informací jsou také různé vzpomínkové publikace, paměti bývalých politiků Národní demokracie a radikálních mládežnických odštěpeneckých skupin. Za zmínku stojí mimo jiné vzpomínky aktivisty mladé generace Národní strany Tadeusze Bieleckého *W szkole Dmowskiego*, vydané v roce 1968 ve Velké Británii a o 32 let později také v Polsku.²⁵ Přínosným svědectvím o každodenní existenci Národně-radikálního tábora jsou paměti předního publicisty a předválečného aktivisty ONR-Falanga Wojciecha Wasiutyńskiego *Prawą stroną labiryntu* z roku 1996.²⁶

Závěrem bych rád upozornil, že citace z dobových pramenů a literatury jsou psány v původním znění a nemusí proto vždy odpovídat současným pravidlům českého pravopisu. Současně bych velmi rád poděkoval vedoucímu práce Doc. PhDr. Jiřímu Lachovi, Ph.D., M.A. za jeho trpělivost, cenné komentáře a připomínky při vzniku této diplomové práce.

²⁵ BIELECKI, Tadeusz: *W szkole Dmowskiego*. Londyn 1968.; BIELECKI, Tadeusz: *W szkole Dmowskiego*. Gdańsk 2000.

²⁶ WASIUTYŃSKI, Wojciech: *Prawą stroną labiryntu*. Gdańsk 1996.

1 Teoretický rámec

První kapitola představuje teoretické přístupy, na nichž tato práce staví, a které souvisí s analyzovaným tématem. Jedná se především o typologizaci a klasifikaci fašistických hnutí a fašismu jako takového.²⁷ Nebude zde zmíněn historický vývoj italského fašismu ani německého národního socialismu. Nebude zde také věnován prostor teoretickým přístupům zabývajícím se klasifikací fašismu u moci.

Existují různé a protichůdné interpretace fašismu. Fašismus byl definován jako násilná forma buržoazního kapitalismu; jako radikalismus středních vrstev; jako kulturní revoluce; jako produkt kulturních, morálních a socio-psychologických patologií; jako důsledek specifické historie daných zemí; jako reakce proti modernizaci; jako fáze socioekonomického růstu; a jako specifický metapolitický fenomén. Někteří analytici tvrdili, že něco jako obecný fenomén fašismu ani nelze definovat.

Fašismus byl nejvýznamnější politickou inovací 20. století. Všechny ostatní hlavní myšlenkové proudy vznikly dříve. Fašismus se snažil vytvářet protipól „starých“ ideologií: liberalismu, socialismu a konservatismu. Dosáhl úspěchu proti všem očekáváním v moderních státech, které se zdály jistě směřovat na cestě k utužování demokracie. Místo toho fašismus vznítil lidový entuziasmus a ve dvou státech dokázal vytvořit tvrdý, násilný, antiliberální a antisocialistický režim. Americký historik Robert O. Paxton definuje pět fází fašismu:²⁸

Pro účely této práce je relevantní popsat pouze první dvě fáze, jelikož ani v Československu, ani v Polsku se fašisté nedostali k moci.

1.1 Ideologie fašismu

Ačkoliv byl fašismus přímým důsledkem první světové války, jeho kořeny je možné spatřovat již v druhé polovině 19. století, kdy se zvedá vlna kritiky positivismu a liberalismu. Na konci devatenáctého a počátku dvacátého století myslitelé a

²⁷ Naprostá většina autorů zabývajících se typologizací fašistických hnutí zahrnuje do kategorie fašismu také německý národní socialismus, jež chápe jako specifickou odrůdu fašismu. Tendence striktně oddělovat fašismus od nacismu jsou patrné spíše mezi některými filosofy, jako je např. Hannah Arendt.

²⁸ 1. Počáteční vytváření fašistických hnutí, 2. Zakořenění v politickém systému v roli politické strany, 3. Získání moci, 4. Využití moci, 5. Radikalizace. Srov.: PAXTON, Robert O.: *The Five Stages of Fascism*. *The Journal of Modern History*, 70, 1998, č. 1, s. 11.

novináři zavrhli liberální a demokratické hodnoty, ale nenahradili je stávajícími alternativami – konservatismem a socialismem. Místo toho začali tvořit něco nového, co by pomohlo překlenout staré rozdíly.

Fašismus byl ovlivněn vědeckými a filosofickými novinkami konce 19. století. Na fašisty měli vliv francouzský psycholog Gustave Le Bon, průkopník psychologie davu a francouzský filosof Georges Sorel, teoretik revoluční propagandy a mobilizace.²⁹ Velký vliv na fašisty měli také teoretici sociálního darwinismu a biologického rasismu, jako např. německý zoolog Ernst Haeckel.³⁰ Právě sociální darwinisté začali rozdělovat národy a rasy na silnější a slabší. Tehdejší teoretici sociologie a politického myšlení prosazovali ideu vůdcovství a odmítali byrokracii a liberální diskurz. Italští sociologové Gaetano Mosca a Vilfredo Pareto přišli s ostrou kritikou parlamentního systému a dokazovali dominanci elit ve všech politických a sociálních systémech. Před první světovou válkou tedy vzniklo intelektuální podhoubí pro fašismus, který odmítal klasické myšlenkové směry dominující do té doby v politických systémech Evropy. Teprve však zkušenost první světové války byla tím nejvíce rozhodujícím a bezprostředním impulsem vzniku fašismu. V poválečné době soupeření liberalismu, konservatismu a socialismu se objevil fašismus jako zcela novátorský koncept, který sliboval nápravu nefunkčních institucí dané doby. Fašisté ani nemluvili o míru, nýbrž slibovali aktivní boj a válku, která navrátí poniženým národům zpět své postavení. Fašismus byl produktem jedinečné krize vyrůstající s kulturního pesimismu konce 19. století, „nacionalizace mas“, vypětí první světové války a neschopnosti liberálních demokratických režimů poradit si s následky války a s rozšířením bolševické revoluce.³¹

Oficiálně se fašismus zrodil v Miláně 23. března 1919, kdy 191 lidí, převážně veteránů, včetně Benita Mussoliniho založilo hnutí Fasci di Combattimento zaměřené proti socialismu. O dva měsíce později zveřejnili fašisté svůj první program, jenž byl směsicí veteránského patriotismu a radikálních sociálních požadavků. Fašisté požadovali rozšíření volebního práva na ženy a mládež do osmnácti let, osmihodinový pracovní den, konfiskaci církevního majetku, revizi monarchie a částečné vyvlastnění průmyslu.³² Programová prohlášení fašistů však nelze považovat za definitivní obsah fašismu. Fašistické deklarační prohlášení se postupem času značně měnila v rámci jejich

²⁹ MORGAN, Philip: *Fascism in Europe, 1919-1945*. London 2007, s. 17-18.

³⁰ PAYNE, Stanley G.: *Fascism – Comparison and Definition*. Madison 1980, s. 40.

³¹ PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 199.

³² SCHNAPP, Jeffrey T. (ed.): *A Primer of Italian Fascism*. Lincoln 2000, s. 3-6.

pragmatické politiky, když se snažili obratně manévrovat v demokratickém systému svých zemí. Italští fašisté se netajili tím, že nemají žádný ucelený program a razili heslo: „Pěst je shrnutím naší teorie.“³³ Filosofka Hannah Arendt zmiňuje, že Mussolini byl pravděpodobně prvním stranickým vůdcem, který vědomě zavrhl formální program a nahradil jej prostým vůdcovstvím.³⁴ Mussolini koneckonců vydal spolu s Giovanni Gentilem *Fašistickou doktrínu* až v roce 1932, deset let po nástupu k moci. Jak zmiňuje americký historik Robert O. Paxton, city pohánějí fašismus daleko dynamičtěji než myšlenky. Mobilizující pocity fašismu je podle něj možné rozdělit do sedmi bodů.³⁵

Programové deklaráce fašistů byly plné rozporů. Fašisté chtěli ustavit beztřídní společnost, ale zároveň ji chtěli jasně hierarchizovat.³⁶ Chtěli zbořit existující společenský řád, ale zároveň zachovat tradiční morálku. Slibovali zavedení řádu, ale zároveň hlásali agresivní expansionismus. Vyvolávali masový entuziasmus, ale zároveň vyžadovali podřízení jednotlivce.³⁷ Tyto typické kontradikce odrážely ideologické rozpory fašistů.³⁸ Sám Mussolini se často ideologicky dostal do kontradikce se samým sebou. Na jednu stranu se stavěl do role ochránce tradičních hodnot a morálky. Na druhou stranu chtěl totálně přeměnit Itálii a rozejít se s minulostí.³⁹ Úspěšná fašistická hnutí ignorují svoje původní programy a často jednají v přímém rozporu vůči nim. Tento oportunistický přístup jim usnadňuje pružné manévrování v aktuální politické situaci v dané zemi, ale na druhou stranu odpuzuje prvotní radikální fašisty, kteří se cítí být zrazeni. Improvizace je tedy jedním ze základních předpokladů úspěchu fašismu.

Ekonomické záležitosti patřily k těm nejméně důležitým ve fašistickém dogmatu. Však se také fašismus považoval za „duchovní revoluci“.⁴⁰ V ekonomické sféře byl charakteristickým rysem fašismu deklarovaný antikapitalismus. Po převzetí moci se však fašisté často se svými deklaracemi rozcházeli. Každé fašistické hnutí, které se zakořenilo jako politická strana, zradilo svoje původní antiburžoazní a

³³ PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 23.

³⁴ ARENDT, Hannah: *Původ totalitarismu*. Praha 1996, s. 453.

³⁵ Viz Příloha 1.

³⁶ Fašistická hierarchie nebyla třídní, ale v poměru k národu a vůdci. Fašisté se soustředili na organické pojetí národní komunity a chtěli tak překonat třídní rozdíly.

³⁷ PAXTON, Robert O.: *The Five Stages of Fascism*. *The Journal of Modern History*, 70, 1998, č. 1, s. 21.

³⁸ MOSSE, George L.: *Introduction: The Genesis of Fascism*. *Journal of Contemporary History*, 1, 1966, č. 1, s. 20.

³⁹ NOLTE, Ernst: *Fašismus ve své epoše*. Praha 1998, s. 325.

⁴⁰ MOSSE, G. L.: c. d., s. 21.

antikapitalistické programy.⁴¹ Fašisté sice kritizovali mezinárodní kapitalismus, ale respektovali majetek vlastních národních průmyslníků, které chápali jako nezbytné pro tvorbu obrozeného národa. Fašisté kritizovali kapitalismus nikoli proto, že údajně „vykořisťoval“ pracující. Kritika kapitalismu vycházela z přesvědčení, že je příliš materialistický a lhostejný k národu.⁴² Fašisté prosazovali myšlenku sociální spravedlnosti, které však chtěli dosáhnout prostřednictvím národa, namísto „sociální rovnosti“. V některých zemích fašisté chápali kapitalismus jako nástroj mezinárodního židovství.

Právě v otázce rasismu tkví rozdíl mezi německým národním socialismem a italským fašismem. Jednotícím prvkem ve fašismu byl stát, zatímco v nacismu to byla rasa.⁴³ V nacistickém dogmatu je agresivní antisemitismus a antropologický rasismus jedním ze základních ideologických prvků. V italském fašismu je naopak specifická absence protižidovské rétoriky. Německý historik Ernst Nolte tvrdí, že ačkoli antisemitismus není základním prvkem fašismu, nechybí v žádném fašistickém hnutí. Je nutno zdůraznit, že právě italský fašismus byl ve vztahu k Židům značně specifický. Nebyl antisemitský a Židy toleroval. Mnoho Židů bylo dokonce součástí fašistického hnutí v Itálii, jako významní fašističtí aktivisté Aldo Finzi a Enrico Rocca.⁴⁴ Mussoliniho milénka Margherita Sarfatti byla také Židovka.⁴⁵ Rasismus a antisemitismus nejsou nutnými složkami fašismu. Tak tomu bylo v mnoha dalších zemích, např. v Belgii, Nizozemsku, Francii nebo Španělsku. U mnohých fašistických hnutí se antisemitismus rozvinul až po přímém nátlaku nacistického Německa. Italští fašisté zahrnuli do svých zákonů antisemitismus až v druhé polovině 30. let na nátlak nacistického Německa, a také aby poskytli svému hnutí novou dynamiku. Taktéž se zachovali např. Francisco Franco ve Španělsku a Oswald Mosley v Británii.⁴⁶ Pouze ve střední a východní Evropě byl antisemitismus odjakživa součástí fašistické ideologie. To bylo zapříčiněno přítomností širokých židovských mas v zemích tohoto regionu.

Nehledě na Židy, fašisté potřebují démonizovaného nepřítele, proti němuž pak mohou mobilizovat své stoupence. Každý národ si definoval svého nepřítele. V Německu to byli Židé, v Itálii Jihoslované (převážně Slovinci) a socialisté. Později se nepřátelé Italů rozšířili o dobyté Etiopany a Libyjce. Odhlédneme-li od

⁴¹ PAXTON, Robert O.: *The Five Stages of Fascism*. The Journal of Modern History, 70, 1998, č. 1, s. 14.

⁴² PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 15.

⁴³ ARON, Raymond: *Demokracie a totalitarismus*. Brno 1993, s. 130.

⁴⁴ NOLTE, E.: c. d., s. 307.

⁴⁵ PUGLIESE, Stanislao G.: *Fascism, Anti-Fascism, and the Resistance in Italy*. Lanham 2004, s. 135.

⁴⁶ MOSSE, G. L.: c. d., s. 23-24.

národnostních menšin, měli fašisté také ideologické nepřátele, které považovali za větší nebezpečí než kriminální zločince.⁴⁷ Nenáviděli komunisty, socialisty a liberály. Internacionalistická, socialistická levice byla pro ně samozřejmým nepřítelem. Liberálové pak představovali komplice tohoto nepřítele. Liberálové byli ztělesněním slabosti se svým malým vlivem na postoje mas, nechutí k užití síly a vírou v otevřenou diskusi. Fašisté je vnímali jako nezodpovědné a slabé strážce národa.⁴⁸

Pro fašismus je charakteristický ambivalentní postoj k církvím. V mnohých evropských zemích církev vzestup fašismu podpořily jakožto reakci na rozšiřování vlivu socialismu a liberalismu. Církev spatřovala ve fašismu možného ochránce tradičních hodnot a morálky. Také samotná fašistická hnutí se počátečně snažila udržovat s církvemi dobré vztahy. Za zmínku zde stojí známé Lateránské dohody Mussoliniho s katolickou církví a Říšský konkordát nacistického Německa. Také Corneliu Zelea Codreanu, vůdce Železné gardy v Rumunsku se snažil úzce propojit fašistickou ideologii s rumunskou pravoslavnou tradicí.⁴⁹ S průběhem času však na povrch vyplývaly nevyhnutelné rozpory mezi fašismem a církvemi. Církev fašismu nedůvěřovala, jelikož ten se vždy snažil hrát vedoucí úlohu v tradičních doménách církve, např. ve výchově mládeže.⁵⁰ Fašismus se tak často dostával do konfliktu, převážně s katolickou církví. Fašisté požadovali monopol ve vzdělávacím systému a nestrpěli rozměňování oddanosti občanů, která měla být totálně věnována státu a národu, nikoli církvi.⁵¹ Konkurenční postavení vůči katolické církvi však nebránilo Mussolinimu prohlašovat, že katolicismus představuje tradiční kostru imperiální Itálie.⁵²

Nepřátelství katolické církve však bylo zaměřeno ostřeji proti německému národnímu socialismu než italskému fašismu. Nacismus totiž vyloženě vnímal církev jako přirozeného konkurenta v souboji o moc, a tak se snažil zbavit ji morální autority a vlivu na společnost. Církev zase rychle pochopila, že nacismus i fašismus jsou pouze novými ideologickými směry vedoucími k sekularizaci. Církev byla tedy původně ochotna spolupracovat s fašismem, který chápala jako hráz proti sekularizačnímu

⁴⁷ ARON, R.: c. d., s. 132.

⁴⁸ PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 26.

⁴⁹ LINZ, Juan J.: *Some Notes Toward a Comparative Study of Fascism in Sociological Historical Perspective*. In: LAQUEUR, Walter (ed.): *Fascism: A Reader's Guide*. Berkeley 1976, s. 18.

⁵⁰ NOLTE, E.: c. d., s. 49.

⁵¹ GENTILE, Emilio: *Fascism as Political Religion*. *Journal of Contemporary History*, 25, 1990, č. 2/3, s. 230.

⁵² Před nástupem k moci však italští fašisté, vedení ateistou Mussolinim, prosazovali myšlenku konfiskace církevního majetku. Srov.: PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 75.

bolševismu a socialismu, ale samotný fašismus později projevil své sekularizační tendence.

S katolickou církví souvisí také nenávisť fašistů k svobodným zednářům, odvěkým nepřátelům katolické církve a symbolu separátní, liberální moci. Ve většině zemí, kde se katolicismus objevoval v ideové konstrukci fašismu, byli zednáři od počátků nepřáteli fašistů. V Itálii však byla situace jiná. Do převzetí moci byli italští fašisté přímo podporováni svobodnými zednáři, kteří byli také v nemalém počtu členy fašistické strany. Počátkem roku 1923 však Mussolini prohlásil neslučitelnost členství ve straně se zednářstvím. Učinil tak, aby si získal sympatie katolické církve.⁵³

V otázce politického systému fašisté odmítali parlamentní zřízení, demokratické ideje a parlamentní praktiky. Neustálou kritiku parlamentarismu doplňovali snahou přesunout politický boj z parlamentu převážně do ulic.⁵⁴ Občany se snažili zpolitizovat a svázat je tak více se stranou a státem.⁵⁵ Právě stát řízený vůdcem v čele strany měl být nejvyšší autoritou. Fašismus se snažil všechno řešit vně státu, slovy Mussoliniho: „To, co se nazývá krizí, lze vyřešit jen prostřednictvím státu a uvnitř státu.“⁵⁶ Demokratický diskurz fašisté vnímali jako známku slabosti a starých politických praktik.⁵⁷ Fašisté tedy odsuzovali stranický boj v rámci parlamentní demokracie. Často se fašistické skupiny označovaly za „antistrany“ a raději označovali své organizace jako „hnutí“, „skupiny“, „tábory“, „obce“ či „bratrstva“. Tím také naznačovali, že své partikulární zájmy obětují ideji sjednocení národa.⁵⁸ Kromě nacistického Německa všude prosazovali ideu korporativního státu, jenž měl posílit národní jednotu a překlenout rozpory mezi jednotlivými sociálními třídami. Na tom, zda se fašisté pokoušeli ustavit totalitní stát, se historici a teoretici neshodují. Někteří, jako např. Ernst Nolte, tvrdili, že totalitní systém je konečným cílem fašistických skupin. Hannah Arendt tvrdila opak a psala, že cílem fašistů bylo pouze získat moc a ustavit fašistickou vládu, která by ovládla celý stát. Fašismus podle ní neměl ambice dosáhnout totální kontroly ovládaných.⁵⁹ Faktem zůstává, že ačkoliv Mussolini považoval svůj stát za totalitní, nikdy se nepokoušel ustavit důsledný totalitní režim.⁶⁰

⁵³ NOLTE, E.: c. d., s. 342.

⁵⁴ Mussolini nazval parlament „hluchým a smutným sálem“. Srov.: TARCHI, Marco: *The Role of Fascist Movements*. In: BERG-SCHLOSSER, Dirk and MITCHELL, Jeremy (eds.): *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919-39*. New York 2002, s. 120.

⁵⁵ ARON, R.: c. d., s. 129.

⁵⁶ NOLTE, E.: c. d., s. 324.

⁵⁷ TARCHI, M.: c. d., s. 119.

⁵⁸ PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 69.

⁵⁹ ARENDT, H.: c. d., s. 454.

⁶⁰ PAYNE, Stanley G.: *Fascism – Comparison and Definition*. Madison 1980, s. 73.

Všechna fašistická hnutí byla bez výjimky militaristická. To je spojeno s kultem aktivistické síly mládí, který fašismus důsledně prosazoval. První fašisté byli mladí lidé, kteří plni idealismu a mládeneckého nadšení snili o vizi nového státu a národní jednoty.⁶¹ Jejich příklon k fašismu byl také generační revoltou, výrazem odporu vůči starým vládnoucím elitám.⁶² Mladé lidi také přitahoval fakt, že na rozdíl od stran profilovaných třídně se fašistům dařilo uskutečňovat myšlenku národního sjednocení napříč společenskými třídami. Již na počátku se však ukázalo, že fašistické strany mají příznivce především ve středních třídách, a tak se také členstvo fašistických skupin vyvíjelo tímto směrem. Fašismus navíc obsahoval silný romantický komponent, odvolával se na emoce, lásku k dobrodružství a heroismu, to mladým lidem imponovalo.⁶³

Fašistická snaha militarizovat politiku dosahovala bezprecedentní úrovně. Toho fašisté dosáhli organizováním vlastních úderných složek, tvořením vojenských insignií a terminologie, které měly symbolizovat neustálý boj a demonstrovat nacionalismus hnutí.⁶⁴ Centrální role polovojenských složek ve fašistickém hnutí vychází z vnímání násilí jako očištné síly, procesu s pozitivními až terapeutickými účinky ve smyslu darwinistického boje za ozdravení národa.⁶⁵ Kult síly a boje se shodoval s fašistickým zaměřením na mládež. Fašisté cílili své snahy na mladé lidi, které chápali v organickém pojetí národa jako zdravou a silnou životní sílu. Fašismus vysloveně povyšoval mladou generaci nad generace starší a aktivně tak přispíval ke generačnímu konfliktu.⁶⁶

Dalším specifickým rysem fašistických hnutí byl důraz na symboliku a jiné esteticko-emotivní prostředky. To bylo sice běžné i u radikálně levicových skupin, ale pouze ve fašistickém hnutí měla symbolika centrální význam. Důraz na mítinky, pochody, vizuální symboly a ceremoniální rituály měl jeden cíl – dostat jednotlivce do víru mystické komunity, která se tak stávala atraktivní pro nábožensky založené jednotlivce i apolitické občany.⁶⁷ Fašismus sám sebe stavěl do pozice politického

⁶¹ Viz srovnání věkové struktury členů politických stran v Německu. Srov.: LINZ, J.: c. d., s. 45.

⁶² Srov.: WANROOIJ, Bruno: *The Rise and Fall of Italian Fascism as a Generational Revolt*. *Journal of Contemporary History*, 22, 1987, č. 3, s. 401-418.

⁶³ LINZ, J.: c. d., s. 34.

⁶⁴ Stranické uniformované úderné oddíly organizovala také levice, ale u fašistů hrály větší roli a byly lépe organizované a vyvinuté.

⁶⁵ Srov.: WOODLEY, Daniel: *Fascism and Political Theory*. London 2010, s. 105-106, 120-127.

⁶⁶ PAYNE, Stanley G.: *Fascism – Comparison and Definition*. Madison 1980, s. 13.

⁶⁷ Nový styl politické aktivity, který fašismus zavedl, se symbolicky rozcházel se stylem staré generace. Mladí fašisté viděli v aktivistickém pojetí politiky, uniformách, pochodech, sjezdech a písních jasný protipól politickému stylu svých rodičů. Ten byl založen na občasných účasti ve volbách, formálních

náboženství. To mu také pomohlo získat úspěch mezi intelektuály, mládeží a středními třídami, kteří vítali institucionalizované sekulární náboženství založené na národních mýtech. Již v roce 1922 Mussolini prohlásil, že fašismus je přesvědčením, které dosáhlo úrovně náboženství.⁶⁸ Prezentování sebe sama jako náboženství naplňovalo ambice fašistického hnutí. Přesvědčení o „náboženství národa“ umožnilo fašistickému hnutí monopolizovat si patriotismus a stavět se do role ochránce národa před bolševismem.

1.2 *Fašismus v politickém boji o moc*

V otázce účasti v demokratických volbách byli fašisté nejednotní. Mussolini i Hitler se rozhodli dostat k moci legální cestou voleb. Fašisté v jiných zemích, jako třeba ve Francii či Maďarsku účastí ve volbách pohrdali. Je třeba zdůraznit, že fašisté se nikdy nechopili moci násilným státním převratem. Nikdy nechtěli riskovat konfrontaci s možnými budoucími spojenci – armádou a policií.⁶⁹ Fašisté přišli s novým stylem politiky. Vyhranili se proti existujícím politickým stranám, které dělily společnost podle třídních a náboženských kritérií. Slibovali ostrý boj proti partajničeni a idealistickou vizi jednoty národa. Absolutním vyhraněním se vůči existujícím politickým stranám však fašisté ztráceli reálnou šanci na uchopení moci. Účast ve volbách a následné zvolení svých zástupců do parlamentu totiž přinášely nutnost spolupráce se stávající politickou reprezentací.

Své komplice fašisté nacházeli v konzervativních elitách. Konzervativci nebyli schopni zachytit dynamický nástup mas do politiky spojený s rozšířením volebního práva. Svým politickým stylem nemohli a ani neuměli oslovit emancipované radikální masy volající po změně. Konzervativci pohrdali fašisty a jejich aktivistickým, anti-systémovým ideovým rámcem, ohrožujícím zavedený společenský řád. Na druhou stranu se však děsili rychlého nástupu komunismu po Říjnové revoluci v Rusku, a také posilování socialistických stran.⁷⁰ V některých zemích se tak konzervativci uchýlili k tiché spolupráci s fašisty, od kterých si slibovali násilné potlačení levicových odpůrců. Fašistické pouliční násilí paradoxně přitahovalo konzervativce a střední vrstvy. Fašistům se totiž podařilo přesvědčit je o reálné hrozbě komunistického násilí

banketech a honoračních klubech pro představitele tradiční elity. Tím vším fašisté opovrhovali a nabízeli pravý opak. Srov.: LINZ, J.: c. d., s. 35.

⁶⁸ GENTILE, E.: c. d., s. 234.

⁶⁹ PAXTON, Robert O.: *The Five Stages of Fascism*. *The Journal of Modern History*, 70, 1998, č. 1, s. 16.

⁷⁰ TARCHI, M.: c. d., s. 104-105.

a neschopnosti demokratické vlády řešit ho. Právě z toho důvodu byla střední třída ochotna připustit selektivní násilí vůči vnitřním nepřítelům.⁷¹ Itálie může sloužit jako modelový příklad spolupráce fašistů s konservativci.

S cílem získat si podporu konservativních elit, Mussolini zradikalizoval své hnutí a zavedl násilné akce svých bojůvek – squadristů, v Pádské nížině na podzim 1920. Squadristé napadali všechny, které považovali za vnitřní nepřátele Itálie. Násilné výpady probíhaly také v Terstu, kde se jejich oběťmi stali Slovinci. Zvláště akce proti socialistům v Popádí stojí za zmínku. Velkostatkáři se cítili ohroženi socialistickými místními samosprávami a novými zákony po volbách v roce 1919, které byly zaměřené na zvýšení sociálního komfortu rolníků a dělníků. Tohoto strachu využili fašističtí squadristé, kteří dynamicky prováděli své násilné akce v celém kraji.⁷² Oběťmi byli socialističtí radní, organizátoři a aktivisté. Squadristé drancovali a vypalovali jejich kanceláře a fyzicky insultovali socialistické aktivisty. Je nutno dodat, že squadristům často pomáhali také policisté, kteří jim půjčovali zbraně a vozidla. Také oni byli nespokojeni s nástupem socialistů v zemi.⁷³ Úspěch fašistů v Popádí však nebyl dán pouze násilnými akcemi. Fašisté po dohodě s prozíravými velkostatkáři byli schopni nabídnout drobným rolníkům práci a vlastní půdu. Pro nemajetné rolníky byla vlastní malá parcela největší touhou. Tímto pragmatickým krokem fašisté radikálně oslabili vliv socialistů mezi rolníky, kteří naopak začali sympatizovat s fašisty. Svými násilnými akcemi squadristé dokázali, že stát není schopen ochránit pozemkové vlastníky a zajistit pořádek. Squadristé uspěli tam, kde stát selhal. Do roku 1922 se fašističtí bojůvkáři na severu stali takovou silou, že bez jejich přispění nemohly místní orgány státní správy normálně fungovat.

Fašisté za své násilné výpady proti socialistům dostávali od velkostatkářů finanční podporu a mohli tak rozvíjet své aktivity i do dalších regionů. Na oplátku transformovali svůj program. Z původního radikálního požadavku znárodnění nezůstalo téměř nic, progresivní zdanění bylo zavrhnuto.⁷⁴ Tyto radikální změny pouze potvrdily, že fašismus je pragmatickým hnutím usilujícím o moc a schopným flexibilní transformace pro dosažení tohoto cíle. Italští fašisté však tehdy ani

⁷¹ PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 99-100.

⁷² MORGAN, Philip: *Fascism in Europe, 1919-1945*. London 2007, s. 48-49.

⁷³ PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 74.

⁷⁴ PAYNE, Stanley G.: *A History of Fascism 1914-1945*. Madison 1995, s. 98.

nezastírali své ambice, slovy Benita Mussoliniho: „Ptají se nás na náš program. Náš program je prostý. Chceme v Itálii vládnout.“⁷⁵

Krom finanční podpory od velkostatkářů a průmyslníků se fašisté dočkali také politické podpory od vládnoucích liberálů. V květnu 1921 fašistům podal pomocnou ruku liberální premiér Giovanni Giolitti. Rozhodnut překazit úspěch socialistům, pozval do své předvolební koalice kromě liberálů a nacionalistů také Mussoliniho fašisty. Díky této dohodě bylo do parlamentu zvoleno 35 kandidátů Národní fašistické strany.⁷⁶ Byl to sice nepatrný volební úspěch, ale Giolittiho gesto fašistickou stranu de facto legitimizovalo.

Pouze v Itálii a Německu se fašisté dostali k moci. Volebního úspěchu dosáhli pouze v několika dalších zemích. Nejúspěšnější byly strana Šípových křížů Ference Szálasiho v Maďarsku v roce 1939 a Legie archanděla Michaela vedená Corneliem Codreanu v Rumunsku, jež ve volbách v roce 1937 získala 15,58 % hlasů a 66 křesel v parlamentu.⁷⁷ Většina fašistických skupin v evropských zemích nepřekročila práh bezvýznamnosti. K úspěchu totiž nevedla pouze symbolika a barevný stejnokroj, ale hlavně specifické sociopolitické podmínky dané země a správně zvolená taktika hnutí. Jediná možná cesta k moci pro fašisty vedla přes spolupráci s konservativními elitami. Nejdůležitější proměnnou je tedy ochota konservativních elit spolupracovat s fašisty.⁷⁸

1.3 Typologizace fašistických hnutí

Pro klasifikaci fašistických a krajně-nacionalistických hnutí v Československu a Polsku je nutné nabídnout několik ucelených typologizací. Mnoho evropských meziválečných radikálních skupin, včetně těch polských, se samy neoznačovaly slovem „fašistický“. To působí obtíže při jejich klasifikaci, ale zároveň podtrhuje nutnost tyto skupiny typologizovat. Potřeba klasifikace fašismu vyplývá také z toho, že fašismus není jednotný myšlenkový směr. Neexistoval žádný universální fašistický manifest, ani žádný „zakladatel“ fašistické ideologie. Fašisté se neodvolávali k nějaké intelektuální autoritě. Jejich jedinou morální autoritou byla síla vlastní rasy, národa nebo komunity. Každý národní fašismus byl specifický a měl své distinktivní rysy. Ve

⁷⁵ SETON-WATSON, Christopher: *Italy from Liberalism to Fascism, 1870-1925*. London 1967, s. 617.

⁷⁶ WHITTAM, John: *Fascist Italy*. Manchester 1995, s. 31.

⁷⁷ WEBER, Eugen: *The Men of the Archangel*. *Journal of Contemporary History*, 1, 1966, č. 1, s. 102-103.

⁷⁸ PAXTON, Robert O.: *The Five Stages of Fascism*. *The Journal of Modern History*, 70, 1998, č. 1, s. 16.

skutečnosti se jednotlivé národní fašismy od sebe lišily mnohem více než jiné universálnější ideologie rozšířené do více zemí.

Zhruba od 60. let 20. století se vědci snaží najít, pokud je to vůbec možné, jakési „fašistické minimum“, tedy atributy, které by byly společné pro všechny fašistické skupiny. Jak zmiňuje španělský politolog Juan Linz, je třeba vymezit fašistické negace, společné ideologické body a cíle, a jedinečné společné rysy stylu a organizace fašistických hnutí. Sám Linz definuje fašismus jako „hypernacionalistické, anti-parlamentní, antiliberalní, antikomunistické, populistické, částečně antikapitalistické, antiklerikální hnutí s cílem národní sociální integrace prostřednictvím jednotné strany a korporativní reprezentace.“⁷⁹ Fašismus toho má dosáhnout pomocí distinktivního stylu a rétoriky. Spoléhá na aktivistické kádry připravené provádět násilné akce skombinované s volební účastí s cílem chopit se moci a ustavit totalitní vládu pomocí kombinace legálních a nelegálních taktik.⁸⁰

Základní znaky fašismu vymezil již Ernst Nolte. Podle něj mají fašistická hnutí šest základních rysů: antimarxismus, antiliberalismus, antikonservatismus, vůdcovský princip, stranické ozbrojené složky a cíl nastolit totalitní režim.⁸¹ Nolte také nabízí vlastní definici fašismu: „Fašismus je antimarxismus, který usiluje o zničení protivníka prostřednictvím vytvoření radikálně protikladné a přece blízké ideologie a prostřednictvím použití téměř identických a přece charakteristicky přetvořených metod, stále však v nezlomném rámci nacionálního sebepotvrzení a autonomie.“⁸² Nolteho typologie i definice sice přesně stanovují fašistické negace, ale jsou inspirovány především německým národním socialismem a nejsou zcela universální. Nolte také naprosto pomíjí ekonomický aspekt fašismu.

Jednu z nejucelenějších typologizací fašistických hnutí nabízí italský historik Emilio Gentile, jehož typologie zahrnuje fašismus i nacismus jak ve fázi hnutí, tak v mocenské fázi. Gentile vymezil deset charakteristických rysů společných pro většinu fašistických skupin meziválečné Evropy.⁸³

Řada historiků se ani nesnaží nalézt ono prchavé „fašistické minimum“ a spokojí se s definicí obecného fenoménu fašismu. Patří k nim například Robert O. Paxton, který definuje fašismus jako „způsob politického jednání vyznačujícího se obsesivními představami o rozkladu společenství, o tom, že národ se stal obětí“.

⁷⁹ LINZ, J.: c. d., s. 12.

⁸⁰ Tamtéž, s. 13.

⁸¹ PAYNE, Stanley G.: *Fascism – Comparison and Definition*. Madison 1980, s. 5-6.

⁸² NOLTE, E.: c. d., s. 56.

⁸³ Viz Příloha 2.

Fašismus se dále vyznačuje „kultu sjednocení, síly a ryzosti, v nichž masová politická strana složená z militantních nacionalistů spolupracuje s tradičními elitami, opouští demokratické svobody a za pomoci násilí a bez jakýchkoliv etických nebo zákonných omezení usiluje o vnitřní očistu a vnější expanzi.“⁸⁴ Britský historik Roger Griffin definuje deset obecných ideologických rysů fašismu, které v jeho pojetí neslouží pouhé deskripci, ale odrážejí ideologickou heterogenitu a vývoj fašistických skupin.⁸⁵ Nabízí pak vlastní definici: „Fašismus je druhem politické ideologie, jejíž mýtické jádro ve svých různých permutacích je palingenetickou formou populistického ultranacionalismu.“⁸⁶

Celkem přesnou definici fašismu formuloval paradoxně také portugalský diktátor António de Oliveira Salazar. Když v červenci 1934 zakázal domácí fašistické hnutí, obvinil ho z „mladické euforie, kultu, síly uplatňované prostřednictvím takzvané přímé akce, uplatňování principu nadřazenosti státní politické moci ve společenském životě, sklonu organizovat masy na podporu politického vůdce.“⁸⁷

Patrně nejužitečnější typologizaci fašistických hnutí nabízí nestor studia fašistických teorií, americký historik Stanley G. Payne. Jeho typologická deskripce fašismu se i při zachování potřebné stručnosti jeví jako nejkompletnější.⁸⁸

⁸⁴ PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007, s. 250.

⁸⁵ Viz Příloha 3.

⁸⁶ GRIFFIN, Roger: *The Nature of Fascism*. London 1993, s. 26-27.

⁸⁷ PAYNE, Stanley G.: *A History of Fascism 1914-1945*. Madison 1995, s. 315.

⁸⁸ Viz Příloha 4.

2 Národní obec fašistická a krajní pravice v Československu

2.1 Počátky českého fašistického hnutí

Mladá československá demokracie poskytovala prostor také krajním politickým názorům, které se postupně začaly objevovat jak na pravici, tak na levici. Právě silný nástup Komunistické strany Československa (KSČ) byl jednou z příčin obav a pocitu ohrožení české politické pravice. České konservativní elity v čele s Národní demokracií vedenou Karlem Kramářem však stále podporovaly parlamentní systém první republiky. Prvotní obavy národních demokratů nevedly k radikalizaci politického směřování strany, ačkoliv je zřejmé, že řada členů a sympatizantů Národní demokracie zastávala krajně pravicové postoje. Místo na extrémním pólu pravice bylo stále neobsazené.

Stejně jako v ostatních evropských zemích, také v Československé první republice se nástup fašistů Benita Mussoliniho v Itálii setkal s ohlasem. Již v roce 1922 je možné vysledovat první náznaky českého fašismu. Fašisté neměli vyhraněný program, avšak byl pro ně charakteristický výbojný nacionalismus, antisemitismus, protiněmecké postoje a odpor vůči internacionalismu. V letech 1922-1923 pak vzniklo několik krajně pravicových uskupení, z nichž nejvýznamnějším bylo hnutí Červenobílých. Červenobílí se rekrutovali z odborových organizací národnědemokratických dělníků a ze studentských spolků převážně právníků a mediků. Organizace měla asi 1300 členů.⁸⁹ V čele organizace stáli Josef Kučera, Jiří Branžovský a Zdeněk Zástěra. Poslední dva jmenovaní byli aktivní ve fašistickém hnutí až do konce první republiky. Za zmínku stojí, že k italskému fašismu se Červenobílí počátečně vůbec nehlásili. Nejcharakterističtějším rysem hnutí byl radikální antikomunismus. Červenobílí se také vyznačovali ostře protiněmeckými postoji.

Dalším krajně pravicovým uskupením bylo Národní hnutí založené jako složka Národní demokracie v listopadu 1922. Hnutí se otevřeně přihlásilo k italskému fašismu a hlásalo antikomunismus, antisocialismus a antisemitismus. Zároveň však demagogicky prosazovalo sociální myšlenky.⁹⁰ Příznivci hnutí odmítali zahraniční politiku Československa vedenou Edvardem Benešem a zdůrazňovali svoje ostře protikomunistické postoje. Členskou základnu tvořila především střední třída – drobní podnikatelé, živnostníci, inteligence a studenti. V Holešově pak v listopadu

⁸⁹ GREGOROVIC, Miroslav: *Kapitoly o českém fašismu*. Praha 1995, s. 19.

⁹⁰ PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha 1999, s. 66.

1922 vznikla skupina sdružená okolo časopisu *Hanácká republika* (o rok později přejmenovaného na *Národní republika*). Moravští fašisté (oficiálně Fašisté), soustředění v Holešově, se organizovali pod vedením redaktora Roberta Macha. *Hanácká republika* zveřejnila program českých fašistů. Jejich cílem bylo vytvoření silného národního státu Čechů a Slováků, vytvoření bariéry proti socialismu a provedení očisty veřejného života od Židů.⁹¹ V *Hanácké republice* se 2. listopadu 1922 poprvé v Československu objevila výslovná zmínka o československých fašistech: „Tak jako v Itálii, tak také v naší republice vzniklo něco nového, co se vymyká z rámce běžných a předválečných spolkových formací. Dnes možno napsat, že máme v republice fašisty.“⁹²

Od začátků českého fašistického hnutí se projevovala snaha o jeho sjednocení a vytvoření centralizovaného vedení. 6. dubna 1924 se v Kolíně sloučili Červenobílí s moravskými fašisty a vzniklo hnutí Českoslovenští fašisté. Později se připojilo také Národní hnutí. Na čele nově zvoleného vedení Československých fašistů stanul František Stelzig, knihkupec z Holešova. Došlo sice ke splynutí všech fašistických organizací v jednu, ale zároveň se také objevily první vnitřní spory, jež měly více osobní než ideologický základ. Tento charakteristický rys bude provádět fašistické hnutí po celé období první republiky. V lednu 1925 fašisté vydali 16-stránkovou brožuru pod názvem *Ideový program československých fašistů*. Jednalo se o první ucelený program fašistů v Československu. Kromě protikomunistických a protiněmeckých hesel obsahoval také návrh zpřísnění volebního práva: „Náš národ musí být politicky silný, a proto bude třeba zredukovat počet voličů. Z volebního práva budou vyloučeny osoby mladší 24 let, dále nepřičetní, analfabeti, osoby trestané, vojáci kromě důstojníků a lidé neplatící vůbec žádné daně.“⁹³ Program dále hlásal nutnost zrušení KSČ a obranu národního státu. Fašisté také volně artikulovali územní a národnostní požadavky, které byly radikálně protiněmecké, protimaďarské a protipolské. Byl prohlášen požadavek čistě národního státu.⁹⁴ Je třeba zdůraznit, že územní požadavky fašistů byly zcela neslučitelné s ideou národního státu.

Česká fašistická hnutí před rokem 1926 byla pouze marginálními úkazy na politické scéně první republiky. Žádné z těchto hnutí nemělo status politické strany, tedy se ani nezúčastňovalo voleb. Tato hnutí charakterizoval nepropracovaný, až

⁹¹ PASÁK, T.: c. d., s. 63.

⁹² GREGOROVIC, M.: c. d., s. 23.

⁹³ PEŠA, Václav: *K otázce počátků fašistického hnutí v českých zemích*. Časopis Matice moravské, 72, 1953, s. 225.

⁹⁴ GREGOROVIC, M.: c. d., s. 24.

chaotický, vágní a demagogický program a chabé myšlenkové zázemí. Ačkoliv se většina prvotních českých fašistů rozhodně hlásila k celonárodní identitě a poslání, centra fašistických hnutí byla soustředěna pouze do několika regionů. Jednalo se zejména o části Moravy (Holešovsko, Slovácko, Haná) a některé oblasti Čech (zvláště Pardubicko). Ve Slezsku se fašistické hnutí neprosadilo, stejně jako na Slovensku, kde se později ustavily distinktivní slovenské krajně-pravicové skupiny. Pro počátky českých fašistických skupin je také charakteristická izolovanost v politickém systému a neprovázanost s existujícími konservativními elitami v zemi. Část fašistů sice pocházela z řad nespokojených přívrženců Národní demokracie, ale vysocí činitelé strany do roku 1926 neměli s fašisty prakticky žádnou interakci. Z organizačního hlediska nebylo do roku 1926 jisté, zda se vůbec fašisté osamostatní jako politická strana.

2.2 Počátky Národní obce fašistické a Gajdova aféra

Počáteční fašistické skupiny měly marginální význam v politickém životě Československa. Nový, pro mnohé atraktivní politický směr však lákal do svých řad řadů nových stoupenců. Od roku 1925 fašisté zesílili svou aktivitu a Ministerstvo vnitra odhadovalo, že na celém území republiky operuje zhruba 20 000 fašistů.⁹⁵ 20. listopadu 1925 se konal v Přerově fašistický sjezd. Delegáti se shodli na tom, že se nebudou spojovat s národnědemokratickou stranou a vyslovili přesvědčení o nutnosti tvorby jednotné fašistické politické strany. Definitivní slovo padlo o pár měsíců později. V únoru 1926 se fašisté na mimořádném sjezdu v Praze rozhodli, že je třeba definitivně se odpoutat od Národní demokracie a vytvořit vlastní organizaci s pevnou organizační strukturou. 24. března 1926 došlo definitivně k sjednocení všech fašistických organizací v ČSR a vznikla Národní obec fašistická (NOF). Aktivisté NOF postupovali rychle a již brzy po založení politické strany došlo k ustavení přidružených fašistických organizací, jako například odborů a obce legionářské. Fašizující mládež již v březnu utvořila Fašistické studentské sdružení. Mládežnické hnutí v Národní obci fašistické sdružovalo převážně pražské vysokoškolské studenty práv a medicíny. V čele hnutí stanul student historie Jan Vrzalík, silně katolicky orientovaný fašista ze Slovácka, jenž o několik let později spoluzakládal hnutí Vlajka.⁹⁶

⁹⁵ PASÁK, T.: c. d., s. 65.

⁹⁶ NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka – K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001, s. 12.

Brzy po vytvoření NOF získala politická scéna v Československu zcela novou dynamiku. Krajní levice v podobě Komunistické strany Československa získala konkurenta a nepřítele na opačném pólu politického spektra. Radikalizace byť jen části československé společnosti nicméně našla ohlas také u vládnoucích kruhů, které vnímaly komunistické i fašistické nebezpečí pro republiku jako hrozbu stejné váhy. Také již na jaře roku 1926 se u československých hranic na severu Rakouska začaly šířit zprávy, že fašisté připravují v Československu násilné převzetí moci. Těchto nepodložených zpráv se okamžitě chopili komunisté, kteří rozdmýchávali v republice atmosféru strachu. Domnělý fašistický puč měl proběhnout během chystaného Sokolského sletu. Nejen komunistický, ale levicový tisk obecně rozsáhle informoval o údajných přípravách fašistického převratu a posiloval tak mezi veřejností pocit nejistoty před Sokolským sletem.⁹⁷ Podle levicového tisku měl být právě Sokolský slet vhodnou událostí pro provedení puče. Levice totiž záměrně interpretovala sokolské hnutí jako fašizující. Tomuto přesvědčení napomáhalo také například to, že mnozí účastníci fašistických sjezdů se zúčastňovali akcí v sokolských krojích.⁹⁸ Také sami fašisté přižívovali tento pocit svým známým výrokem „Co Čech, to Sokol, co Sokol, to fašista.“⁹⁹ Během Sokolského sletu nakonec k ničemu nedošlo a sokolské slavnosti proběhly naprosto klidně, bez jakýchkoliv incidentů. Komunistická poválečná historiografie nicméně tvrdila, že se fašisté o puč skutečně pokoušeli.¹⁰⁰ Vůdce fašistů Radola Gajda¹⁰¹ se měl za tímto účelem spojit se slovenským nacionalistou Vojtechem Tukou. Je sice potvrzeno, že Gajda s Tukou udržoval kontakty, nicméně neexistují žádné důkazy, které by potvrzovaly, že se nějaký konkrétní pokus o puč skutečně připravoval.

Gajda byl bezesporu nejvýznamnějším fašistickým činovníkem v první republice. Narodil se jako Rudolf Geidl v černohorském Kotoru českému otci a černohorské matce. Po krátkém působení v černohorských a srbských ozbrojených složkách se se srbskou divizí přesunul do Ruska. V té době již vystupoval s poslovanštěným jménem Radola Gajda. V Rusku navázal kontakty s ruskou bělogvardějskou generalitou, se kterou spolupracoval. Jako důstojník československých legií bojoval spolu s ruským bělogvardějským generálem

⁹⁷ ORZOFF, Andrea: „*The Literary Organ of Politics*“: Tomáš Masaryk and Political Journalism, 1925-1929. *Slavic Review*, 63, 2004, č. 2, s. 279.

⁹⁸ KLÍMEK, Antonín: *Velké dějiny země Koruny české. Svazek 13 – 1918-1929*. Praha 2000, s. 550.

⁹⁹ PEŠA, V.: c. d., s. 240.

¹⁰⁰ ZORACH, Jonathan: *The Enigma of the Gajda Affair in Czechoslovak Politics in 1926*. *Slavic Review*, 35, 1976, č. 4, s. 694.

¹⁰¹ Gajda v té době přitom ani nebyl součástí fašistického hnutí, ačkoliv s ním sympatizoval.

Alexandrem Kolčakem proti bolševikům. Právě v té době mohl konkrétně projevit svůj zanícený antikomunismus. Gajda proslul nekompromisním přístupem ke svým bolševickým nepřátelům. Popravy komunistů mimo bojiště byly každodenní praxí.¹⁰² Právě v té době byl Gajda povýšen do hodnosti generála ruských legií. Svou ruskou anabázi ukončil kontroverzně, když se ve Vladivostoku postavil na stranu Eserů v revoltě proti generálu Kolčakovi.¹⁰³ Po návratu do rodičího se nezávislého Československa byl oslavován jako legionářský hrdina a měl na své straně celou řadu přívrženců nejen z řad bývalých legionářů. Pro levici byl však od počátku vrahem, primitivním antikomunistou a dobrodruhem. Gajda si svůj protikomunistický světový názor přinesl zpět do vlasti a byl zklamán, že v novém Československu má komunistická strana tolik příznivců. Gajdův antikomunismus byl jeho nejsilnější ideovou vlastností. K tomu je nutné přičíst jeho nacionalismus a silně protipolské smyšlení. Jeho protipolské postoje byly tak silné, že v roce 1920 během Polsko-sovětské války Gajda dokonce navrhoval, že by stanul v čele sovětské divize v boji proti polské armádě.¹⁰⁴

Gajda byl typem vojenského a politického dobrodruha se sklony k nevyzpytatelným politickým manévřům. Ačkoliv nebyl v prvních letech republiky členem žádné politické strany, sympatizoval s krajní pravicí. V letech 1925-1926 ambiciózní generál Gajda stále častěji komentoval politické dění v zemi, zvláště pak kritizoval zahraniční politiku Edvarda Beneše, což vyvolávalo na Hradě nepříznivé reakce. Gajda, jakožto zástupce náčelníka hlavního štábu československé armády, byl přesvědčen, že v blízké budoucnosti dojde ke srážkám mezi levicí a pravicí. V takovém případě byl připraven zasáhnout proti levici. Ambiciózní generál Gajda se svou politickou aktivitou stával hrozbou pro stát vyvíjející se v Masarykově duchu. Proto bylo jasné, že musí být odstaven.¹⁰⁵ V roce 1926 tak vypukla takzvaná „Gajdova aféra“, která v důsledku zradikalizovala krajní pravici v Československu a odhalila ne zcela demokratické metody masarykovské první republiky.

Generál Gajda byl 2. července 1926 obviněn v řadě věcí, z nichž nejdůležitější byly špionáž pro Sovětský svaz, členství ve fašistických skupinách a příprava fašistického převratu. Následně byl poslán na nucenou dovolenou a nakonec

¹⁰² NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 307.

¹⁰³ KLIMEK, Antonín: *Vítejte v první republice*. Praha 2003, s. 33; KLIMEK, Antonín – HOFMAN, Petr: *Vítěz, který prohrál – generál Radola Gajda*. Praha 1995, s. 45-46.

¹⁰⁴ ŠEDIVÝ, Ivan: *Gajdova aféra 1926-1928*. Český časopis historický, 1994, č. 4, s. 751.

¹⁰⁵ KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek 13 – 1918-1929*. Praha 2000, s. 558.

degradován na vojína.¹⁰⁶ Gajda měl údajně předat vojenské příručky Sovětům, během svého školení na vojenské škole v Paříži, kam ho poslala československá armáda. Celá aféra působila od počátku vykonstruovaně. Svědci vypovídající proti Gajdovi byli většinou jeho osobní nepřátelé z řad novinářů a bývalých legionářů. Obvinění ze špionáže pro Sovětský svaz se zdá podivné, jelikož zmíněné vojenské příručky bylo možno opatřit dokonce ve veřejných knihovnách v Paříži. Gajdovi přitížilo to, že se v aféře značně angažoval Sovětský svaz prostřednictvím svého vyslance Vladimíra Antonova-Ovsejenka i vlivného diplomata Maxima Litvinova.¹⁰⁷ Sověti doufali, že odstranění Gajdy urychlí proces uznání Sovětského svazu *de iure*.¹⁰⁸ Co se týče obvinění z členství ve fašistických skupinách, tak do aféry, ani během ní, Gajda skutečně k organizovaným fašistům nepatřil, ačkoliv k nim choval sympatie a měl kontakty s Červenobílými.¹⁰⁹ Gajda se proti nařčení ze špionáže aktivně hájil. Hájili ho také národní demokrat Karel Kramář a národní socialista Jiří Stříbrný, kteří v procesu s ním spatřovali snahu Hradu diskreditovat československou pravici.

Kárný výbor uznal 21. prosince 1926 Gajdu vinným a potrestal jej odnětím vojenské hodnosti s trvalým 25 % snížením penze.¹¹⁰ Vojenský odvolací soud z února 1928 tento rozsudek potvrdil. Gajdova aféra rozvířila politickou atmosféru v Československu. Zcela protichůdné výpovědi svědků v tomto případě a chabá obvinění naznačují, že hradní skupina se pouze chtěla zbavit Gajdy jakožto nepohodlné osobnosti. Je možné prohlásit, že se Gajda stal obětí komplotu a politických intrik.¹¹¹ Z archívů vyplývá, že sám Masaryk aktivně koordinoval protigajdovskou žurnalistickou činnost. Navrhoval například i Karlu Čapkovi co o Gajdovi psát.¹¹²

Výsledkem Gajdovy aféry bylo upevnění mocenské pozice Masaryka a Beneše v československém politickém životě. Hradní skupina vyslala důstojníkům a generalitě jasný signál, aby se aktivně nezapojovali do politického dění v zemi. Obvinění proti Gajdovi se nikdy nepotvrdila. Otázkou však nezůstává, zda Gajda byl vinen, ale zda je možné hájit demokracii nedemokratickými prostředky.

¹⁰⁶ PASÁK, T.: c. d., s. 75.

¹⁰⁷ KLIMEK, Antonín: *Vítejte v první republice*. Praha 2003, s. 34.

¹⁰⁸ ŠEDIVÝ, I.: c. d., s. 735.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 736.

¹¹⁰ ZORACH, J.: c. d., s. 690; KLIMEK, A. – HOFMAN, P.: c. d., s. 147.

¹¹¹ NAUMAN, P.: *Ještě ke Gajdově aféře*. Střední Evropa – Revue pro středoevropskou kulturu a politiku, VI, 1990, č. 16, s. 95.

¹¹² ŠEDIVÝ, I.: c. d., s. 740.

2.3 Národní obec fašistická v politickém boji o moc

V té době již měla Národní obec fašistická zcela nepokrytou podporu části Národní demokracie. Národní demokraté ještě stále vnímali české fašisty jako upřímné státotvorné nacionalisty. Dráždil je perzekuční postup Hradu vůči fašistům a údajně liknavý přístup k protistátním komunistům. Národní demokracie se oficiálně postavila proti perzekuci českého fašismu a zmínila, že komunistická strana operuje v ČSR bez persekuce.¹¹³ Své sympatie k fašismu projevovala převážně mladá generace národních demokratů. Fašistickými idejemi byl ovlivněn také Karel Kramář. V reakci na Masarykův protifašistický článek v Prager Tagblattu, napsal: „Nemohu mítí náš fašismus za patologický zjev. Víím, že je u většiny fašistů hybnou silou jejich odporu proti všemu, co okolo sebe vidí, vřelá láska k národu, upřímný nacionalism, touha, aby náš stát byl čistým, opravdu, ne falešně demokratickým.“¹¹⁴ Kramář nebyl fašistou, ale obdivoval Mussoliniho a jeho proměnu Itálie. Imponovalo mu, že dokázal sjednotit italský národ a probudit v něm silný patriotismus. Také ho zajímal model korporativního státu, který se Mussolini snažil v Itálii aplikovat. Kramář si vybíral z fašismu pouze to, co považoval za přitažlivé. Nepohodlné skutečnosti odsouval do pozadí.¹¹⁵ V Národní demokracii byli fašismu nakloněni zvláště František Hlaváček, od roku 1925 generální tajemník strany, dále pak František Sís a valná část mladé generace. Vedení národnědemokratické strany se s fašismem neztotožňovalo, ale zároveň ho ani neodsoudilo, což vedlo k tomu, že v straně existovaly dva proudy. Z počátku převládal ve straně antifašistický směr. S rozvojem hospodářské krize se však v straně prosadilo fašistické křídlo.

2. ledna 1927 se Národní obec fašistická konstitovala jako politická strana. Do čela strany byl jednomyslně zvolen Radola Gajda.¹¹⁶ Po celý rok 1927 vyvíjeli fašisté zvýšenou aktivitu, tiskovým orgánem NOF byla *Říšská stráž*. V srpnu proběhl v Mladé Boleslavi celostátní sjezd. Ve stejném roce dosáhla NOF největšího počtu členské základny. Nepochybně nadsazené policejní zprávy hovořily o 200 tisících organizovaných členech.¹¹⁷ Skutečný počet členů NOF byl jistě nižší, je však jisté, že v prvních letech existence strany došlo k dynamickému vývoji českého fašismu.

¹¹³ *Národní demokracie protestuje proti persekuci českého nacionalismu!* Národní listy, 15. září 1926.

¹¹⁴ KRAMÁŘ, Karel: *Odpověď dra Kramáře na presidentův interview v „Prager Tagblattu“*. Národní listy, 10. září 1926.

¹¹⁵ LUSTIGOVÁ, Martina: *Karel Kramář – první československý premiér*. Praha 2007, s. 271.

¹¹⁶ KOTLÁN, Pavel: *Fašismus a jeho česká podoba – Národní obec fašistická 1926-1933 a fašismus současný*. Přerov 2001, s. 43.

¹¹⁷ PASÁK, T.: c. d., s. 82.

Fašistické hnutí tvořily osoby z různých sociálních vrstev a různého ražení. Byli v něm zastoupeni radikální studenti, nespokojení živnostníci, inteligence a drobní zemědělci. Byli zde také legionáři a česká šlechta, které spojovala obava z komunismu a socialismu. Fašistické hnutí bylo, co do původu jeho členů, značně nesourodé, také proto v něm často existovaly ideové spory. Již na konci roku 1927 složilo funkce několik významných fašistů, například prostějovský advokát Cyril Svozil. Robert Mach dokonce opustil NOF úplně. Strana byla neustále zmítána vnitřními spory. Právě zejména Cyril Svozil vystupoval proti Gajdovi. 5. února 1928 se v Praze konal generální sjezd NOF, na kterém vystoupil Gajda. Ve stejný den v Olomouci zasedala fašistická opozice vedena Cyrilem Svozilem. Opoziční křídlo fašistů sesadilo Gajdu z čela NOF.¹¹⁸ Na oplátku byli opozičníci vyloučeni z NOF. Krize uvnitř NOF se prohlubovala a projevila se také úbytkem členstva. Několik dalších předních fašistů, jako například František Bauer, bylo zbaveno funkcí. Na podzim roku 1928 byl založen opoziční Svaz slovanských fašistů. Opozice Gajdovi nevyčítala ani tak ideologické nuance, jako organizační nedostatky. V tomto ohledu měli v mnohém fašističtí opozičníci pravdu. Gajda měl sice ve straně jednoznačné vůdcovské postavení, po vzoru Mussoliniho v Itálii, ale nebyl schopen zužitkovat svou autoritu. V politickém jednání byl nevyzpytatelný a stále se choval jako válečný dobrodruh. Krom své legendy generála ruských legií nebyl schopen nabídnout jiný druh autority. Opoziční fašisté to poznali a vycítili, že Gajdův limitovaný vůdcovský a politický potenciál znemožňuje NOF více se prosadit.

Gajda si začal uvědomovat, že NOF ztrácí svou sílu a v dubnu a květnu 1929 se z vlastní iniciativy setkal s Jiřím Stříbrným. Navázána spolupráce se projevila otiskováním Stříbrného článků v *Říšské stráž*i, ale především dohodnutím společného předvolebního postupu. Byl vytvořen společný volební blok Liga proti vázaným kandidátním listinám, kam spadalo ještě několik okrajových politických uskupení. Tento politický manévr nepřinesl fašistům očekávaný úspěch. Liga proti vázaným kandidátním listinám obdržela ve volbách v roce 1929 pouze 0,96 % všech hlasů.¹¹⁹ Umístila se na posledním místě ze stran, které získaly mandáty. Za poslance byli zvoleni Jiří Stříbrný, Karel Pergler a Radola Gajda. Senátorem se stal Jindřich Trnobranský.¹²⁰

¹¹⁸ NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 85.

¹¹⁹ *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*. Státní úřad statistický, Praha 1930, s. 21.

¹²⁰ KLIMEK, A. – HOFMAN, P.: c. d., s. 203-204.

Gajda byl však odsouzen na dva měsíce za spoluúčast na pokusu o loupež dokumentů ve vile jistého soudce. 29. listopadu 1930 byl sněmovnou zbaven poslaneckého mandátu.¹²¹ Nejvyšší správní soud toto rozhodnutí potvrdil 12. prosince 1931.¹²² Také Karel Pergler přišel o poslanecký mandát. Jeho političtí nepřátelé vyrukovali v únoru s obviněním, že Pergler není československým občanem, protože od svých raných let žil ve Spojených státech.¹²³ Ačkoliv Pergler skutečně československým občanem byl, potřebné dokumenty tehdy nebyly k nalezení a soud ho zbavil mandátu.

2.4 Pokus o fašistický puč

Od léta 1927 byly při Národní obci fašistické na základě přímého příkazu Direktorია tvořeny mládežnické militantní složky Omladina NOF. Oficiálním úkolem úderných čet bylo „zajišťovati klidný, nikým nerušený průběh našich akcí“.¹²⁴ Kromě dohlížení na průběh fašistických schůzí bylo úkolem Omladiny také rozbíjení schůzí převážně komunistů.¹²⁵ Úderné čety Omladina NOF však byly brzy rozpuštěny a nahrazeny organizací Junáci NOF. Tato organizace však byla rozpuštěna úřady, a to v květnu 1932.¹²⁶ Junáci byli sice úředně zakázáni, ale ve skutečnosti organizace fungovala dál. Jednalo se o přísně výběrový úderný oddíl organizovaný podle vojenských vzorů. Junáci se nezaměřovali pouze na výcvik, ale podnikali také přímé bojové akce – zastrasování, bitky, rozbíjení schůzí konkurenčních stran.¹²⁷

S příchodem hospodářské krize se členstvo NOF aktivizovalo a radikalizovalo. Militantní radikalizace českých fašistů vyvrcholila v tzv. židenickém puči. V noci z 21. na 22. ledna 1933 provedlo na 70 příslušníků NOF útok na Svatoplukova kasárna 43. pěšího pluku v Židenicích u Brna. Fašisté, vedení poručíkem v záloze Ladislavem Kobsinkem, byli vyzbrojeni pouze noži a několika revolvery, zbraní se zmocnili teprve v kasárnách. Mezi útočníky a vojáky došlo k menší přestřelce, jeden fašista byl zabit, jinak došlo pouze k lehkým zraněním. Amatérsky provedená akce skončila neúspěchem, když na pomoc překvapeným vojákům přijela policie.

¹²¹ KLÍMEK, A. – HOFMAN, P.: c. d., s. 231.

¹²² KLÍMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek 14 – 1929-1938*. Praha 2002, s. 127.

¹²³ Pergler ve Spojených státech působil pod anglicizovaným jménem Charles Pergler jako vysokoškolský profesor práv.

¹²⁴ *Směrnice fašistického ústředí o zřizování úderných čet*. In: PEŠA, Václav: *K otázce počátků fašistického hnutí v českých zemích*. Časopis Matice moravské, 72, 1953, s. 248.

¹²⁵ PEŠA, V.: c. d., s. 235.

¹²⁶ KOTLÁN, P.: c. d., s. 44.

¹²⁷ Inspirace italskými fašistickými *squadristy* byla zřejmá.

Před samotným útokem na kasárna fašisté organizovali svoz svých bojovníků z okolních vesnic převážně z Brněnska, ale také ze Slovácka.¹²⁸ Svatoplukova kasárna byla vybrána záměrně. V době přepadení totiž nebyl v kasárnách jediný důstojník, vyjma dozorčí služby. Většina posádky, kterou tvořili převážně nováčci německé národnosti, byla na propustkách.¹²⁹ Cílem židenické akce s krycím jménem „Gajda – Granát“ bylo zmocnění se Brna a následná příprava pochodu na Prahu, kde fašisté chtěli převzít moc. Fašisté očekávali, že se vojáci Svatoplukových kasáren k puči připojí a budou následováni dalšími vojenskými posádkami na Moravě. Vojáci z kasáren se však k fašistickému puči nepřipojili, což také přispělo k neúspěchu celé akce. Na jiných místech pokus o puč ani neproběhl. O nicotnosti celé akce svědčí to, že nejvyšší vojenští představitelé nevyhlásili poplach v žádné vojenské posádce na území země a na první zprávy o fašistickém pokusu o puč reagovali vesměs pasivně.

130

Ihned po událostech v Židenicích se NOF slovy Radoly Gajdy od Kobsinkovy akce distancovala: „Brněnský případ odsuzujeme co nejrozhodněji. Nezapíráme účast našich lidí na tomto nanejvýš odsouzeníhodném činu lidí, kteří podleli svodům dobrodruha“.¹³¹ Gajda také formálně odsoudil útok na armádu, kterou označil za „záštitu státu“.¹³² Celkový počet obviněných činil 67 osob, přičemž většina z nich dostala nízké tresty, včetně organizátora Kobsinka a Gajdova bratrance Duchoslava Geidla, který se akce také přímo účastnil. Účast ústředí NOF a Gajdy v plánování akce se nepodařilo prokázat. Nejvyšší soud však zvrátil závěry Státního soudu a obviněným tresty de facto zdvojnásobil. Dokonce i Radola Gajda dostal šestiměsíční trest, i když nebylo prokázáno, že o chystané akci vůbec věděl.¹³³ Celá akce měla pro NOF značné následky. Ty se projevily opětovným úbytkem členů a v neposlední řadě také diskreditací v očích veřejnosti. V pokusu o židenický puč se fašisté dopustili dvojí chyby. Za prvé zcela nereálně očekávali, že se veřejnost nechá případným úspěchem puče strhnout na jejich stranu. Československá veřejnost byla naopak pokusem o puč šokována a ztratila iluze o státotvornosti českých fašistů, které nyní považovala za větší hrozbu pro bezpečnost republiky. Druhou chybou fašistů byla samotná podstata

¹²⁸ MOULIS, Miloslav: *Tajné heslo – Granát*. Praha 1973, s. 55.

¹²⁹ O neúspěch puče se významně zasloužili němečtí rezervisté. Když jim později prezident Masaryk za odměnu dával hodinky, musel s nimi mluvit německy, jelikož česky neuměli. Srov.: KLIMEK, Antonín: *Vítejte v první republice*. Praha 2003, s. 222.

¹³⁰ MOULIS, M.: c. d., s. 72.

¹³¹ KLIMEK, A. – HOFMAN, P.: c. d., s. 249.

¹³² KLIMEK, Antonín: *Vítejte v první republice*. Praha 2003, s. 222.

¹³³ PASÁK, T.: c. d., s. 124.

akce. Jak zmiňuje americký historik Robert O. Paxton, žádná fašistická strana v Evropě se nechopila moci silou. Fašisté se vyhýbají přímé konfrontaci s armádou a policií, které považují za budoucí spojence a páteř svého režimu. Taková konfrontace by vojenské složky obrátila proti fašistům a zhatila tak jejich plány na dosažení moci. Právě toho dosáhli čeští fašisté nevydařeným a amatérským pokusem o puč v lednu 1933.

2.5 Národní obec fašistická po židenickém puči

Po pokusu o židenický puč změnila NOF poněkud svou strategii. Soustředila se teď více na venkov, kde agitovala mezi zchudlými rolníky. Fašisté si uvědomovali, že volebně nemají ve větších městech šanci. Pokus o fašistický puč nejen zdiskreditoval NOF v očích veřejnosti, ale také způsobil odliv řady členů převážně ze středních vrstev.

Počátkem roku 1933 vrcholila v Československu hospodářská krize. Podle úřadů bylo bez práce 920 tisíc lidí, celkový počet nezaměstnaných překročil milion.¹³⁴ Čeští fašisté se pochopitelně snažili využít tvrdé hospodářské krize k vlastnímu prospěchu. Hlásali sociálně demagogická hesla a šířili své ideje do všech vrstev společnosti. Přese všechnu snahu však počet stoupenců NOF klesal, a to zejména ve větších městech. V důsledku hospodářské krize se počet členů NOF navýšil pouze o zchudlé národovecké dělníky a rolníky.¹³⁵ V roce 1932 probíhalo v NOF sčítání členstva. Podle uvedených zpráv existovalo v Československu 358 jednot sdružujících více než 37 tisíc členů.¹³⁶ Ačkoli byla strana ve srovnání s ostatními málo organizovaná, dokázala v jistých regionech vytvořit organizovanější a kompaktnější sílu. V Čechách se jednalo především o Pardubicko, Litomyšlsko a také jižní Čechy. Na Moravě pak fašisté využili odpor části zemědělců vůči agrární straně a Františku Udržalovi a byli organizováni zvláště v chudých okresech Vysočiny a na Slovácku.

Ve volbách v roce 1935 kandidovala NOF samostatně a získala 167 434 hlasů (tedy 2,03 %) a šest mandátů.¹³⁷ Zvolenými poslanci za NOF byli Radola Gajda, Jiří Branžovský, Rudolf Dominik, Ján Ivák, Matěj Trnka a František Zvoníček.¹³⁸ Tento volební výsledek se na první pohled jeví jako úspěšný, neexistuje však statistika

¹³⁴ KLIMEK, Antonín: *Vítejte v první republice*. Praha 2003, s. 221.

¹³⁵ KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny země Koruny české. Svazek 14 – 1929-1938*. Praha 2002, s. 209.

¹³⁶ GREGOROVÍČ, M.: c. d., s. 40.

¹³⁷ *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*. Státní úřad statistický, Praha 1936, s. 20.

¹³⁸ KLIMEK, A. – HOFMAN, P.: c. d., s. 264.

obecních voleb z let 1931-1932, a tak lze stěží posoudit, zda se podpora fašistů zvýšila. Největší podporu měla NOF na vesnici a v malých městech. Velkou podporu měl Gajda také mezi důstojníky ve výslužbě, v záloze i mezi aktivními vojáky.

Ve volbách roku 1935 zvítězila nacionalistická Sudetoněmecká strana Konrada Henleina. Sílicí iredentistické tendence nacizující sudetoněmecké páté kolony se staly hlavním tématem československé politiky. Československá politická elita si teď plně uvědomovala nebezpečí plynoucí z Hitlerova nacismu. Demokraticky smýšlející politici si pamatovali, jak nadšeně byl českými fašisty vítán nástup Hitlera k moci: „Učme se od hitlerovského Německa, učme se dobře. I pro nás Slovany je místo na slunci.“¹³⁹ NOF se ocitla v naprosté politické izolaci. Radikalizující se čeští fašisté stáli do konce první republiky na okraji politického života a zmítání vnitřními spory převážně osobního charakteru na sebe nedokázali nijak upozornit.

2.6 Ideologie Národní obce fašistické

Ideový rámec Národní obce fašistické částečně kopíroval klasické ideje italského fašismu. Obecně lze však říci, že fašismus v podání NOF byl přizpůsoben československým poměrům. Na podzim 1926 vydali fašisté z NOF nový, více propracovaný program – *Základní ideje fašistického vládního programu*. Program obsahoval řadu návrhů konkrétních opatření a podobu zamýšleného fašistického státu a jeho institucí. Cílem NOF bylo vytvoření korporativního státu, ve kterém by zájmy jednotlivých společenských tříd byly podřízeny zájmům národa a státu. Parlamentní demokracie byla vnímána jako slabý systém rozměňující sílu národa v nekonečných stranických diskusích, slovy Radoly Gajdy: „Dnešní politický systém neuznáváme, protože zavinil zeslabení státní moci. Politické strany zmocnily se vlády nad státem a otevřely cestu korupci, která poskvřnila hanbou české jméno.“¹⁴⁰ Stát měl být organizován podle stavovského zřízení: „Stavovský stát budiž vybudován podle zásady, že každý občan má svůj určitý, ústavně zaručený podíl na státním zřízení nikoli podle svého okamžitého a obyčejně vratkého politického názoru, ale podle své stavovské příslušnosti.“¹⁴¹ Parlament měl být nahrazen jakousi sněmovnou, ve které by byly zastoupeny všechny stavy. V této myšlence byli fašisté jednotní, avšak

¹³⁹ PASÁK, T.: c. d., s. 125.

¹⁴⁰ GAJDA, Radola: *Manifést generála r. l. R. Gajdy*. In: NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 385.

¹⁴¹ „Ideová resoluce“ *Národní obce fašistické vytvořená jejím generálním sněmem, konaným dne 5. února 1928 v Praze*. In: NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 391.

nedokázali se shodnout do jakých stavů společnost rozdělit. NOF prosazovala antikapitalismus, avšak její ekonomický program byl druhotný, zastíněn antikomunismem, antisemitismem a českým nacionalismem.

Hlavním nepřítelem fašistů byli komunisté. Fašisté je chápali jako jedinou protistátní sílu v první republice, jež ohrožuje nejen národní zájmy, ale i národní jednotu. Fašistický antikomunismus existoval v době narůstající síly komunistického hnutí v Československu. Ve volbách v roce 1925 byli komunisté druhou nejsilnější stranou, o čtyři roky později získali více než 10 % hlasů.¹⁴² Stejný výsledek zopakovali i v roce 1935. Komunistická strana byla legální politickou silou v zemi. Hlásila se k ní řada osobností kultury – spisovatelé, novináři, herci. V demokratické Evropě bylo takto silné komunistické hnutí neobvyklé a u demokraticky smýšlejících osobností vzbuzovalo obavy.¹⁴³ V této atmosféře bylo pochopitelné, že silná komunistická strana vzbuzovala obavy také mezi nacionalisty a fašisty. Ti byli frustrováni z faktu, že KSČ legálně operuje na území první republiky, a že úřady pouze přihlížejí komunistické agitaci. Všudypřítomným apelem fašistů až do konce první republiky tedy bylo volání po zákazu komunistické strany: „My fašisté neustále voláme: Rozpusťte komunistickou stranu! Zastavte komunistický tisk! Postavte šibenici pro velezrádce.“¹⁴⁴ V protikomunistických postojích čeští fašisté v zásadě kopírovali fašisty italské. Součástí protikomunistické agendy NOF byla také silná kritika zahraniční politiky Edvarda Beneše a jeho politicky pragmatického přístupu k Sovětskému svazu. NOF se ostře stavěla proti uznání Sovětského svazu Československem *de iure*. Český fašismus se také vymezoval proti liberalismu, realismu a socialismu: „Liberalismus vyssál hmotně malého českého člověka, realismus zkazil povahu lidu, socialismus ničí kořeny národního blahobytu a židovství a zednářství tyje ze zbytků, které hyeny zanechaly na bojišti. Zánik národa je konečným cílem těchto nestvůr, které mají dnes v moci československý stát.“¹⁴⁵

Jedním z nejdůležitějších aspektů ideologie NOF byl český nacionalismus namířen převážně proti Němcům a Židům, ale také vůči Polákům a Maďarům. Fašisté se domnívali, že by veškerá moc ve státě měla patřit Čechům a Slovákům. Soudili, že Němci a Židé mají příliš velký vliv na chod státu, jeho hospodářství, politiku a

¹⁴² *Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925*. Státní úřad statistický, Praha 1926, s. 19.; *Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929*. Státní úřad statistický, Praha 1930, s. 21.

¹⁴³ Anglický spisovatel G. K. Chesterton dokonce odmítl pozvání do ČSR od Karla Čapka s tím, že Československo je sovětskou exoziturou ve střední Evropě. Srov.: NAUMAN, P.: c. d., s. 97.

¹⁴⁴ GAJANOVÁ, Alena: *Dvoji tvář: Z historie předmnichovského fašismu*. Praha 1962, s. 41.

¹⁴⁵ „Ideová resoluce“ Národní obce fašistické vytvořená jejím generálním sněmem, konaným dne 5. února 1928 v Praze: c. d., s. 392.

kulturu. V ideologii NOF se však ekonomické aspekty doplňovaly s národnostními, také proto se ve fašistických textech často hovoří o „židovském kapitálu“, „židobolševictví“ apod.

Čeští fašisté se vymezovali vůči Němcům obecně, tím větší odpor pak cítili k sudetoněmeckým nacionalistům. Vystupovali proti germanizaci a pokusům o narušení celistvosti republiky. Hlásali rovněž deportaci všech etnických Němců, nespokojených s poměry v Československu, do jejich „mateřských zemí“.¹⁴⁶ I přes negativní postoj k německým nacistům i Němcům obecně je velmi pravděpodobné, že NOF dostávala finanční pomoc rovněž od nacistů z Německa, jak je uvedeno v policejních zprávách.¹⁴⁷ Vyhraněný český nacionalismus nebránil fašistům hledat finanční podporu v cizích zemích. Vysocí představitelé NOF podnikali cesty do Itálie, kde se setkali s italskými fašisty. Cílem těchto cest bylo kromě zajištění finanční podpory také ujištění italských fašistů o ideové rozhodnosti fašistů českých. Finanční pomoc z Itálie a Německa však byla zřejmě nedostačující, jelikož členové NOF hledali podporu také u ukrajinské bělogvardějské emigrace. Také Ukrajinci, stejně jako italští fašisté, však přistupovali ke Gajdově NOF s patřičným odstupem a nedůvěrou. Gajdu vnímali jako schopného generála, avšak neschopného politika a nevěřili, že by se fašistický převrat mohl v Československu povést. Představitelé NOF se obrátili s prosbou o finanční pomoc také do Polska, kde hledali podporu u sanačního režimu, jenž však české fašisty ignoroval.

Dalším charakteristickým ideovým prvkem Národní obce fašistické byl zanícený ideologický antisemitismus. Nenávist vůči Židům není nezbytnou součástí obecné fašistické ideologie, jak ukazují teorie fašismu. Český fašismus však antisemitismus zahrnoval. Čeští fašisté spojovali Židy se všemi negativními jevy ve státě. Tři hlavní nepřátelé v ideologii NOF, tedy komunisté, Němci a Židé, byli vlastně v chápání NOF pouze jedním a tím samým: „Pryč se socialisticko-židovsko-německou vládou! Pryč se Židy a Němci! Pryč s obtížnými cizáky, kteří ubírají našim lidem práci! Ať žije náš československý národní stát!“¹⁴⁸ Antisemitismus byl v NOF přítomen odjakživa, ale teprve po roce 1935 dostal novou dimenzi. Židovské obchody a živnosti byly označovány černou Davidovou hvězdou, často s nápisem „Pozor Žid“.¹⁴⁹ Fašistické letáky vyzývaly občany k bojkotu židovských obchodů.

¹⁴⁶ PASÁK, T.: c. d., s. 111.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 113.

¹⁴⁸ GREGOROVÍČ, M.: c. d., s. 63.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 79.

V otázce vztahů Čechů a Slováků byla NOF značně specifická. Nehlásala protislovenské postoje, nýbrž prosazovala heslo Československa pro Čechy i Slováky. NOF dokonce podporovala volání fašizující Hlinkovy slovenské ľudové strany (HSLS) po autonomii pro Slovensko.¹⁵⁰ Nakolik čeští fašisté upřímně souhlasili s autonomními snahami slovenských nacionalistů není jasné. Podle teorií fašismu je spíše pravděpodobnější, že tato podpora slovenským autonomním snahám byla pouze pragmatickým a oportunistickým vyjádřením realistické politiky NOF.¹⁵¹ Zdá se pravděpodobné, že čeští fašisté souhlasili se slovenskou autonomií instrumentálně proto, aby se v zamýšleném fašisticky uspořádaném Československu mohli zabývat pouze českými zeměmi a menšinami je obývajícími. V samotném českém fašistickém hnutí nebylo mnoho Slováků. Ti se spíše přikláněli k Hlinkově slovenské ľudové straně. NOF nicméně navázala kontakty s krajně-pravicovými slovenskými organizacemi, z nichž nejvýznamnější byla Rodobrana, polovojenská organizace patřící organizačně pod HSLS. Paradoxní je, že Rodobrana byla otevřeně protičeská, stejně jako její mateřská strana HSLS.¹⁵² Slovenští nacionalisté z této organizace měli spolu s českou NOF údajně připravovat převrat během Sokolského sletu v roce 1926. To se však nepotvrdilo. Myšlenka tvorby celorepublikové československé fašistické strany byla definitivně zavržena na podzim 1926.¹⁵³ V polovině 30. let pak vyvrcholily spory slovenských fašistů s Gajdou, kteří se od NOF odštěpili a vytvořili několik marginálních a nevýznamných fašistických stran na Slovensku.¹⁵⁴

V otázce náboženství se NOF vágně hlásila ke křesťanským hodnotám, ačkoliv náboženská stránka nehrála v myšlenkách českých fašistů velkou roli. Gajda se omezil k vágním deklaracím: „Chceme mu [náboženství] vrátiti jeho zaslouženou čest a svobodu v přesvědčení, že konečný jeho cíl se kryje s cílem naším, tj. vésti národ k mravnosti, svědomitosti a osobní zodpovědnosti.“¹⁵⁵ Řada členů strany byla silně katolického zaměření, zmínit zde je třeba především Jana Vrzalíka. Ti se však postupně s NOF v 30. letech rozcházel, jelikož se Gajda a ostatní vedoucí fašisté

¹⁵⁰ NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 373.

¹⁵¹ Na tomto místě je třeba zmínit, že to byli právě čeští fašisté, kteří ostře vystupovali proti „masarykovskému realismu“ a realistickému pojetí politiky vůbec.

¹⁵² JELINEK, Yeshayahu: *Storm-Troopers in Slovakia: The Rodobrana and the Hlinka Guard*. *Journal of Contemporary History*, 6, 1971, č. 3, s. 100.

¹⁵³ MOULIS, M.: c. d., s. 33.

¹⁵⁴ GREGOROVÍČ, M.: c. d., s. 56.

¹⁵⁵ GAJDA, R.: c. d., s. 384.

přikláněli k husitské tradici. Vedení NOF považovalo husity za duchovní vůdce hnutí: „Když říkáme Žižka, říkáme fašista.“¹⁵⁶

V otázce zahraniční politiky se NOF povětšinou pohybovala ve sférách totálně nereálných představ. Čeští fašisté hlásali pompézní panslovanskou myšlenku, všechny slovanské národy se měly spojit v jakousi unii a vytvořit tak hráz proti německé rozpínavosti a bolševické hrozbě. Následovat měla kontrarevoluce a svržení bolševického systému v Rusku. NOF měla díky Gajdovi úzké napojení na ruskou bělogvardějskou emigraci, se kterou Gajda počítal ve svých grandiózních revolučních plánech. Celá nedopracovaná a chabá koncepce zahraniční politiky byla kompletně odtržená od reality.

Myšlenkové zázemí NOF bylo obecně chabé. Program fašistů byl nepropracovaný a chaotický. Fašisté neměli ve svých řadách žádné teoretiky nebo filosofy, kteří by rozvíjeli ideové programy NOF. Jak však upozorňují historici a teoretici fašismu, ideové programy nejsou pro fašisty tolik důležité. Hlavním rysem jejich hnutí nejsou programy a deklarační prohlášení, nýbrž oportunistická reálná politika v politickém systému dané země.

2.7 Ostatní krajně-pravicové skupiny

Mezi fašizující organizace patřila Národní liga, vedená Jiřím Stříbrným, která byla ve volbách v roce 1929 součástí Ligy proti vázaným kandidátním listinám. Nejsilnější pozice měla v Praze a Brně. V ostatních částech republiky byl její vliv mizivý. Ligisté patřili k radikální krajní pravici, jež volala po aktivním politickém boji s levicí. Docházelo k častým bitkám a rozbíjení komunistických a socialistických schůzí, které vyústily krvavými střety. Ligisté podporovali ideu silného národního státu založeného na parlamentním politickém systému. Prosazovali národní socialismus jakožto protiváhu marxismu.¹⁵⁷

V roce 1934 docházelo k spolupráci několika pravicových nacionalistických skupin a radikálního křídla mládeže Národní demokracie. V dubnu vznikla organizace Národní fronta, sdružující několik těchto uskupení. Do čela Národní fronty byl postaven prof. František Mareš, známý národovecký filosof a bývalý rektor University Karlovy. Z programového hlediska nebyla Národní fronta žádnou

¹⁵⁶ KLIMEK, Antonín: *Vítejte v první republice*. Praha 2003, s. 192.

¹⁵⁷ VYKOUPILOV, Libor: *Národní liga*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Olomouc 2000, s. 133.

novinkou. Hlásala protikomunistické, protiněmecké a protižidovské postoje a prosazovala myšlenku korporativního státu. Ani vytvoření zdánlivě jednotné fronty však neutlumilo ostré spory mezi nacionalisty. Již v srpnu Gajdova NOF vystoupila z Národní fronty, odmítnuvši ideu splynutí všech složek organizace a faktickou likvidaci NOF. Část členů strany vystoupila a přešla k národním demokratům. Pro organizační samostatnost NOF byly zvláště staré stranické kádry.¹⁵⁸ Směřování Národní fronty tak určovala spíše mladá generace národních demokratů, v čele s Ladislavem Rašínem a Františkem X. Hodáčem.

V říjnu došlo k vytvoření české masové pravicové strany – Národního sjednocení (NS). Národnědemokratická strana, Národní liga a Národní fronta se rozhodly postupovat společně. K Národnímu sjednocení se připojily i některé efemérní opoziční fašistické skupiny. Z ideologického hlediska se Národní sjednocení neodchylovalo od rétoriky ostatních fašistických skupin. Pilíři NS byly český nacionalismus, antikomunismus a ostře protiněmecké a protižidovské postoje. Byla kritizována zahraničněpolitická linie československé vlády a agitovalo se proti uznání Sovětského svazu. Do čela NS se postavil František X. Hodáč, soupeřící o stranickou moc s Jaromírem Lukavským.

Po volbách v roce 1935, které dopadly pro krajní pravici velkým zklamáním, pokračovaly spory mezi Národním sjednocením a NOF.¹⁵⁹ Konflikt vypukl také uvnitř samotného Národního sjednocení, kde propukl otevřený boj mezi Františkem Hodáčem a Karlem Kramářem. Nejsilněji se tyto spory projevovaly v Mladém Národním sjednocení – mládežnické frakci strany. Mladá generace národovců považovala stávající vedení za příliš vlažné a málo radikální. Také proto byly tvořeny úderné oddíly – Šedé legie.¹⁶⁰ Ty byly organizovány po vzoru italských a německých úderných složek.¹⁶¹ Ostré spory uvnitř Národního sjednocení byly vyřešeny až týden po Kramářově smrti. V červnu 1937 rozhodlo předsednictvo NS o vyloučení ligistů ze strany. Národní liga tedy začala znovu existovat jako samostatná strana.

V roce 1938 již byla československá politika plně pohlcena stoupající agresivitou nacistického Německa a hrozbou pro samotnou existenci první republiky. Také Národní sjednocení přehodnotilo svou pozici v systému, v únoru ukončilo činnost v opozici a vstoupilo do vládní koalice vedené agrární stranou. František

¹⁵⁸ PASÁK, T.: c. d., s. 139.

¹⁵⁹ Ve volbách získalo Národní sjednocení jen 5,57 % hlasů a umístilo se tak pouze na osmém místě. Srov.: *Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935*. Státní úřad statistický, Praha 1936, s. 20.

¹⁶⁰ VYKOUPILO, L.: c. d., s. 135.

¹⁶¹ PASÁK, T.: c. d., s. 191.

Hodáč sice stále agitoval proti protifašistickým německým emigrantům v ČSR, ale zároveň zdůrazňoval nutnost neustupovat Německu ve věcech československé státní suverenity.

2.8 Vlajka

Velmi specifickou krajně-pravicovou organizací první republiky byla Vlajka, která vznikla jako čistě mládežnická organizace a ve své počáteční fázi sdružovala převážně studentstvo. Původní organizátoři Vlajky patřili k Fašistickému studentskému sdružení, které bylo organizováno v rámci NOF. Studentské sdružení rychle rostlo a již v roce 1927 mělo jen v Praze 1800 členů. Organizační spory uvnitř NOF však vedly k tomu, že studentské sdružení z NOF vystoupilo a tím i zaniklo. Bývalí pražští členové pak v březnu 1928 založili Národní svaz mládeže a studentstva a počali vydávat časopis *Vlajka*. Ten počátečně obsahoval převážně studentská filosofická pojednání a teoretické články.

Na podzim roku 1929 však došlo k radikalizaci studentů pražských universit. Důvodem byl silný příliv židovských studentů převážně z Polska. Ti z Polska prchali v důsledku vyhrocených nepokojů a násilností mezi židovskými a polskými studenty na polských universitách. Nacionalistická česká universitní mládež požadovala pro židovské studenty *numerus clausus*, tedy stanovenou kvótu počtu židovských studentů.¹⁶² Došlo k řadě demonstrací, které byly tvrdě potlačeny policií. Na schůzi po jedné z takových manifestací, která se odehrála 7. března 1930, byla založena Vlajka jako politický klub. Nové číslo časopisu vyšlo ještě ve stejný den. Třemi hlavními zakládajícími členy Vlajky byli Jan Vrzalík, Jindřich Streibl a Jožo Hritz, Slovák studující v Praze.¹⁶³

Formální ustavující schůze Vlajky se konala 30. dubna 1930, zazněl na ní mj. názor, že cílem mládeže v budoucnu je rozbít „buržoazně demokratické zřízení“.¹⁶⁴ Vlajka se nikdy nestala politickou stranou a byla vždy organizována jako politické hnutí. Členstvo Vlajky se v té době pohybovalo od 1200 do 1500 osob. Počáteční demagogické směřování vlajkařů se v polovině 30. let zradikalizovalo. V květnu 1934 poprvé došlo k vytloukání výkladních skříní židovských obchodů v Praze.

¹⁶² Za zmínku stojí, že stejný požadavek prosazovali polští nacionalističtí studenti na polských universitách. Požadavkem polských národovců byl *numerus clausus* ve výši 10 %, což odpovídalo procentuálnímu podílu Židů v populaci Polska. Právě debata okolo tohoto požadavku vyhrotila již tak napjaté vztahy mezi polskými a židovskými studenty.

¹⁶³ NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka – K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001, s. 13.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 16.

K incidentům docházelo po demonstracích doprovázejících tzv. „insigniádu“, spor o navrácení starobylých insignií University Karlovy z rukou německé university v Praze. V polovině 30. let se ve vlajkařském slovníku objevuje také nový pojem – „demoliberalní“, který spojuje nenáviděné pojmy demokracie a liberalismu. Vlajkaři chápali liberalismus jako vynález Židů namířen proti křesťanské kultuře. Vládní úřady byly znepokojeny činností organizace, a zastavily činnost revue *Vlajka*, která tak od ledna 1935 do října 1937 nevycházela. Revue však byla nahrazena týdeníkem *Národní výzva*.

Cíli Vlajky bylo stavovské zřízení státu, budování silného národního státu, rozvoj křesťanské morálky a boj s partajnictvím a „masarykovským realismem“. Úhlavními nepřáteli vlajkařů byli Židé, zednáři a komunisté. Ve vlajkařském pojetí tyto tři pojmy často splývaly v jeden, v revue *Vlajka* se často hovoří o „židomarxismu“, mezinárodním „židokapitalismu“ nebo „židozednářství“. Charakteristickým heslem Vlajky bylo: „Proti kapitalismu – proti marxismu – proti stranictví – za národ!“¹⁶⁵ V sociální sféře se vlajkaři ostře stavěli proti kapitalismu a přikláněli se k Mussoliniho vizi stavovského korporativního státu.¹⁶⁶ V hospodářské sféře se propagovala myšlenka větších státních zásahů do ekonomiky a státní kontrola některých podniků. Vlajkaři také, jako všechna ostatní česká fašistická hnutí, podporovali autonomii Slovenska a úzkou vojensko-politickou spolupráci s Polskem, namířenou proti Německu.

Krom obecného českého nacionalismu se v programech vlajkařů objevovaly i silné protižidovské výpady. V židovství byly spatřovány příčiny všeho zla, morálního rozkladu společnosti a špatné hospodářské situace, plynoucí z domnělého „židokapitalismu“. V židovské otázce navrhovali vlajkaři vytvoření nové „vlasti“ pro Židy. Tu navrhovali umístit v Africe, konkrétněji na Madagaskaru.¹⁶⁷

V zahraniční politice vlajkaři navrhovali vytvoření jakési unie s Polskem, která by fungovala jako hráz proti ohrožení ze strany Německa a Sovětského svazu. Hrozbu ze strany Německa vlajkaři chápali v rámci percepce Němců jako imperialistického národa, ne jako nacistické ohrožení. Nástup Hitlera k moci přivítali vlajkaři rozpolceně. Na jednu stranu se jim zamlouval nacistický antisemitismus a antikomunismus, na druhou stranu si uvědomovali, že nacisté u moci posilují

¹⁶⁵ NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka – K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001, s. 87.

¹⁶⁶ PASÁK, T.: c. d., s. 135.

¹⁶⁷ NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka – K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001, s. 53.

sudetoněmecký iredentismus.¹⁶⁸ V otázce Slovenska se Vlajka, stejně jako NOF, stavěla za smír mezi Čechy a Slováky a autonomii pro Slovensko. Vlajkaři napadali vládní politiku, která podle nich vedla k tomu, že se Slovensko stalo faktickou kolonií místo rovnoprávným útvarem tvořícím Československo.

Nejvýznamnějšími přispívajícími do časopisu byli profesor František Mareš, nestor českého nacionalismu, a básník Viktor Dyk. Národovecký básník Viktor Dyk stál v únoru 1918 u zrodu Národní demokracie, za níž se stal roku 1918 poslancem a roku 1925 senátorem. Byl přesvědčeným odpůrcem levice, socialismu a Hradu v čele s Masarykem a Benešem.¹⁶⁹ Dyk nesouhlasil s partajničením, proto mu také byly cizí spory uvnitř Národního sjednocení a NOF. Nové, čistě mládežnické hnutí, jakým byla Vlajka, však uvítal jako autentický plod aktivismu mladé generace. Ze stejného důvodu Vlajku podporoval také Mareš, který byl na valné hromadě Vlajky v říjnu 1932 jednomyslně prohlášen čestným předsedou organizace.

Ačkoliv byl vliv Vlajky v politickém systému Československa marginální, jednalo se o velmi specifické hnutí, které reprezentovalo značnou část vysokoškolských studentů. Právě intelektuální zázemí Vlajky, podložené navíc osobnostmi Františka Mareše a Viktora Dyka, vedlo k mnohem propracovanějšímu programu než tomu bylo u NOF. Ideový program Vlajky byl nejen propracovanější, ale také mnohem radikálněji formulován. Vlajkaři nijak neskrývali své záměry a svůj notorický rasismus. Organizace odmítala členství občanům „neárijského původu“ a prosazovala myšlenku autoritativního státu vedeného „říšským vůdcem“.¹⁷⁰ Nijak neskrývaný radikalismus Vlajky však patrně vedl také k tomu, že se vlajkařské hnutí nikdy nestalo masovým.

¹⁶⁸ PASÁK, T.: c. d., s. 135.

¹⁶⁹ KLIMEK, Antonín: *Vítejte v první republice*. Praha 2003, s. 124.

¹⁷⁰ NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka – K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001, s. 80.

3 Krajní pravice v Polsku

Stejně jako v Československu, také v meziválečném Polsku operovaly politické strany s krajními názory. Na levici to byla Komunistická strana Polska (Komunistyczna Partia Polski, KPP), zakázána v lednu 1919 a operující dále v ilegalitě.¹⁷¹ Specifická situace vládla na krajní pravici. Žádná významnější, otevřeně fašistická strana totiž v zemi neexistovala. Fašistické skupiny v Polsku byly naprosto marginální a efemérní. Prvním periodikem propagujícím myšlenku fašismu v Polsku byl *Faszysta Polski*, který poprvé vyšel v dubnu 1926 ve Varšavě. V srpnu pak při tomto časopise vznikla Strana polských fašistů (Stronnictwo Faszystów Polskich, SFP). O měsíc později však došlo k zániku této strany. SFP ani nestihla opublikovat vlastní program. První fašistickou organizací v Polsku byl Svaz polských fašistů (Związek Faszystów Polskich, ZFP) založen v květnu 1926 v Poznani. Strana vydávala časopis *Faszysta Wielkopolski* a volala po utvoření jednotné celonárodní fašistické strany. Fašisté však nikdy nedosáhli kýžené popularity, nepřekročili práh bezvýznamnosti. ZFP zanikl pravděpodobně již v únoru 1929. O marginálním významu ZFP svědčí mimo jiné i to, že největší společné cvičení jednot ZFP shromáždilo pouhých 80 fašistů.¹⁷²

Do roku 1926 ani žádná významná krajně-pravicová strana v Polsku neoperovala. Nejsilnější stranou pravice byl Lidově-národní svaz (Związek Ludowo-Narodowy, ZLN), součást širšího politického tábora Národní demokracie.¹⁷³ Národní demokraté, soustředění kolem hlavního ideologa hnutí Romana Dmowského, tvořili již od dob záborového Polska jednu ze dvou hlavních ideových a politických linií v zemi. Soupeřili o moc i vliv v zemi s táborem maršála Józefa Piłsudského. Myšlenky italského fašismu byly národním demokratům v zásadě cizí až do Májového převratu v roce 1926. Nová politická realita popřevratového Polska však mnohé endeky zradikalizovala.

¹⁷¹ DZIEWANOWSKI, Marian Kamil: *The Foundation of the Communist Party of Poland*. *American Slavic and East European Review*, 11, 1952, č. 2, s. 121.

¹⁷² GROTT, Olgierd: *Faszyści i narodowi socjaliści w Polsce*. Kraków 2007, s. 24.

¹⁷³ Národní demokracie byla běžně nazývána Endecja podle prvních dvou písmen zkratky, příznivci tohoto tábora pak získali označení endekové.

3.1 Tábor velkého Polska a Všepolská mládež

Po Májovém převratu bylo pro opoziční strany těžké soupeřit s autoritářským vládním táborem Sanace ve volbách. To usnadnilo prosazení antidemokratických myšlenek v Národní demokracii. Řada endeků zavrhl metody parlamentního boje, jelikož zjistila, že se v Polsku po roce 1926 nelze demokraticky dostat k moci. Po přechodu konservativců do sanačního tábora v letech 1926-1927 se jedinou větší opoziční pravicovou stranou stal Lidově-národní svaz. Ve snaze reflektovat změny politického stylu po Májovém převratu vytvořil Dmowski v prosinci 1926 Tábor velkého Polska (Obóz Wielkiej Polski, OWP). Až do zákazu OWP o sedm let později tedy v Národní demokracii existovala organizační heterogenita, kdy ZLN soupeřil na půdě parlamentu a OWP se snažil působit v mimoparlamentních sférách. Obě organizace však měly jednotné vedení.

Tábor velkého Polska vznikl 4. prosince 1926 s cílem konsolidace nacionalistických sil v Polsku a jejich organizace mimo parlamentní sféru. Postupné zavržení demokratických zásad bylo jasně viditelné ve vnitřní organizaci OWP. Ten měl hierarchickou strukturu, prosazoval stranickou organizační i ideovou disciplínu a indoktrinaci řadových členů. Vysocí členové OWP nebyli voleni, ale jmenováni. Vedení organizace nebylo rozděleno na více osob, ale soustředilo se v rukách jedné osoby. OWP však nemohl v zamyšlené podobě úspěšně fungovat. Do jeho čela byli postaveni staří, zkušení politici ZLN, neschopní organizovat moderní ofensivní mimoparlamentní organizaci. Situace se změnila v roce 1927, kdy mladí lvovští aktivisté založili uvnitř OWP autonomní Hnutí mladých OWP (Ruch Młodych OWP). Roman Dmowski od počátku podporoval Hnutí mladých a přál si, aby se mladí postupně chopili vedení celého OWP.¹⁷⁴ Nejdynamičtější částí OWP bylo právě Hnutí mladých, které brzy přejalo celou aktivitu OWP a v roce 1931 se ujalo vedení celé organizace.¹⁷⁵ Na počátku 30. let se Tábor velkého Polska rychle radikalizoval, zaměřil se na pouliční činnost svých bojůvek, což vedlo k obecné militarizaci tábora.¹⁷⁶ To se projevilo také v esteticko-symbolické oblasti. V roce 1932 byly zavedeny organizační odznaky v podobě tzv. mečíků Chrobrého, vlajky, praporce a uniformy. To všechno

¹⁷⁴ WAPIŃSKI, Roman: *Roman Dmowski*. Lublin 1989, s. 335.

¹⁷⁵ Hlavními tiskovými orgány Hnutí mladých OWP byly časopisy *Szczerbiec* a *Awangarda*.

¹⁷⁶ Je však nutno zdůraznit, že vlastní bojůvky organizovala ještě dříve také radikální levice, lidovci a také sanační režim, který je využíval často místo policie.

připomínalo praktiky fašistických skupin v celé Evropě a na polské politické scéně označovalo nový trend.¹⁷⁷

Vládní šikany vůči OWP se datují již k roku 1927. Sanační orgány postupně zakazovaly regionální organizace OWP, mnoho regionálních aktivistů stanulo před soudem. 28. března 1933 pak vládní úřady definitivně rozhodly o zákazu celé organizace. Sanace argumentovala tím, že se OWP prý pokoušel organizovat státní převrat. Dodnes není jisté, nakolik byla tato obvinění pravdivá, zdá se však, že většina důkazů byla vykonstruována policejními složkami.¹⁷⁸ Je těžké určit kolik členů OWP měl, nejčastější odhady se pohybují mezi 120 a 200 tisíci členy v době zákazu organizace.¹⁷⁹

Mladí aktivisté Tábora velkého Polska posléze sehráli důležitou roli ve formování celého národnědemokratického tábora. Druhou důležitou národoveckou mládežnickou organizací byla Všepolská mládež, jejíž členové se později také podíleli na ideově-organizačních změnách v Národní demokracii. Akademický svaz „Všepolská mládež“ (Młodzież Wszepolska, MW) vznikl v letech 1921-1922 na všech universitách tehdejšího Polska, tedy ve Varšavě, v Poznani, v Lvově, v Krakově a ve Vilně. Založiteli a prvními vedoucími této organizace byli mladí aktivisté, později známí z členství v Národní straně a radikálních odštěpeneckých organizacích. Byli to mimo jiné Jan Rembieliński, Henryk Rossman, Jerzy Zdzitowiecki, Jerzy Drobnik, Zdzisław Stahl, Klaudiusz Hrabyk a Tadeusz Bielecki. Značná část členů Všepolské mládeže patřila také k Hnutí mladých OWP. Cílem MW byla výchova svých členů v národoveckém duchu a řízení všemožných přidružených akademických organizací. Národovečtí studenti zvali na své schůze čelní představitele Národní demokracie, většinou vysokoškolské profesory a poslance. Všepolská mládež vždy považovala Národní stranu za svou mateřskou organizaci, ačkoliv podle polských zákonů nemohly být tyto dvě organizace oficiálně nijak provázány.

Ideologie Všepolské mládeže byla založena na polském nacionalismu se silným důrazem na katolicismus. „Všepoláci“ odmítali všechny materialistické ideje, převážně marxismus a socialismus. Z polského nacionalismu pak vycházel jejich negativní postoj k národnostním menšinám. Fašizující tendence byly u části členů MW patrné. Myšlenka militarizace politického stylu a idea vůdcovství si našly mezi

¹⁷⁷ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 115.

¹⁷⁸ MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Polska myśl polityczna 1918-1939 – Nacjonalizm*. Warszawa 2000, s. 77.

¹⁷⁹ RUDNICKI, Szymon: *Obóz Wielkiej Polski w okresie kryzysu gospodarczego*. Przegląd Historyczny, 62, 1971, č. 2, s. 258.

studenty své zastánce, ale fašismus jako takový se v organizaci nikdy neprosadil.¹⁸⁰ Všepolská mládež byla na akademické půdě aktivní zejména v třech oblastech. Organizovala stávky proti vládnímu nařízení omezujícím autonomii universit, organizovala protestní akce proti zvýšení školného, a také vystupovala proti národnostním menšinám, zvláště Židům. Protižidovské akce byly nejdůležitějšími a nejznámějšími aktivitami MW. Polští národovečtí studenti se snažili omezit přístup Židů k vzdělání.¹⁸¹ Podporovali *numerus clausus*, tedy omezení počtu židovských studentů na míru odpovídající procentu Židů v Polsku, tedy 9,8 %. Tento požadavek však podporovali nejen národovečtí studenti. Všepolská mládež ho poprvé postulovala již v roce 1923. Stejně stanovisko přijal tehdy i Lidově-národní svaz. O dva roky později již Všepoláci tvrdili, že polskou politikou vůči Židům by měla být „politická, kulturní a hospodářská izolace, a co největší snížení jejich počtu ve státě“.¹⁸² Po roce 1937 se studenti ještě více zradikalizovali a požadovali *numerus nullus*, tedy úplné vyloučení židovských studentů a akademických pracovníků z universit.¹⁸³ Další akcí MW bylo tzv. „lavicové ghetto“ (getto ławkowe), tedy nucené přesazování židovských studentů do vymezených sektorů poslucháren. Tato akce vyvolala sérii blokačních stávek ze strany židovských studentů a vedla k tomu, že v červenci 1937 rektori všech universit vydali nařízení rozdělující posluchárny na sektory pro polské a židovské studenty. Toto nařízení bylo schváleno ministrem školství Wojciechem Świątosławským v září 1937.¹⁸⁴ Běžnou praxí polských universit v 30. letech byly bitky mezi polskými a židovskými studenty, výtržnosti a blokování universitních budov. Polští národovečtí studenti se střetávali převážně s židovskými studenty z nacionalistického Akademického sionistického svazu „Kadimah“.¹⁸⁵

3.2 Národní strana

Bezprostředně po Májovém převratu národní demokraté stále věřili, že s popřevratovou sanační vládou lze soupeřit ve volbách a na půdě parlamentu.¹⁸⁶

¹⁸⁰ KULIŃSKA, Lucyna: *Związek Akademicki „Młodzież Wszepolska” i „Młodzież Wielkiej Polski” w latach 1922-47*. Kraków 2000, s. 36.

¹⁸¹ WAPIŃSKI, Roman: *Narodowa Demokracja 1893-1939: Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*. Wrocław 1980, s. 238-239.

¹⁸² WAPIŃSKI, Roman: *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław 1991, s. 249.

¹⁸³ MICHLIC, Joanna Beata: *Poland's Threatening Other: The Image of the Jew from 1880 to the Present*. Lincoln 2006, s. 112-113.

¹⁸⁴ RUDNICKI, Szymon: *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2004, s. 394.

¹⁸⁵ KULIŃSKA, L.: c. d., s. 38-39.

¹⁸⁶ KAWALEC, Krzysztof: *Spadkobiercy niepokornych – Dzieje polskiej myśli politycznej 1918-1939*. Wrocław 2000, s. 140.

Zlomem v tomto myšlení byly parlamentní volby v březnu 1928. Ty znamenaly pro Národní demokracii citelnou porážku. ZLN získal ve volbách do Sejmu pouze 8,1 % hlasů, do senátu pak 9,2 %.¹⁸⁷ Volby byly provázeny administrativním nátlakem sanačního tábora, docházelo k falšování, především ve východních částech země.

Ihned po volbách se vedoucí představitelé Národní demokracie shodli na nutnosti vytvoření nové strany. V červnu byl založen Organizační výbor Národní strany, jehož složení reflektovalo spíše národnědemokratickou minulost než současnost. Hnutí mladých OWP, nejaktivnější součást národního hnutí, bylo v organizačním výboru ve výrazné menšině. V říjnu byl proces formování nové strany ukončen, vznikla Národní strana (Stronnictwo Narodowe, SN). Ukázalo se však, že nová strana prakticky kopíruje linii ZLN, což bylo způsobeno faktickým vyloučením mladé generace z procesu formování SN.¹⁸⁸ V čele strany stanul Joachim Bartoszewicz, politik z řad staré generace, věrně oddaný Dmowskému. Hnutí mladých OWP se distancovalo od nové strany a zachovalo si autonomii uvnitř OWP.

Po zákazu této organizace se národnědemokratický tábor začal štěpit. Většina mladých aktivistů vstoupila do Národní strany. Značná část radikální mládeže se však s Národní demokracií rozešla a založila vlastní odštěpené organizace, které kritizovaly nejen vládní politiku, ale také směřování samotné Národní demokracie. První z nich vznikla již po volbách v roce 1928 – Lvovská „Skupina sta“ (Zespół Stu) obviňovala Národní demokracii z politického liberalismu.¹⁸⁹

V listopadu 1932 se osamostatnila také skupina aktivistů z Poznaně a Lvova a založila v Toruni Svaz mladých národovců (Związek Młodych Narodowców, ZMN). ZMN byl však oficiálně zaregistrován teprve v únoru 1934 po dohodě s vládními představiteli. ZMN navázal spolupráci se Sanací. Jeho členové věřili, že se jim podaří vstěpit do sanačního tábora nacionalistické koncepce.¹⁹⁰ Svazu se podařilo udržet organizační autonomii, postupem času se však organizace stále více názorově i personálně sbližovala se Sanací. Svaz čítal okolo 800 registrovaných členů, snažil se zachovat si elitní charakter, a proto ani neprováděl nábor. Členy ZMN byli převážně

¹⁸⁷ RZEPECKI, Tadeusz – RZEPECKI, Karol: *Sejm i Senat 1928 – 1933. Podręcznik zawierający wyniki wyborów w województwach, okręgach i powiatach, podobizny posłów sejmowych i senatorów, statystyki i mapy poglądowe*. Poznań 1928, s. 229, 242.

¹⁸⁸ TEREJ, Jerzy Janusz: *Rzeczywistość i polityka. Ze studiów nad dziejami najnowszyimi Narodowej Demokracji*. Warszawa 1979, s. 18.

¹⁸⁹ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 101.

¹⁹⁰ FRISZKE, Andrzej: *O kształt niepodległej*. Warszawa 1989, s. 283.

intelektuálové a novináři.¹⁹¹ K čelním činitelům ZMN patřili Jan Zdzitowiecki, Ryszard Piestrzyński, Zygmunt Wojciechowski, Jerzy Drobnik, Zdzisław Stahl a Klaudiusz Hrabyk.

Nejradikálnější a nejvíc antiliberální skupina mládeže založila v dubnu 1934 Národně-radikální tábor (Obóz Narodowo-Radykalny, ONR). ONR byl rychle zakázán sanačními úřady a dále fungoval v ilegality. O rok později se rozštěpil na ONR-ABC a ONR-Falanga. O obou těchto frakcích bude pojednáno později. Všem odštěpeneckým skupinám byl vlastní polský nacionalismus, antiliberismus, antisemitismus a hledání politického systému, který by dokázal zorganizovat a sjednotit národ. Je důležité povšimnout si, že téměř všichni aktivisté OWP, kteří rozvíjeli teoretický program hnutí, přešli do odštěpeneckých skupin. Z mladých teoretických národovců v SN zůstali pouze Jędrzej Giertych, Adam Doboszyński, Karol Stojanowski, Tadeusz Dworak, Karol Frycz a Witold Nowosad.

Všechny odštěpenecké skupiny se distancovaly od Národní demokracie, kterou vnímaly jako příliš slabou a neschopnou reflektovat ducha nové doby. Uvnitř Národní demokracie pak probíhal vyostřený ideový spor mezi starou a mladou generací. Mladí byli rozhodnuti získat moc v Národní straně a porazit tradiční starou generaci. Požadovali pro sebe vedení strany a podniknutí rozhodných kroků vedoucích k získání moci v zemi. Rozhodující názorový střet o podobu Národní strany se odehrál na zasedání SN v únoru 1935. Výsledkem vyhrocených diskusí a hlasování bylo značné oslabení pozic staré generace a posílení postavení mladých uvnitř strany.¹⁹² V letech 1936-1939 pak personální změny ve straně pokračovaly, mladá generace zcela ovládla SN. Staří endekové zvolili různé cesty vlastní existence uvnitř strany. Někteří, jako např. Stanisław Stroński, odešli z SN nadobro. Většina zvolila cestu jakési „vnitřní emigrace“ a stáhla se do ústraní. Někteří však otevřené polemizovali s mladou generací a kritizovali její fašizující tendence.

3.2.1 Ideologie Národní strany

Konflikt mezi starou a mladou generací národovců měl hluboké socio-historické kořeny. Představitelé „starých“ organizovali polské národní hnutí již v době záborového Polska. Byli to typičtí konzervativci prosazující národní emancipaci

¹⁹¹ MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Szkice z historii polskiej prawicy politycznej lat Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1986, s. 62-64.

¹⁹² TEREJ, J. J.: c. d., s. 28.

polského národa v rámci demokratických zásad. Naproti tomu představitelé „mladých“ nikdy nesvobodu nezažili a většinou byli vychováni v nezávislém Polsku. S nedokonalou polskou demokracií, jakou zažili, se nechtěli smířit a vyhlíželi moderní politické trendy, které většinou demokracii popíraly. Představitel „starých“, publicista Bohdan Wasiutyński psal o „mladých“: „Nepochopí mladou polskou generaci ten, kdo si neuvědomí, že její představivost utvořily tři velké dějinné události: znovuzískání nezávislosti, bolševický převrat a pochod černých košil na Řím.“¹⁹³ Jak tvrdil Jędrzej Giertych, mladí národovci byli reakcí na „duch 19. století“ – liberalismus, socialismus, parlamentarismus, kosmopolitismus, zednářství, Židy, materialismus, relativismus a náboženskou indiferentnost.¹⁹⁴ Mladou polskou národoveckou generaci popsal trefně také její představitel Jan Mosdorf: „Jsme fanatici – pouze fanatici mohou dokázat velké věci. Nenávidíme kompromis: je to nejen vlastností našeho mládí, ale ducha doby, ve které žijeme.“¹⁹⁵

„Mladí“ podporovali ideu hierarchizované a disciplinované společnosti, ale zároveň si byli vědomi nutnosti omezené vlády tak, aby neomezovala přílišně jednotlivce a neupírala mu osobní svobodu. K umírněnosti takových myšlenek přispívala nejen národnědemokratická osvobozenecká tradice, ale také učení katolické církve. Zakladatel Národní demokracie Roman Dmowski na jednu stranu neschvaloval ideologické novinky populární v meziválečném období, jelikož byl sám spíše typem konservativního politika 19. století. Na druhou stranu si však uvědomoval sílící antiliberální tendence mladých Poláků a v Národní demokracii se postavil právě na stranu mladé generace, kterou vnímal jako jedinou možnost jak zachránit chřadnoucí a stárnoucí hnutí. Dmowski si vysvětloval extremismus „mladých“ jejich věkem a soudil, že z něho „vyrostou“.¹⁹⁶ Ačkoliv Dmowski aktivně a instrumentálně podporoval mladou generaci národních demokratů, neztotožňoval se s mnohými jejich názory a sám nebyl připraven hrát roli jejich duchovního vůdce. Byl stále typem politika-vědce, zakořeněného v 19. století. Jak zmínil představitel „mladých“ Wojciech Wasiutyński: „Mládež v něm chtěla vidět Vůdce s velkým V. Dmowski se na to díval kriticky, dokonce sarkasticky. Mládež očekávala rozkazy a

¹⁹³ WAPIŃSKI, Roman: *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław 1991, s. 284.

¹⁹⁴ FRISZKE, A.: c. d., s. 283.

¹⁹⁵ WAPIŃSKI, Roman: *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław 1991, s. 284.

¹⁹⁶ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 110-111.

hesla, místo toho Dmowski přednášel o historii civilizace, psal o rozdílech mezi vojenskou a politickou taktikou.¹⁹⁷

Mladá generace byla fascinována kultem síly, násilí a války, které vnímala jako metody politického boje a prostředek k formování charakteru jednotlivce a regulace společenských vztahů. Nejradikálnější aktivisté „mladých“ přešli do odštěpeneckých skupin, mladí činitelé Národní strany však byli taktéž radikální a fascinováni esteticko-symbolickými elementy italského fašismu. V obavách o ztrátu mládeže se Dmowski rozhodl pro reorganizaci Národní strany po vzoru OWP. SN se hierarchizovala, militarizovala a organizační strukturou i novým politickým stylem fungování fakticky kopírovala OWP. Organizační odznaky, uniformy a pochody byly beze změn převzaty od zakázaného OWP.¹⁹⁸

Před Májovým převratem v roce 1926 převažovalo v Národní demokracii křídlo prosazující parlamentní vedení politiky. Tento směr ovládala stará generace endeků. Již tehdy se však v národnědemokratickém táboře objevovaly hlasy kritizující parlamentní demokracii, avšak nejednalo se o převažující názor. Endekové ani tak nevyjadřovali nedůvěru k systému, jako spíše nedůvěru k řevnickému a často nefunkčnímu Sejmu. Tyto pocity přesně vyjádřil Roman Rybarski, jeden z čelních představitelů staré generace: „Nepochybně máme do činění s něčím více, než s krizí parlamentarismu. Je to krize zásad, krize ideje lidských práv a absolutní svobody. Celý náš systém, je podle cizí předlohy postaven na přesvědčení, že je třeba především zajistit člověku co největší svobodu, zabezpečit jeho individuální práva. Přitom trpíme na přebytek svobody, na benevolenci, na absenci stabilní vlády a politickou anarchii.“¹⁹⁹

Mladí národovci pro změnu podporovali mimoparlamentní metody politického boje a byli fascinováni italským fašismem, jehož antiliberální hesla chápali mnohem doslovněji než staří endekové: „Fašismus je antitézou demokracie, plutokracie a zednářství. Víme, že na těchto pilířích budoval svou vládu liberalismus a víme, že se na našich očích ty pilíře drojí a spolu s nimi i liberální systém.“²⁰⁰ Všichni národní demokraté vnímali pozitivně Mussoliniho uchopení moci v Itálii. Jeho fašismus obdivovali jakožto sílu integrující italský národ, zavádějící pořádek a probouzející

¹⁹⁷ WAPIŃSKI, Roman: *Roman Dmowski*. Lublin 1989, s. 374.

¹⁹⁸ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 119.; WAPIŃSKI, Roman: *Roman Dmowski*. Lublin 1989, s. 376.

¹⁹⁹ RYBARSKI, Roman: *Kryzys ustroju politycznego*. Myśl Narodowa, 20. února 1926.

²⁰⁰ WAPIŃSKI, Roman: *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław 1991, s. 258.

masový entuziasmus. V podobném duchu hodnotil národovecký tisk pozitivně jakékoliv politické akce nacionalistické pravice v Evropě.

Také stará generace národních demokratů částečně obdivovala italský fašismus, kterému připisovala obrození italského národa. Nespojovala však fašismus s totalitními praktikami vládnutí. Přední představitel „starých“ Stanisław Kozicki tvrdil, že italský fašismus má společenské a ekonomické zásluhy, avšak odsuzoval omezování svobody jednotlivce a represivní prostředky fašistické politiky.²⁰¹ Národovecký publicista Zbigniew Załęski vyčítal Hitlerovi i Mussolinimu absenci religiozity. Povšiml si také jejich socialistické minulosti.²⁰² Sám Roman Dmowski hodnotil italský fašismus takto: „Fašismus je velkým tvůrčím hnutím, ale jeho velikost a kreativita pochází z jeho nacionalismu. Je s ním spojeno obrození náboženského života. My však nemáme potřebu toto hnutí následovat.“²⁰³

Fascinace italským fašismem, či německým národním socialismem nebyla nikdy nekritická a bezvýhradná. V 30. letech se v národnědemokratickém tisku začaly postupně objevovat kritické články o italském fašismu. Endekové fašistům vyčítali přílišný etatismus, „pohanskou“ ideu velkého státu, proněmecké postoje a v neposlední řadě také absenci rozhodného stanoviska v židovské otázce.²⁰⁴ Národní demokraté odmítali také masovost, jeden ze základních rysů fašismu. Publicista Stanisław Pieńkowski masám zásadně nedůvěřoval a považoval je za lehce zneužitelné Židy, zednáři, socialisty a komunisty. Mussoliniho úspěch připisoval tomu, že „strhl masy a vtělil je do italské společnosti, do italského národa.“²⁰⁵

Národní demokraté, často i ti ze staré generace, se občas také pochvalně vyjadřovali o nacistickém Německu. Imponovala jim dynamika a sebevědomí nacistického hnutí.²⁰⁶ O nacismu psal původně příznivě dokonce i Roman Dmowski, který byl přesvědčen, že síla Německa je zapříčiněna vlivem Židů, zednářů a „demoliberálních“ živlů, proto také počátečně vítal sílící národně-socialistické hnutí v Německu: „Chtěl bych, aby Hitler zvítězil v Německu, ale to se, zdá se, nestane.“²⁰⁷ Na druhou stranu si však polští národovci uvědomovali, že úspěch nacistů v Německu

²⁰¹ MARSZAŁ, Maciej: *Włoski faszyzm w polskiej myśli politycznej i prawnej, 1922-1939*. Wrocław 2007, s. 22.

²⁰² ZAŁĘSKI, Zbigniew: *Duce i Führer*. *Myśl Narodowa*, 27. října 1935.

²⁰³ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 160-161.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 171.

²⁰⁵ PIEŃKOWSKI, Stanisław: *Z zagadnień tłumy*. *Myśl Narodowa*, 20. července 1930.

²⁰⁶ KAWALEC, Krzysztof: *Spadkobiercy niepokornych – Dzieje polskiej myśli politycznej 1918-1939*. Wrocław 2000, s. 199.

²⁰⁷ WAPIŃSKI, Roman: *Roman Dmowski*. Lublin 1989, s. 365.

stanoví pro Polsko jasnou hrozbu. Vyjádřil to přesně Stanisław Kozicki v článku o Hitlerově knize *Mein Kampf*: „Ve své knize mluví Hitler velmi málo o Polsku – nacházíme v ní pouze několik obecných vět, avšak celá jeho koncepce mezinárodní role Německa vede v důsledku ke konfliktu s Polskem.“²⁰⁸ Pro národní demokracii představovalo Německo vždy hlavního nepřítele Polska a nacistické Německo v tomto ohledu netvořilo výjimku.²⁰⁹ Protiněmecká propaganda Národní demokracie zesílila v druhé polovině 30. let, spolu s nárůstem agresivity nacistického Německa v zahraniční politice. Endekové si tuto hrozbu uvědomovali: „Osa Řím-Berlín pod vedením černých a hnědých košil, znamená nebezpečí pro suverenitu jiných států.“²¹⁰ Národní demokraté byli k nacismu obzvláště kritičtí. Vyčítali mu mimo jiné protináboženský postoj, přehnaný kult vůdce, nadměrnou militarizaci hnutí a antropologický rasismus.²¹¹ Někteří mladí radikální endekové se však občas dokonce srovnávali s nacistickým hnutím. Slovy Jędrzeje Giertycha: „Jsme polským nacionalismem. Jsme jedním z těch hnutí, které – jako fašismus v Itálii, hitlerismus v Německu, Salazarův tábor v Portugalsku, karlismus a Falanga ve Španělsku – ničí v jednotlivých evropských zemích starý zednářsko-plutokraticko-socialisticko-židovský systém a buduje nový pořádek: národní pořádek.“²¹² Ještě v polovině 30. let však z národovecké publicistiky vyplývala zřetelná naivita v chápání povahy nacistického a fašistického režimu. Stanisław Kozicki doufal, že se fašistická Itálie spojí s Francií proti Německu, a tak bude zajištěna bezpečnost Polska.²¹³

Ačkoliv byly fašizující tendence patrné v Národní demokracii od konce 20. let, dogmatický balast staré generace neumožňoval rozvinutí a proniknutí nových ideologií do řad tábora. Národní demokracie tedy zůstala relativně umírněná, na rozdíl od odštěpeneckých skupin, z nichž měl k fašismu nejbližší ONR-Falanga.

Rozdíl mezi starou a mladou generací národních demokratů spočíval také v metodě politického boje. Stará generace i nadále věřila v parlamentní styl boje o moc a byla přesvědčena, že konfrontace se silnou Sanací by mohla vést až k občanské válce, která by pochopitelně oslabil celý stát a zavdala impuls k sociálním revolucím.

²⁰⁸ KOZICKI, Stanisław: *Adolf Hitler*. *Myśl Narodowa*, 9. srpna 1931.

²⁰⁹ WAPIŃSKI, Roman: *Miejsce Narodowej Demokracji w życiu politycznym II Rzeczypospolitej*. *Dzieje Najnowsze*, 1, 1969, č. 1, s. 60.

²¹⁰ *Na osi Rzym-Berlin*. *Myśl Narodowa*, 26. září 1937.

²¹¹ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 186-187.

²¹² WAPIŃSKI, Roman: *Endecja wobec hitleryzmu i III Rzeszy*. In: CZUBIŃSKI, Antoni (ed.): *Polska – Niemcy – Europa. Studia z dziejów myśli politycznej i stosunków międzynarodowych*. Poznań 1977, s. 536-537.

²¹³ KOZICKI, Stanisław: *Francja i Włochy*. *Myśl Narodowa*, 28. října 1934.

Mladí si naopak mysleli, že Sanace je slabá a je tak třeba využít příležitosti a chopit se moci silou.²¹⁴ Staří endekové kritizovali fascinaci mladé generace totalitarismem, slovy Wacława Komarnického: „Polské národní hnutí vyplývá z hlubin polské národní psychiky, které je cizí materialistický světový názor, kult fyzické síly a násilí. Je nám vlastní respektování lidské osobnosti, vnímání důstojnosti lidského jedince. Naše kultura se opírá o silné a jednoduché zásady katolicismu. To vše vylučuje možnost totálního systému v Polsku. Chybí mu zde přímo podmínky zaručující úspěch. Jako systémový experiment by mohl být nebezpečný pro existenci státu.“²¹⁵

V otázce hospodářství se obě generace národních demokratů lišily, i když ekonomika nebyla pro endeky tou nejzásadnější složkou programu. Starou generaci reprezentoval především Roman Rybarski, tvůrce předmjárového hospodářského programu Národní demokracie. Rybarski rozhodně bránil koncept soukromého vlastnictví, podporoval rozvoj polského středního a malého průmyslu, rozvoj zemědělství a rozšíření exportu.²¹⁶ Rybarski odmítal korporativistické ideje, ke kterým inklinovala část mladé generace. Tvrdil, že korporativismus by omezil svobodu jednotlivce a navíc by nebyl pro Polsko vhodný z důvodu specifické ekonomické struktury země.²¹⁷ Mladá generace také bránila princip soukromého vlastnictví jedince, odmítala etatistická řešení a větší státní zásahy do ekonomiky. Odmítala industrializaci a urbanizaci, které chápala jako upadající socioekonomické koncepce.²¹⁸ Tvůrce pozdějšího hospodářského programu mladé generace národních demokratů, mladý aktivista Adam Doboszyński, předpokládal existenci rozsáhlé sítě malých dílen a zanechání industrializace, kterou považoval za přežitek. Třídní společnost chtěl nahradit korporativním systémem.²¹⁹ Nevylučoval tedy zásahy státu do ekonomiky, čímž vlastně popíral původní neintervenci stanovisko mladých. V otázce základního principu soukromého vlastnictví je možné vysledovat patrný rozdíl mezi postojem Národní strany a odštěpeneckých skupin. SN nikdy nezavrhl koncept soukromého vlastnictví, radikální odštěpenecké skupiny však ano.

²¹⁴ TEREJ, J. J.: c. d., s. 42-43.

²¹⁵ KOMARNICKI, Wacław: *Totalizm a Polska*. Myśl Narodowa, 28. listopadu 1937.

²¹⁶ CZAJOWSKI, Jacek – MAJCHROWSKI, Jacek Maria: *Sylwetki polityków Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1987, s. 82-86.

²¹⁷ MARSZAŁ, M.: c. d., s. 215.

²¹⁸ Stejný názor zastával i nestor Národní demokracie Roman Dmowski, jenž byl přesvědčen, že kapitalistický systém se chýlí ke konci a velký průmysl nemá budoucnost. Tyto názory Dmowski prohlášoval až ve 30. letech a byl za ně z řad endeků často kritizován. Mezi jeho hlavní kritiky patřili národnědemokratičtí ekonomové Roman Rybarski a Adam Heydel. Srov.: WAPIŃSKI, Roman: *Roman Dmowski*. Lublin 1989, s. 357-360.; FRISZKE, A.: c. d., s. 281-282, 304.

²¹⁹ Doboszyński své ekonomické ideje publikoval poprvé v knize *Gospodarka narodowa* (Národní hospodářství) z roku 1934.

Po vypuknutí světové hospodářské krize zesílila u národních demokratů kritika kapitalismu. Endekové ji často stavěli do kontextu boje s liberalismem a židovským živlem, a začali používat sociálně demagogická hesla s cílem oslovit široké masy dělnictva. Protikapitalistická rétorika národních demokratů měla však často nacionalistický, ne sociální základ, právě proto také nebyla úspěšná a endekové ji brzy zanechali. Dělnické masy vždy vnímaly Národní demokracii jako spolek bohatých podnikatelů, a tak je náhlá, krátkodobá protikapitalistická rétorika endeků vůbec neoslovila.

Mezi oběma generacemi národních demokratů byl v ekonomické sféře zřetelný rozdíl v pojmání vlastního elektorátu. Národní strana vedená mladými se soustředila na elektorát z řad drobnoměšťanstva, řemeslníků a drobných obchodníků. To byl odklon od situace před rokem 1926, kdy Národní demokracie bazírovala na tradiční podpoře majetnějších vrstev.

Endekové obou generací však shodně vystupovali proti vlivu Židů na polské hospodářství. Výrok Romana Rybarského je příznačný: „Není horšího obchodu, víc ruinujícího zemi, než obchod židovský.“²²⁰

3.2.1.1 Antisemitismus

Jedním z nejdůležitějších činitelů určujících politickou atmosféru 30. let v Polsku byl narůstající antisemitismus, jenž v Polsku využíval jazykové, kulturní a náboženské bariéry dělící Poláky a Židy. V žádné jiné evropské zemi nežilo tolik Židů jako v Polsku. Nikde také Židé netvořili kvantitativně i procentuálně tak početnou menšinu. Podle sčítání lidu z roku 1921 žilo v Polsku 2,8 milionů věřících Židů, tedy 10,4 % celkové populace. O deset let později počet Židů v Polsku vzrostl na 3,11 milionů, procentuálně 9,8 % celkové populace země.²²¹ Antisemité ve své rétorice využívali fakt velkého podílu Židů na hospodářském životě země, jejich koncentrace v obchodu a řemeslnictví. Pro část polského měšťanstva se antisemitismus stal zbraní v konkurenčním boji. Krom tohoto tradičního rozměru polského antisemitismu se již v 20. letech rozvíjel také nový, vysvětlující všechny sociální, politické a kulturní neduhy všudypřítomností „židovských manipulací“. Oba tyto druhy antisemitismu –

²²⁰ CZAJOWSKI, Jacek – MAJCHROWSKI, Jacek Maria: *Sylwetki polityków Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1987, s. 90.

²²¹ RUDNICKI, Szymon: *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2004, s. 7.

tradiční ekonomický i moderní ideologický – byly v Národní demokracii přítomny. Národní demokracie využívala ekonomický antisemitismus již od roku 1912. V 30. letech se pak stal dominantním tématem Národní strany i obou skupin ONR. Antisemitismus pronikl také do jiných politických stran, včetně těch levicových.

Antisemitismus národních demokratů vycházel z tradičních polských protižidovských postojů, také proto se moderní darwinistický rasismus u endeků neujal.²²² Endekové odmítali „antropologický rasismus“, místo toho prosazovali „duchovní rasismus“ a tvrdili, že bojují proti Židům také kvůli jejich duchovním vlastnostem. Jak zmiňuje Roman Wapiński, pro většinu národních demokratů měl antisemitismus pouze ekonomický rozměr.²²³ Rasismus odmítali kvůli negativnímu stanovisku církve, a také z důvodu jeho neslučitelnosti s polskou národní tradicí. Polské antisemitské argumenty byly vždy hospodářského a kulturního původu. To bylo zapříčiněno specifickou povahou ortodoxní židovské komunity v Polsku. Ta si udržovala hluboké kulturní, zvykové i jazykové rozdíly a separovala se od většinové společnosti. Krom širokých mas ortodoxních Židů existovala v Polsku i celkem početná skupina asimilovaných Židů. Ti se často zapojovali do společenského a kulturního života země a vyvolávali tak u nacionalistů strach o podobu polské kultury i společnosti. V této situaci by abstraktní rasistické teorie ani nemohly uspět, jelikož by nebyly slučitelné s reálným antagonismem vycházejícím převážně z tradičních ekonomických důvodů. Slovy liberálního národního demokrata Mariana Seydy: „Abychom ospravedlnili nutnost boje polského živlu s židovským, nepotřebujeme rasistické teorie, jak to činí germánský rasismus. Věc je jasná: polský národ chce klidně žít a rozvíjet se na své zemi. Chce, aby jeho další generace měly ve vlasti práci a chléb. Přehradou tomuto jsou Židé. Tato přehrada musí být odstraněna.“ Seyda dále pokračuje: „Rasismus přenecháváme Židům, jelikož je to právě židovský národ, který má od svých počátků způsob myšlení i chování důsledně rasistický, a přitom je tak cynický, že obviňuje z rasismu jiné.“²²⁴ Seyda byl představitelem staré generace endeků, ale dokonce ani radikální aktivisté mladé generace jako např. Jędrzej

²²² KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 55.; WAPIŃSKI, Roman: *Z dziejów tendencji nacjonalistycznych. O stanowisku Narodowej Demokracji wobec kwestii narodowej w latach 1893-1939*. Kwartalnik Historyczny, 1973, č. 4, s. 841.

²²³ WAPIŃSKI, Roman: *Endecja wobec hitleryzmu i III Rzeszy*. In: CZUBIŃSKI, Antoni (ed.): *Polska – Niemcy – Europa. Studia z dziejów myśli politycznej i stosunków międzynarodowych*. Poznań 1977, s. 538.

²²⁴ *Nacjonalizm a rasizm*. Kurier Poznański, 31. července 1938.

Giertych se rasismu nechopili a považovali ho s nedůvěrou spíše za nástroj německého imperialismu.²²⁵

Nacionalismus a antisemitismus mladé generace narůstal již v druhé polovině dvacátých let, avšak přelomovou událostí byl sjezd Hlavní rady Všepolské mládeže v polovině května 1932. Zazněl na něm referát Jana Mosdorfa, v němž autor formuloval dosud nevídaná extrémně radikální opatření proti Židům. Mosdorf pronesl, že občané Polska by měli být rozděleni na občany a neobčany bez politických práv. K neobčanům počítal Židy nezávisle na jejich náboženském přesvědčení. Mosdorf dále navrhoval zbavení Židů volebního práva, práva pracovat ve státní správě, vzdělávacím systému a jiných oblastech. Zakazoval jim také sloužit v ozbrojených složkách a pracovat ve vojenském průmyslu. Mosdorf navrhoval *numerus nullus* na všech úrovních vzdělávání, a také zákaz smíšených manželství nebo polských příjmení pro Židy.²²⁶ Tyto názory se za několik let rozšířily také do hlavního proudu Národní demokracie. Radikální požadavky národovců dále obsahovaly polonizaci ukrajinské a běloruské populace a kompletní emigraci Židů z Polska. Hlasy volající po emigraci židovské populace z Polska zaznívaly napříč politickým spektrem. Kromě Národní demokracie a vládní Sanace, ideu vysídlení podporovala také část levice.²²⁷ Mladá generace odmítala asimilaci židovské populace v Polsku, jelikož nevěřila, že Židé mohou kompletně zpřetrhat svazky s židovskou kulturou a prostředím. Asimilace Ukrajinců, Bělorusů a jiných národů však byla považována za reálnou a žádoucí možnost.

Mladí národovci z SN i odštěpeneckých skupin prosazovali ideu zbavení Židů občanských a politických práv, sami si však uvědomovali rozpor těchto myšlenek s katolickou etikou.²²⁸ Protižidovské reformy měly proniknout také do vysokého školství. Národovecký literární kritik a publicista Stanisław Pieńkowski přišel v listopadu 1931 s myšlenkou *numerus nullus*, čili kompletního vyloučení Židů z universit. Této myšlenky se později chopila, jak již bylo řečeno, především nacionalistická universitní mládež. Pieńkowski však šel ještě dále a navrhoval vyloučení Židů také z ostatních oblastí polského života, např. z právnické a obchodní sféry.²²⁹

²²⁵ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 58.

²²⁶ WAPIŃSKI, Roman: *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław 1991, s. 315.

²²⁷ RUDNICKI, Szymon: *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2004, s. 379.

²²⁸ FRISZKE, A.: c. d., s. 314.

²²⁹ PIEŃKOWSKI, Stanisław: *Numerus nullus*. Myśl Narodowa, 22. listopadu 1931.

V 30. letech zavládl v celém národoveckém táboře jistý „judeocentrismus“. Téměř všechny hospodářské, politické a kulturní záležitosti byly hodnoceny prizmatem boje proti Židům. Populární byla národovecká filosofie dějin. Základní prací prezentující antisemitský výklad dějin byla kniha Tadeusze Gluzińskiego *Zmierzch Izraela* (Soumrak Izraele) z roku 1932.²³⁰ Gluziński tvrdil, že celý kapitalistický systém, Liga národů nebo ideje evropského sjednocení byly výmyslem Židů s cílem ovládnout svět s pomocí zednářství. Gluziński obviňoval Židy s tvorby tržního kapitalismu, parlamentarismu a liberalismu; a na druhé straně socialismu a komunismu.²³¹ Ideologický antisemitismus Národní demokracie spojoval Židy jak s komunismem, tak třeba se zednářstvím. Často tyto pojmy splývaly v jeden celek.

Hospodářská krize ještě více prohloubila staré antagonismy mezi polským a židovským etnikem. Pauperizace širokých polských a židovských mas pouze zesilovala polský antisemitismus a židovský nacionalismus, a vyhrocovala již tak napjaté polsko-židovské vztahy. Národní demokracie měla zájem na udržování těchto antagonismů a aktivně se podílela na jejich prohlubování, ač již akcemi bojkotu židovských obchodů nebo tichou podporou protižidovských násilností – náhodní lidé byli zbiti, docházelo k vybití výloh židovských obchodů a ničení majetku.²³² Vedení národnědemokratického tábora protižidovské výtržnosti neorganizovalo. Násilné akce páchali povětšinou mladí endekové – členové lokálních buněk SN. Stranické autority sice vnímaly „bojovnost“ svých členů pozitivně, zároveň se však obávaly, že by lokální výtržnosti mohly přerůst v nekontrolovatelný živel.²³³ Nejznámějším národoveckým protižidovským excesem byla tzv. myšlenická výprava. V noci z 22. na 23. června 1936 zorganizoval Adam Doboszyński bez vědomí vedení SN okolo sto osob a podnikl útok na okresní město Myšlenice. Útočníci přepadli policejní stanici, zdemolovali starostův byt, židovské obchody a podpálili synagogu.²³⁴ Po tomto incidentu úřady zakázaly Národní stranu v krakovském okrese.²³⁵ Vedení SN se od celé akce distancovalo, ale organizačně z ní nevyvodilo pro Doboszyńského žádné

²³⁰ V podobném duchu se nese i kniha Jędrzeje Giertycha *Tragizm losów Polski* (Tragismus osudů Polska) z roku 1937.

²³¹ FRISZKE, A.: c. d., s. 309-310.

²³² RUDNICKI, Szymon: *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2004, s. 349.

²³³ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 128.

²³⁴ MELZER, Emanuel: *No Way Out – The Politics of Polish Jewry 1935-1939*. Cincinnati 1997, s. 61.

²³⁵ AJNENKIEL, Andrzej: *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926-1939*. Warszawa 1980, s. 526-527.

důsledky. Apelační soud ve Lvově ho v listopadu 1938 potrestal odnětím svobody na dobu tří a půl roku.²³⁶

Antisemitismus mladé generace polských národovců však nikdy nedosáhl likvidační úrovně hitlerismu. Ani polští národovci si nedokázali představit genocidní řešení židovské otázky, s jakým přišli později němečtí nacisté. Zásahu na tom měl katolicismus, jenž částečně mírnil radikalismus mladých.²³⁷ Byl to právě katolicismus, který brzdil a „změkčoval“ jejich nacionalismus a antisemitismus, znemožňoval také plnou totalizaci národoveckých skupin, z nichž pouze ONR-Falanga přijal důsledně totalitní program, ačkoliv se také odvolával na učení církve.

Na konci 30. let se národnědemokratické myšlenky rozšířily také do vládnoucího sanačního tábora, jehož Tábor národního sjednocení (Obóz Zjednoczenia Narodowego, OZN), přejal antisemitská hesla a zvláště ve vztahu k menšinám a církvi se ideově blížil Národní demokracii, kterou se tímto snažil oslabit.²³⁸ Ta však považovala postoj OZN k menšinám za nedůvěryhodný a laxní.²³⁹ V programové deklaraci OZN z února 1937 se poprvé psalo o židovské otázce. Židé v ní byli označeni za „cizí elementy“. Protižidovské požadavky je možno shrnout do dvou bodů. Hlavním požadavkem bylo „výrazné snížení počtu Židů v Polsku“. Druhým cílem bylo „směrování k zachování národnostní skladby země podle stanoviska polského národa“.²⁴⁰ Stanovisko OZN v židovské otázce dorovnávalo svým radikalismem názorům SN nebo ONR. V poslanecké interpelaci Stanisława Skwarczyńskiego a 116 dalších poslanců z 21. prosince 1938 čteme: „Tábor národního sjednocení zastává stanovisko nutnosti radikálního snížení počtu Židů v Polsku cestou masové emigrace. Zjišťujeme, že Židé jsou činitelem oslabujícím a brzdicím normální rozvoj polských národních a státních sil. V struktuře našeho státu stanoví element vysoce nechtěný, ztěžující hospodářské osamostatnění se polského vesnického i městského obyvatelstva.“²⁴¹ V této interpelaci dále následuje požadavek zajištění finančních prostředků a nalezení oblasti pro vysídlení židovské populace.

²³⁶ KOPKA, Bogusław: *Adam Doboszyński – 60. rocznica męczeńskiej śmierci*. Nasz Dziennik – Dodatek historyczny IPN 7/2009 (26).

²³⁷ GROTT, Bogumił: *Nacjonalizm i religia. Proces zespalania nacjonalizmu z katolicyzmem w jedną całość ideową w myśli Narodowej Demokracji 1926-1939*. Kraków 1984, s. 131.

²³⁸ MICEWSKI, Andrzej: *Polish Youth in the Thirties*. Journal of Contemporary History, 4, 1969, č. 3, s. 162.

²³⁹ WYNOT Jr., Edward D.: *"A Necessary Cruelty": The Emergence of Official Anti-Semitism in Poland, 1936-39*. The American Historical Review, 76, 1971, č. 4, s. 1043-1044.

²⁴⁰ RUDNICKI, Szymon: *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2004, s. 377.

²⁴¹ *Interpelacja posła Skwarczyńskiego i 116 innych posłów do Pana Prezesa Rady Ministrów w sprawie środków zmierzających do podjęcia i przeprowadzenia masowej emigracji żydowskiej w*

3.2.1.2 *Katolicismus*

Katolicismus zaujímal důležité místo v myšlenkovém rámci Národní demokracie. Zvětšení významu katolicismu u národních demokratů se datuje k roku 1927, kdy Roman Dmowski vydal brožuru *Kościół, naród i państwo* (Církev, národ a stát). Dmowski v ní argumentoval, že katolicismus svou dějinnou rolí tvoří nedílnou součást polské národní identity. Tímto došlo k jisté evoluci národnědemokratické doktríny směrem ke spojení polského nacionalismu s katolicismem v jeden ideový celek. Dmowski si mimo jiné povšiml klíčové role církve v procesu vytváření polského národa. Zároveň útočil na protestantismus a snahy o modernizaci katolické církve. Od té doby se národní demokraté snažili spojit nacionalismus s učením katolické církve, což bylo problematické, jelikož nacionalismus, antisemitismus a sklony k totálnímu pojmání společnosti nebyly v souladu s učením církve.²⁴²

Je třeba zmínit, že stará generace Národní demokracie byla nábožensky indiferentní a katolicismus nevnímala jako centrální prvek v životě národa. Staří endekové pojímali katolicismus pouze instrumentálně jako víceméně nutnou složku polské identity a ani v jejich osobním životě nehrálo náboženství nějakou zásadnější roli. Teprve mladá generace endeků povýšila katolicismus až na absolutní vrchol ideového rámce národnědemokratického hnutí, kde zaujímal místo společně s nacionalismem. Náboženské obrození mladých národovců probíhalo v rámci hledání absolutní morální autority ve společnosti. Slovy Wojciecha Wasiutyńského, tehdy ještě národoveckého studenta: „Starší generace národovců se zajímala o církev pouze jako o společenskou instituci. Nejmladší pokolení již však nehledá v církvi spojence v boji s rozkladnými silami, nýbrž tu morální autoritu, která nám ještě chyběla.“²⁴³

Pro mladé endeky církev představovala hráz vystavenou „anarchickému pojetí svobody“. Svou hierarchickou strukturou a disciplinovaností stanovila protiklad liberálního rozměňování společnosti. Celé mladé generaci národních demokratů byl horlivý katolicismus vlastní. Stará generace sice vystupovala na obranu náboženství a církve, ale osobní zaangażování starých endeků v náboženském životě bylo vlažnější. Namísto toho se mladí národovci aktivně zapojovali do náboženského života. Důkazem tomu byla početná účast nacionalistických mládežnických organizací na

celu radykalnego zmniejszenia ilości Żydów w Polsce (21 grudnia 1938). In: RUDNICKI, Szymon: *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2004, s. 445-446.

²⁴² FRISZKE, A.: c. d., s. 285.

²⁴³ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 40.

církevních akcích, mj. na Akademických jasnohorských slibech (Akademickie Ślubowania Jasnogórskie) na Jasné Hoře v Čenstochové, kde zaznívaly požadavky „katolického státu polského národa“.²⁴⁴ Mladí národní demokraté si uvědomovali neslučitelnost zaníceného antisemitismu s učením církve, ale nedokázali se ho zbavit, ani se nepokoušeli ho nějak uměle s katolicismem slučovat. Naopak, část mladé generace Národní strany obviňovala církevní hierarchii z filosemitismu.²⁴⁵ Mladí národní demokraté tak byli pochopitelně zklamáni pastorálním dopisem kardinála Augusta Hlonda, který v únoru 1936 odsoudil protižidovské excesy a přímo psal, že „žádná organizace mimo katolické církve nemá právo hlásat, že svůj program opírá o křesťanské zásady“.²⁴⁶

Horlivý katolicismus mladých národovců místy dosahoval bezprecedentní ortodoxní úrovně. V tomto ohledu je příznačný výrok Jędrzeje Giertycha: „Odstín našeho katolicismu je tvrdý a přísný. Bližší nám jsou ti katolíci, kteří organizovali křížové výpravy, než ti, kteří se dnes na křížové výpravy dívají jako na případ použití fyzické síly nepřístojící církvi.“²⁴⁷ Jako období ideálního modelu společnosti vnímali mladí středověk, se svou sociální strukturou, hospodářstvím a modelem katolictví.²⁴⁸ Podle Jana Mosdorfa nastal vrchol civilizačního rozvoje v 13. století. Od té doby následuje postupný úpadek, za který je zodpovědný humanismus, reformace, racionalismus a osvícenství. Tyto směry se podle Mosdorfa přičinily ke vzniku liberalismu a kapitalismu.²⁴⁹

V rámci silného antisemitismu i katolicismu je možné chápat nenávisť národních demokratů ke komunistům. Boj proti komunismu označovali za boj „s hnutím, mířícím za zničením římské a křesťanské civilizace“ a svým „křesťanským nacionalismem“ chtěli pomoci katolické církvi v obraně proti komunismu.²⁵⁰ Neobávali se však domácího komunistického hnutí, které operovalo ilegálně a bylo slabé, nýbrž vlivu sovětských komunistů snažících se destabilizovat situaci ve východních oblastech Polska.²⁵¹ Za zmínku stojí, že právě kvůli korektnímu postoji

²⁴⁴ Związek Polskich Korporacyj Akademickich. *Akademickie Ślubowanie Jasnogórskie*. Lwów 1936.

²⁴⁵ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 37.

²⁴⁶ TEREJ, J. J.: c. d., s. 59.

²⁴⁷ MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Polska myśl polityczna 1918-1939 – Nacjonalizm*. Warszawa 2000, s. 88.

²⁴⁸ DOBRACZYŃSKI, Jan: *Pochwała średniowiecza*. In: GROTT, Bogumił: *Religia, kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej*. Kraków 1993, s. 157-158.

²⁴⁹ FRISZKE, A.: c. d., s. 287.

²⁵⁰ NOWOSAD, Witold: *W walce o Katolickie Państwo Polskiego Narodu*. In: GROTT, Bogumił: *Religia, kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej*. Kraków 1993, s. 121-124.

²⁵¹ BARTOSZEWICZ, Joachim: *Czerwone niebezpieczeństwo*. Myśl Narodowa, 31. října 1937.

československé politické reprezentace k Sovětskému svazu měla mladá generace národních demokratů negativní postoj k Československu.²⁵²

3.3 Národně-radikální tábor

Nejvýznamnější odštěpeneckou skupinou z národnědemokratické Národní strany byl Národně-radikální tábor (Obóz Narodowo-Radykalny, ONR). Ten vznikl 14. dubna 1934 odštěpením valné části mladé generace z SN. V čele nové strany stanul Jan Mosdorf. Utvoření ONR vyvolalo v Národní straně zděšení, jelikož celé lokální buňky i sekce strany najednou přecházely do nové organizace. Akademická a ženská sekce téměř úplně přešly k ONR.²⁵³ Také značná část Všepolské mládeže přešla k ONR. Týkalo se to především varšavské sekce MW. Na ostatních univerzitách byly secesionistické tendence slabší.²⁵⁴ Právě odštěpení valné části mládeže přispělo k organizačním reformám uvnitř SN, které později umožnily mladým aktivistům chopit se vedení celé strany.

Nová strana se dynamicky rozvíjela a pouze ve Varšavě se počet členů odhadoval na 2000 až 4000.²⁵⁵ Aktivisté ONR organizovali vlastní bojůvky, útočící na židovské obchody a rozbíjející mítinky komunistů a socialistů, jejichž bojůvky se aktivně zapojovaly do pouličních bojů s národovci. Sanační vláda sice původně uvítala utvoření ONR, který chápala jako citelné oslabení Národní strany, později však byla stále více znepokojena dynamismem a rychlým organizačním růstem nové strany. 15. června 1934 ukrajinští nacionalisté zavraždili ministra vnitra Bronisława Pierackého, to vedlo sanační tábor k ospravedlnění a zintenzivnění represí vůči politické opozici. Dva dny po vraždě ministra Pierackého, sanační úřady založily internační tábor Bereza Kartuska, určen pro aktivisty opozice.²⁵⁶ V táboře byli internováni převážně komunisté, ukrajinští nacionalisté a právě členové ONR. Vedoucí představitelé ONR

²⁵² Endekové vždy vnímali Československo jako expozituru cizích sil: „Československo, jak ukazují dějiny posledních dvaceti let, vždy muselo někomu sloužit. Sloužilo Francii a sloužilo Rusku. Sloužilo komunismu a sloužilo zednářství.“ Srov.: *Służba tragiczna*. Myśl Narodowa, 8. ledna 1939.

²⁵³ RUDNICKI, Szymon: *Rozbicie ruchu młodzieżowego “Obozu Narodowego”*. Dzieje Najnowsze, 9, 1977, č. 1, s. 40-41.

²⁵⁴ KULIŃSKA, L.: c. d., s. 30.

²⁵⁵ RUDNICKI, Szymon: *Rozbicie ruchu młodzieżowego “Obozu Narodowego”*. Dzieje Najnowsze, 9, 1977, č. 1, s. 41.

²⁵⁶ Pro detailní informace o fungování internačního tábora Bereza Kartuska, srov.: ŚLESZYŃSKI, Wojciech: *Utworzenie i funkcjonowanie obozu odosobnienia w Berezie Kartuskiej (1934-1939)*. Dzieje Najnowsze, 35, 2003, č. 2, s. 35-53.

byli jako první již 8. července transportováni do tábora, Národně-radikální tábor byl úřady zakázán o čtyři dny později.²⁵⁷

Po propuštění z internačního tábora vyvstaly mezi členy Národně-radikálního tábora ideové a osobní spory, které vedly až k jeho rozštěpení v dubnu 1935. ONR se rozdělil na dvě separátní organizace – ONR-ABC a ONR-Falanga. Názvy obou organizací pocházely z názvů tiskovin vydávaných jednotlivými skupinami.²⁵⁸ V čele ONR-ABC stanul Henryk Rossman, vůdcem Falangy se stal Bolesław Piasecki.²⁵⁹ V době vzniku Falangy byl Piasecki teprve dvacetiletým mladíkem, i přesto měl ve straně již od počátku vůdcovskou pozici. V čele strany měl absolutní moc, vydával rozkazy a očekával absolutní disciplínu. Vedoucími aktivisty ONR-ABC byli kromě Rossmana, Tadeusz Gluziński, Jan Jodzewicz, Stanisław Piasecki, Tadeusz Todtleben, Wojciech Zaleski a Jan Korolec. Čelními představiteli Falangy byli Wojciech Wasiutyński, Włodzimierz Sznarbachowski, Wojciech Kwasięborski a Marian Reutt. Obě skupiny fungovaly v ilegalitě.

Programové rozdíly mezi ONR-ABC a ONR-Falanga byly velmi hluboké. Zakládaly se především na rozdílném chápání elity, politického systému, školství, role samospráv a organizace státu a národa vůbec. ONR-Falanga se snažil nalézt řešení, které by se co nejvíce blížilo totalitnímu pojetí státu. ONR-ABC namísto toho hledal kompromis mezi totalitními zásadami a omezeným parlamentarismem a pluralismem.²⁶⁰ Obě skupiny byly fascinovány italským fašismem, výrok hlavního ideologa ONR-ABC Tadeusze Gluzińského je příznačný: „Fašismus se chopil moci v zřetelné kontradikci vůči zednářství, socialismu a komunismu, a přitom se celou silou opřel na národních citech mas.“²⁶¹ Falanga však šla mnohem dále a nezůstala u pouhé nekritické inspirace. Bolesław Piasecki kritizoval italské fašisty a německé

²⁵⁷ Mezi aktivisty ONR uvězněnými v Bereze Kartuské byli Edward Budniak, Jan Jodzewicz, Henryk Rossman, Zygmunt Dziarmaga, Bolesław Piasecki, Mieczysław Prószyński, Jerzy Korycki, Edward Kemnitz, Włodzimierz Sznarbachowski, Władysław Chackiewicz, Czesław Łączyński a Bolesław Świdorski. Vůdci ONR Janu Mosdorfovi se podařilo skrýt a uniknout tak transportu do tábora. Po krátké internaci v Bereze Kartuské byli členové ONR propuštěni. Srov.: MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Obóz Narodowo-Radykalny – Okres działalności legalnej*. Dzieje Najnowsze, 8, 1976, č. 3, s. 68.

²⁵⁸ ONR-ABC vydával deník *ABC*. Vlivnými redaktory deníku byli Stanisław Piasecki a Tadeusz Gluziński. Organizace dále vydávala časopis *Nowy Ład*. St. Piasecki redigoval vlastní kulturní týdeník *Prosto z mostu*. Hlavními tiskovými orgány ONR-Falanga byly časopisy *Falanga* a *Przełom*. Srov.: PACZKOWSKI, Andrzej: *Prasa polska w latach 1918-1939*. Warszawa 1980, s. 180.

²⁵⁹ ONR-Falanga je v literatuře označován občas jako RNR-Falanga, tedy Ruch Narodowo-Radykalny (Národně-radikální hnutí). Členové Falangy byli hovorově označováni jako *bepišci*, podle akronymu jména jejich vůdce. Členům ONR-ABC se běžně říkalo *rossmanowcy*, podle jména lídra hnutí.

²⁶⁰ FRISZKE, A.: c. d., s. 298.

²⁶¹ MARSZAŁ, M.: c. d., s. 32.

nacisty za přílišnou separaci stranické a státní moci. Tvrdil, že takový dualismus není vhodný stejně jako autonomie samospráv, které měly být zrušeny.²⁶²

Nejradikálnější a nejttotalitnější program v meziválečném Polsku nastínil Bolesław Piasecki již v roce 1933. Podle Piaseckého koncepce mohli být občany Polska pouze Poláci. Židům a Němcům měly být odebrány občanská práva. Ukrajinci a Bělorusové měli být uznáni za regionální polské skupiny. Celý národ i stát měl být organizován v Politické organizaci národa (Organizacja Polityczna Narodu, OPN), jež měla být jedinou politickou stranou a nadřazenou národní organizací, organizující celý společenský, kulturní a hospodářský život v zemi. OPN měla sdružit celý národ do hierarchické struktury. Na samotném vrcholu měl stát prezident s diktátorskými pravomocemi a vůdcovským principem, který by zároveň stál na čele vlády i strany. V oblasti hospodářství Falanga hlásala vizi nahrazení tržního hospodářství totálně řízeným modelem státní ekonomiky, zahrnujícím rozsáhlé vyvlastňování.²⁶³ Ekonomický život měl být absolutně podřízen zájmům národního státu. Falanga odmítala jak kapitalismus, tak socialismus jako židovské výtvořiny cílené k ovládnutí světa.²⁶⁴ V oblasti vzdělávání to byl právě ONR-Falanga, kdo vytvořil z národoveckých stran a skupin nejucelenější model výchovy mládeže. Ten byl totalitní a předpokládal organizaci celé mládeže v jediné národní organizaci, která měla unifikovat různé sociální vrstvy a nivelizovat tak kulturní rozdíly ve společnosti.²⁶⁵ Falanga prosazovala ideu militarizace výchovy mládeže. Vycházela přitom z veskrze pesimistického výkladu dějin, slovy Mariana Reutta: „Historie je dílem meče a krve. Není jiné cesty sebeurčení národů kromě boje. Národ se tvoří a rozvíjí díky válce. To je v životě národů a států rozhodující síla.“²⁶⁶

Piaseckého program byl nejttotalitnějším v tehdejším Polsku a vysloužil si kritiku dokonce z vlastních řad, převážně od spoluvůrce programu Falangy, Wojciecha Wasiutyńskiego. Ačkoliv s totalitním programem Piaseckého Wasiutyński a ostatní zcela nesouhlasili, Piasecki prosadil svou a oficiální program Falangy tak kopíroval ten jeho.

²⁶² FRISZKE, A.: c. d., s. 288-290.

²⁶³ KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 126.

²⁶⁴ MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Polska myśl polityczna 1918-1939 – Nacjonalizm*. Warszawa 2000, s. 110.

²⁶⁵ LANDAU-CZAJKA, Anna: *Wychowanie dla wojny. Ideologia wychowawcza polskiej prawicy nacjonalistycznej*. Kwartalnik Historyczny, 1990, č. 3-4, s. 167-171.; GROTT, Bogumił: *Nacjonalizm chrześcijański. Myśl społeczno-państwowa formacji narodowo-katolickiej w Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1991, s. 248.

²⁶⁶ LANDAU-CZAJKA, A.: c. d., s. 166.

ONR-ABC na rozdíl od Falangy připouštěl větší osobní svobodu jednotlivce. Aktivisté ONR-ABC chtěli, aby v Polsku vládla elita pomocí jednotné ideje se zachováním jisté svobody jednotlivce a autonomie společenských skupin. Stavěli se také na podporu nezávislých soudů a autonomních místních samospráv nezávislých na vládě. Hnutí mělo stejně jako Falanga několik set členů, ale na rozdíl od konkurenční skupiny nemělo vůdce, ale řídilo ji tajné kolektivní vedení. Světonázor ONR-ABC byl v jistém ohledu podobný tomu od Falangy, avšak ve všech otázkách byli aktivisté ONR-ABC méně radikální.

Stejně jako všechny národovecké skupiny, také oba ONR zastávaly jednoznačné antisemitské postoje, ačkoliv rozhodně odmítaly antropologický rasismus.²⁶⁷ Konečným cílem obou ONR bylo vysídlení Židů z Polska. Nejradikálnější byla v tomto ohledu Falanga, která navrhovala kompletní vyvlastnění židovského majetku, zbavení Židů všech politických práv, práva zaměstnávání Poláků, práva vojenské služby atd. Tato diskriminace měla předcházet vysídlení Židů z Polska. Vedoucí představitelé ONR-ABC přímo nenabádali své členy k protižidovským útokům, na rozdíl od falangistů, kteří byli v násilných akcích nejaktivnější. Falanga nemohla kvůli státní cenzuře ve svém tisku otevřeně nabádat k útokům, ale neustále přinášela informace o protižidovských násilnostech, psané pozitivním tónem. Zajímavostí je přístup ONR-ABC k slovanským menšinám v Polsku. Hnutí navrhovalo postupné zlepšování ekonomické situace na východě země, což mělo vést k tomu, že ukrajinští rolníci budou k Polsku loajálnější. Aktivisté ONR-ABC také tvrdili, že odnárodňování menšin je neefektivní a vede k vyostřování protipolských nálad.²⁶⁸

Obě skupiny ONR považovaly katolicismus za důležitou součást svých hnutí. Národovečtí radikálové však neviděli rozpor mezi učením církve a svým jednáním a domnívali se, že vystoupení církevní hierarchie proti totalitarismu se týkalo pouze nacistického Německa. Nejdále zašla znovu Falanga, která se sice zaštiťovala katolicismem, ale ve skutečnosti povyšovala národ nad církev.²⁶⁹

²⁶⁷ GROTT, Bogumił: *Nacjonalizm chrześcijański. Myśl społeczno-państwowa formacji narodowo-katolickiej w Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1991, s. 255-256.

²⁶⁸ MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Szkice z historii polskiej prawicy politycznej lat Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1986, s. 60.

²⁶⁹ ONR-Falanga dokonce jako jediná národovecká skupina v Polsku psala ve svých textech slovo církev malým písmenem. V polštině se slovo církev (Kościół) píše velkým písmenem, pokud se jedná o katolickou církev. Srov.: KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989, s. 37.

Oba Národně-radikální tábory se neúčastnily voleb, místo toho se snažily navázat omezenou spoluprací s vládní Sanací ve snaze prosadit svůj program. Ve vztahu k „mateřské“ Národní straně se obě organizace lišily. ONR-ABC navázal kontakty s představiteli mladé generace SN a jednal s nimi o případném splynutí s Národní stranou.²⁷⁰ V tisku se objevovaly návrhy vytvoření společné „nacionalistické fronty“, ale ideové rozpory spolu s osobními sváry zabránily jakékoliv reálné spolupráci. ONR-Falanga spolupráci s Národní stranou důsledně odmítal. ONR-ABC fungoval aktivně do roku 1937, kdy zemřel jeho lídr Henryk Rossman, podlehnuvší urémii. ONR-Falanga se v letech 1938-1939 zmítal osobními spory čelních představitelů hnutí, avšak do konce Druhé polské republiky zůstal nadále aktivní.

²⁷⁰ RUDNICKI, Szymon: *Obóz Narodowo-Radykalny: Geneza i działalność*. Warszawa 1985, s. 309-310.

Závěr

Diplomová práce se zabývala českou a polskou krajní pravíci v meziválečném období, s důrazem na provázanost organizačních a ideologických rysů zkoumaných stran s teoriemi typologizujícími fašismus. Analyzujeme-li politické strany, musíme opatrně přistupovat k jejich politickým programům. Často totiž existuje kontradikce mezi tím, co strana hlásá a pozdější reálnou politikou jakmile se strana chopí moci. V případě české i polské krajní pravice jsou vědci odkázáni pouze na programová prohlášení, jelikož se ani v Československu, ani v Polsku národovci nikdy nechopili moci a operovali v opozici, či dokonce ilegálně.

Myšlenky a ideály italského fašismu pronikly relativně brzy do všech evropských zemí a ani země Střední Evropy nebyly výjimkou. Moderní, aktivistický styl politiky italských fašistů uchvátil také československé a polské politické strany. Pravicovní politici obdivovali dynamismus a elán nového hnutí, oceňovali jeho schopnost postavit se komunismu a sjednotit italský národ. Obdiv k italskému fašismu byl zřetelný zvláště u mladé generace aktivistů, která v něm viděla moderní sílu, přinášející pravou emancipaci národa. Také část starších politiků však fašismus vnímala pozitivně. Česká Národní obec fašistická se k italskému fašismu přímo hlásila a bezvýhradně přejímala jeho ideje. Polský Národně-radikální tábor nebyl ve vztahu k italskému fašismu jednotný. ONR-Falanga fašistickou Itálii obdivoval, ale vyčítal ji nedůslednost v totalizaci politického a občanského života. ONR-ABC italským fašistům vyčítal sekulární charakter hnutí, masovost a nerozhodnost v židovské otázce. Stejný postoj zaujímala i Národní strana, vedena mladou generací národních demokratů. Ve vztahu k nacistickému Německu je možné vysledovat typickou ambivalenci postojů českých i polských národovců. Na jednu stranu vítali nástup Adolfa Hitlera k moci, jakožto rozhodný krok v boji proti komunistům a Židům, na druhou stranu si však uvědomovali reálnou zahraničněpolitickou hrozbu ze strany agresivního nacistického Německa.²⁷¹ NOF sice hlásala ostře protiněmecké postoje,

²⁷¹ Nacisté považovali polské národovce za své smrtelné nepřátele, stejně jako polskou inteligenci. Z Národní demokracie vznikly během války Národní ozbrojené síly (Narodowe Siły Zbrojne, NSZ) a několik dalších odbojových organizací bojujících proti nacistům a bolševikům. Celá řada předválečných aktivistů Národní strany i obou ONR zahynula během války na bojištích, v koncentračních táborech a na popravištích. Publicista Wojciech Wasutyński zmiňuje ve svých pamětech, že téměř celá varšavská organizace Falangy zahynula v bojích během Varšavského povstání. Přeživší národovci emigrovali na západ již na začátku války. Ti, kteří se pak po válce vrátili, zahynuli často v komunistických věznicích a popravištích. K významným národoveckým obětem války a následného stalinistického režimu patří mj. Roman Rybarski, Jan Mosdorf, Stanisław Piasecki, Witold Teofil Staniszkis, Stanisław Głabiński, Adam Doboszyński, Tadeusz Gluzyński a Józef Prądyński.

kteře byly jedním z hlavních bodů programu strany, ale skrytě získávala omezenou finanční podporu i od německých nacistů.²⁷² ONR-Falanga vítal reformy nacistů, ale také jim vyčítal nedůslednost v totalizaci politického a občanského života. Aktivisté ONR-ABC a Národní strany nacistům mimo jiné vyčítali protináboženský postoj, přehnaný kult vůdce, nadměrnou militarizaci hnutí a antropologický rasismus.

Pokud aplikujeme na NOF, oba ONR a Národní stranu typologizace fašistických hnutí, dojdeme k závěru, že se tyto strany v mnoha bodech liší. Nejstručnější a nejkompaktnější klasifikace Ernsta Nolteho odhaluje zásadní rozdíly mezi těmito stranami. Všechny zmíněné strany mají společné pouze čtyři rysy Nolteho typologizace – antimarxismus, antiliberalismus a antikonservatismus. Všechny tyto strany také organizovaly vlastní stranické bojůvky, i když jejich aktivita dosahovala různé intenzity. Nejaktivnější ozbrojené složky organizoval patrně ONR-Falanga, u ostatních stran tyto složky plnily spíše bezpečnostní a ceremoniální funkce. Pátým a šestým rysem Nolteho stručné klasifikace jsou vůdcovský princip a cíl nastolit totalitní režim. Vůdcovský princip se plně projevil pouze u NOF a ONR-Falanga. Obě tyto organizace byly hierarchicky organizované, s vůdcem v čele strany. ONR-ABC i Národní strana vůdcovským principem přímo pohrdaly a volily cestu kolektivního vedení strany. V otázce úmyslu nastolit totalitní režim je tento záměr nejzřetelnější u Falangy, která tento cíl přímo prohlašovala ve svých textech. Národní obec fašistická tak otevřená nebyla, zajisté také kvůli cenzuře tisku, nicméně rozhodná kritika „demoliberalismu“ a všeho byt' jen trochu souvisejícího s parlamentarismem dává tušit, že také NOF zamýšlela nastolit totalitní režim. ONR-ABC se snažil nalézt specifickou symbiózu mezi totalitními idejemi a parlamentarismem, ale tento bod svého programu nikdy zcela neujasnily. Národní strana se v otázce totalitarismu vnitřně dělila na jeho odpůrce a zastánce. Je třeba zmínit, že ačkoliv byla ve 30. letech u naprosté většiny národních demokratů zcela patrná deziluze z polské podoby parlamentní demokracie, totalitní myšlenky se nikdy neprosadily do oficiálního stanoviska strany a zůstaly propagovány pouze částí mladé generace.

Rysem společným pro všechny zkoumané strany byl antisemitismus, jenž však teoretiky není považován za universální aspekt fašismu. Při bližším pohledu na

Srov.: MUSZYŃSKI, Wojciech J. – MYŚLIKOWSKA, Jolanta (eds.): *Lista strat osobowych ruchu narodowego 1939-1955*. Warszawa 2008.; SIERCHUŁA, Rafał (ed.): *Obóz narodowy w obliczu dwóch totalitaryzmów*. Warszawa 2010.

²⁷² Během druhé světové války pak celá řada bývalých aktivistů NOF vstoupila do nových kolaborantských organizací.

zkoumané strany zjistíme, že se jejich antisemitismus lišil. Národní obec fašistická a Vlajka praktikovaly vykonstruovaný ideologický antisemitismus, který sloužil k obviňování Židů ze všech neduhů tehdejšího Československa. Polská Národní demokracie do 30. let prosazovala fakticky jen tradiční ekonomický antisemitismus, jako prostředek každodenního boje polského drobnoměšťanstva s Židy. Vlivem mladé generace však i v Národní straně postupně zavládl ideologický antisemitismus. V obou odštěpeneckých ONR pak existoval již jen tento rozměr antisemitismu. Rozdíl mezi českou a polskou krajní pravicí lze vysledovat v intenzitě protizidovských akcí. Zatímco čeští národovci se omezili pouze na občasné vybíjení výloh židovských obchodů a rozdávání letáků vyzývajících k hospodářskému bojkotu Židů, polští národovci zašli v tomto ohledu dále. Vytloukání výloh židovských obchodů, pouliční rvačky a organizované bojkoty židovských živností byly častou praxí. Oficiálním stanoviskem Národní strany i obou organizací ONR se na konci 30. let stal požadavek vysídlení židovské populace z Polska. Je však třeba zmínit, že genocidní řešení židovské otázky si nikdo z polských národovců nedokázal představit.²⁷³

Universálním rysem fašistických skupin je podle teorií fašismu důraz na estetický aspekt politiky – symboly, obřady a uniformy. Robert O. Paxton sice zmiňuje, že pouhé jednobarevné uniformy nestačí pro klasifikaci strany jako fašistické, nicméně se s ostatními historiky shoduje, že esteticko-symbolický rozměr hraje u fašistů důležitou roli. Tento rys fašismu se potvrdil u všech zkoumaných uskupení. Jak již bylo zmíněno, všechny tyto strany organizovaly vlastní uniformované bojůvky. Všechny měly také svůj distinktivní znak. NOF používala po italském vzoru *fascis*. V polském národním táboře se po vzniku OWP rozšířilo používání tzv. mečíku Chrobrého, který později využívala jak Národní strana, tak částečně ONR-ABC. ONR-Falanga používal vlastní znak, paži třímající meč. Všechny zkoumané strany organizovaly vlastní mítinky, pochody a obřady, které svou rituálností potvrzují četné definice teoretiků fašismu.

²⁷³ Drastická realita druhé světové války vedla většinu polských národovců k přehodnocení svých ostře antisemitských názorů. Celá řada z nich během války riskovala své životy ve snaze pomoci Židům. Jan Mosdorf, zakladatel Národně-radikálního tábora a předválečný zanícený antisemita, byl v říjnu 1943 popraven v koncentračním táboře Auschwitz za pomáhání židovským spoluvězňům. Typickým je také případ Witolda Karola Rothenburg-Rościszewského, předválečného aktivisty ONR-Falanga, zavražděného nacisty v roce 1943 v koncentračním táboře Sachsenhausen. Rothenburg-Rościszewski byl v roce 1994 posmrtně vyznamenán státem Izrael oceněním Spravedlivý mezi národy za pomoc Židům během války. Srov.: MUSZYŃSKI, Wojciech J.: *Sprawiedliwy z ONR „Falanga“*. Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej, 2010, č. 11, s. 97-101.

Stanley Payne i Emilio Gentile ve svých definicích fašismu zmiňují cíl fašistických skupin vytvořit moderní, sekulární kulturu a zpřetrhat všechny svazky s minulostí. Tento deklarovaný cíl je v kontradikci vůči zanícenému katolicismu polských národovců. Mladá generace Národní strany a aktivisté ONR-ABC se aktivně podíleli na náboženském životě a jejich katolicismus dosahoval ortodoxních rozměrů. ONR-Falanga se sice rovněž hlásil ke katolicismu, ale také docela často kritizoval církev za umírněnost v židovské otázce. Česká NOF se ke křesťanství hlásila pouze vágně a neustále balancovala mezi pro-katolickou a pro-husitskou rétorikou, což vedlo k odchodu řady katolicky smýšlejících fašistů ze strany.

Vztah českých a polských národovců k minulosti je možné vnímat ve smyslu povyšování mládí a zdůrazňování generačního konfliktu, což je další typický rys fašismu. Nejzřetelnější je to vidět na příkladu polské Národní strany. Snad v žádné jiné politické straně v Polsku neprobíhal tak otevřený a ostrý boj mezi starou a mladou generací politiků. Mladí endekové vyčítali starým politikům umírněnost, nerozhodnost a přílišný liberalismus. Konflikt uvnitř strany vedl až k odchodu valné části mladé generace a k vytvoření řady odštěpeneckých organizací, včetně ONR, kam vstoupili výlučně mladí aktivisté. Stejně výtky vůči staré generaci politiků se objevovaly také v deklaracích NOF. Národovci v obou zemích však neodsuzovali všechny minulé generace, ale pouze ty nasáklé „duchem 19. století“, tedy liberalismem, konservatismem a morálním relativismem. Mladá generace polských národovců považovala středověk za vrchol civilizačního rozvoje.

Dalším universálně přijímaným aspektem fašismu je militarizace politiky a masová mobilizace obyvatel. V těchto bodech se zkoumané skupiny rozcházejí. Národní obec fašistická měla ve svých řadách početnou skupinu vojenských důstojníků a ve svých deklaracích prosazovala militarizaci nejen politického života, ale také výchovy mládeže. Svou rétorikou se snažila získat široké vrstvy obyvatelstva a během případného „pochodu na Prahu“ je mobilizovat s cílem uchopení moci v zemi. Z polských národoveckých skupin se myšlenky militarizace a mobilizace mas ujaly pouze v ONR-Falanga. Politická organizace národa, která měla podle vůdce Falangy Piaseckého organizovat celý národ, předpokládala masovou mobilizaci obyvatelstva. V rámci tohoto tělesa mělo také dojít k militarizaci veřejného života. Národní strana a ONR-ABC se v tomto ohledu od Falangy značně lišily. Národní demokraté i členové ONR-ABC odmítali militarizaci politiky, kterou měli možnost sledovat v Itálii a Německu. To vycházelo částečně z faktu, že polské ozbrojené složky byly loajální

k vládnoucí Sanaci, která polský politický život postupně militarizovala od Májového převratu v roce 1926. Polští národovci jako opoziční síla s tím pochopitelně nesouhlasili. Národní strana i ONR-ABC také zavrhovaly myšlenku masové mobilizace. Polští národovci se nikdy nesnažili na svou stranu získat široké masy obyvatelstva, kterým notabene nedůvěřovali a považovali je za nestálý dav, lehce zneužitelný socialisty.

V typologizaci fašistických stran Emilia Gentileho a Stanleyho Payne se objevuje imperialistický cíl expandovat a radikálně změnit vztahy své země vůči ostatním státům. To bylo zcela zřejmé u Národní obce fašistické, která ve svých textech navrhovala utopickou vizi společné slovanské fronty proti Sovětskému svazu, s cílem svrhnout bolševický režim a ustavit „slovanské Rusko“. Tato navrhovaná panslovanská aliance měla být namířena jak proti Sovětskému svazu, tak proti německé rozpínavosti. Polská Národní strana žádné imperialistické zahraničněpolitické vize nehlásala a pouze chtěla posílit pozice polského živlu v etnicky smíšených oblastech. Národní demokraté obecně ve 30. letech ustoupili ze svých rozsáhlých územních požadavků, jaké prezentovali v době znovuzískání nezávislosti Polska. Odlišnou formu zahraniční politiky prosazovaly oba Národně-radikální tábory. Národovci z ONR tvrdili, že je třeba znovu získat území obývané etnickými Poláky, měli na mysli hlavně Mazury, Opolské Slezsko a část Litvy. Aktivně tyto požadavky prosazovala Falanga, ONR-ABC spíše v umírněné verzi a s výhradami.

Typickým aspektem universálních definicí fašismu bývá existence jednotné národně-ekonomické struktury organizované podle korporativistického modelu. Jak však zmiňují historici, ekonomické otázky nehrají v programech a každodenní realitě fašistických stran tak velkou roli. Tento ekonomický aspekt fašistických skupin byl nejzřetelnější v programových deklaracích české NOF, která vysloveně požadovala korporativistickou organizaci státu a hospodářství. S polských národoveckých skupin se korporativismus ujal plně pouze u ONR-Falanga, jehož jednotná Politická organizace národa předpokládala existenci korporativního modelu hospodářství. ONR-ABC i Národní strana myšlenky korporativismu nepřijaly, ačkoliv u SN probíhala vnitřní debata o podobě ekonomického programu strany.

Hypotézy této práce zněly: *Česká Národní obec fašistická naplňuje definice fašistické strany v plné míře, stejně jako polský Národně-radikální tábor Falanga, zatímco Národně-radikální tábor ABC mnohé rysy fašismu postrádá. Polská Národní strana se pod vedením mladé generace typologicky přibližovala fašismu,*

avšak jeho definiční znaky nebyly v SN nikdy naplněny. Tyto hypotézy se podařilo pomocí srovnávací analýzy prokázat. Ze zkoumaných stran pouze česká Národní obec fašistická a polský Národně-radikální tábor Falanga plně naplňují definice fašistických stran. Obě organizace je tedy možné považovat za fašistické, ačkoliv ONR-Falanga ve svém názvu tento přívlastek nepoužívala. Také polští historici tuto organizaci nezařazují do skupiny fašistických stran, patrně kvůli kořenům strany v demokratické Národní demokracii. Jak se však podařilo srovnávací analýzou prokázat, Falanga splňuje prakticky všechna definiční kritéria teorií fašistických stran a můžeme ji tedy považovat za fašistickou stranu. Analýza také prokázala, že polská Národní strana se sice v mnohých aspektech fašismu přibližovala, avšak k naplnění definičních znaků fašismu v SN nikdy nedošlo, z důvodů popsaných v této práci.

Tato diplomová práce svým zaměřením a svými cíli přispěla k analýze problematiky, která není pokryta nejen v českém akademickém prostředí, ale ani v polské odborné literatuře. Polští historici a politologové se sice Národní demokracií a oběma Národně-radikálními tábory obšírně zabývají, ale dosud se nesnažili na tyto subjekty aplikovat teorie fašistických stran. V českém prostředí neexistuje podobná analýza týkající se Národní obce fašistické, což může být také důsledkem zřetelné fašistické deklarativnosti NOF. Oblast předválečné krajní pravice v obou zemích by tedy měla být detailněji prozkoumána s ohledem na aplikaci teorií fašismu. V Československu se jako vhodná jeví analýza pronikání fašistických inspirací do československé Národní demokracie. V Polsku by bylo vhodné analyzovat evoluci sanačního Tábora národního sjednocení, jenž se na konci 30. let zřetelně přibližoval politickým myšlenkám Národní demokracie.

Prameny a literatura

Prameny

BARTOSZEWICZ, Joachim: *Czerwone niebezpieczeństwo*. Myśl Narodowa, 31. října 1937.

DOBRACZYŃSKI, Jan: *Pochwała średniowiecza*. In: GROTT, Bogumił: *Religia, kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej*. Kraków 1993, s. 157-158.

GAJDA, Radola: *Manifest generála r. l. R. Gajdy*. In: NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 383-386.

„Ideová resoluce“ Národní obce fašistické vytvořená jejím generálním sněmem, konaným dne 5. února 1928 v Praze. In: NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006, s. 389-393.

Interpelacja posła Skwarczyńskiego i 116 innych posłów do Pana Prezesa Rady Ministrów w sprawie środków zmierzających do podjęcia i przeprowadzenia masowej emigracji żydowskiej w celu radykalnego zmniejszenia ilości Żydów w Polsce (21 grudnia 1938). In: RUDNICKI, Szymon: *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2004, s. 445-446.

KOMARNICKI, Waclaw: *Totalizm a Polska*. Myśl Narodowa, 28. listopadu 1937.

KOZICKI, Stanisław: *Adolf Hitler*. Myśl Narodowa, 9. srpna 1931.

KOZICKI, Stanisław: *Francja i Włochy*. Myśl Narodowa, 28. října 1934.

KRAMÁŘ, Karel: *Odpověď dra Kramáře na presidentův interview v „Prager Tagblattu“*. Národní listy, 10. září 1926.

Na osi Rzym-Berlin. Myśl Narodowa, 26. září 1937.

Nacjonalizm a rasizm. Kurier Poznański, 31. července 1938.

Národní demokracie protestuje proti persekuci českého nacionalismu! Národní listy, 15. září 1926.

NOWOSAD, Witold: *W walce o Katolickie Państwo Polskiego Narodu*. In: GROTT, Bogumił: *Religia, kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej*. Kraków 1993, s. 121-124.

PIEŃKOWSKI, Stanisław: *Z zagadnień tłumu*. Myśl Narodowa, 20. července 1930.

PIEŃKOWSKI, Stanisław: *Numerus nullus*. Myśl Narodowa, 22. listopadu 1931.

RYBARSKI, Roman: *Kryzys ustroju politycznego*. Myśl Narodowa, 20. února 1926.

RZEPECKI, Tadeusz – RZEPECKI, Karol: *Sejm i Senat 1928 – 1933. Podręcznik zawierający wyniki wyborów w województwach, okręgach i powiatach, podobizny posłów sejmowych i senatorów, statystyki i mapy poglądowe*. Poznań 1928.

Służba tragiczna. Myśl Narodowa, 8. ledna 1939.

Směrnice fašistického ústředí o zřizování úderných čet. In: PEŠA, Václav: *K otázce počátků fašistického hnutí v českých zemích*. Časopis Matice moravské, 72, 1953, s. 248.

Volby do poslanecké sněmovny v listopadu 1925. Státní úřad statistický, Praha 1926.

Volby do poslanecké sněmovny v říjnu 1929. Státní úřad statistický, Praha 1930.

Volby do poslanecké sněmovny v květnu 1935. Státní úřad statistický, Praha 1936.

ZAŁĘSKI, Zbigniew: *Duce i Führer*. Myśl Narodowa, 27. října 1935.

Związek Polskich Korporacyj Akademickich. *Akademickie Ślubowanie Jasnogórskie*. Lwów 1936.

Literatura

AJNENKIEL, Andrzej: *Polska po przewrocie majowym. Zarys dziejów politycznych Polski 1926-1939*. Warszawa 1980.

ARENDR, Hannah: *Původ totalitarismu*. Praha 1996.

ARON, Raymond: *Demokracie a totalitarismus*. Brno 1993.

CZAJOWSKI, Jacek – MAJCHROWSKI, Jacek Maria: *Sylwetki polityków Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1987.

DZIEWANOWSKI, Marian Kamil: *The Foundation of the Communist Party of Poland*. *American Slavic and East European Review*, 11, 1952, č. 2, s. 106-122.

FRISZKE, Andrzej: *O kształt niepodległej*. Warszawa 1989.

GAJANOVÁ, Alena: *Dvojí tvář: Z historie předmnichovského fašismu*. Praha 1962.

GENTILE, Emilio: *Fascism as Political Religion*. *Journal of Contemporary History*, 25, 1990, č. 2/3, s. 229-251.

GREGOROVIČ, Miroslav: *Kapitoly o českém fašismu*. Praha 1995.

GRIFFIN, Roger: *The Nature of Fascism*. London 1993.

GRIFFIN, Roger: *The Primacy of Culture: The Current Growth (Or Manufacture) of Consensus within Fascist Studies*. *Journal of Contemporary History*, 37, 2002, č. 1, s. 21-43.

GROTT, Bogumił: *Nacjonalizm i religia. Proces zespalania nacjonalizmu z katolicyzmem w jedną całość ideową w myśli Narodowej Demokracji 1926-1939*. Kraków 1984.

GROTT, Bogumił: *Nacjonalizm chrześcijański. Myśl społeczno-państwowa formacji narodowo-katolickiej w Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1991.

GROTT, Bogumił: *Religia, kościół, etyka w ideach i koncepcjach prawicy polskiej*. Kraków 1993.

GROTT, Olgierd: *Faszyści i narodowi socjaliści w Polsce*. Kraków 2007.

JELINEK, Yeshayahu: *Storm-Troopers in Slovakia: The Rodobrana and the Hlinka Guard*. *Journal of Contemporary History*, 6, 1971, č. 3, s. 97-119.

KAWALEC, Krzysztof: *Narodowa Demokracja wobec faszyzmu 1922-1939*. Warszawa 1989.

KAWALEC, Krzysztof: *Spadkobiercy niepokornych – Dzieje polskiej myśli politycznej 1918-1939*. Wrocław 2000.

KLIMEK, Antonín – HOFMAN, Petr: *Vítěz, který prohrál – generál Radola Gajda*. Praha 1995.

KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek 13 – 1918-1929*. Praha 2000.

KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek 14 – 1929-1938*. Praha 2002.

KLIMEK, Antonín: *Vítejte v první republice*. Praha 2003.

KOPKA, Bogusław: *Adam Doboszyński – 60. rocznica męczeńskiej śmierci*. *Nasz Dziennik – Dodatek historyczny IPN* 7/2009 (26).

KOTLÁN, Pavel: *Fašismus a jeho česká podoba – Národní obec fašistická 1926-1933 a fašismus současný*. Přerov 2001.

KULIŃSKA, Lucyna: *Związek Akademicki „Młodzież Wszechpolska” i „Młodzież Wielkiej Polski” w latach 1922-47*. Kraków 2000.

LANDAU-CZAJKA, Anna: *Wychowanie dla wojny. Ideologia wychowawcza polskiej prawicy nacjonalistycznej*. Kwartalnik Historyczny, 1990, č. 3-4, s. 157-175.

LINZ, Juan J.: *Some Notes Toward a Comparative Study of Fascism in Sociological Historical Perspective*. In: LAQUEUR, Walter (ed.): *Fascism: A Reader's Guide*. Berkeley 1976, s. 3-121.

LUSTIGOVÁ, Martina: *Karel Kramář – první československý premiér*. Praha 2007.

MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Obóz Narodowo-Radykalny – Okres działalności legalnej*. Dzieje Najnowsze, 8, 1976, č. 3, s. 53-72.

MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Szkice z historii polskiej prawicy politycznej lat Drugiej Rzeczypospolitej*. Kraków 1986.

MAJCHROWSKI, Jacek M.: *Polska myśl polityczna 1918-1939 – Nacjonalizm*. Warszawa 2000.

MARZAŁ, Maciej: *Włoski faszyzm w polskiej myśli politycznej i prawnej, 1922-1939*. Wrocław 2007.

MELZER, Emanuel: *No Way Out – The Politics of Polish Jewry 1935-1939*. Cincinnati 1997.

MICEWSKI, Andrzej: *Polish Youth in the Thirties*. Journal of Contemporary History, 4, 1969, č. 3, s. 155-167.

MICHLIC, Joanna Beata: *Poland's Threatening Other: The Image of the Jew from 1880 to the Present*. Lincoln 2006.

MORGAN, Philip: *Fascism in Europe, 1919-1945*. London 2007.

MOSSE, George L.: *Introduction: The Genesis of Fascism*. *Journal of Contemporary History*, 1, 1966, č. 1, s. 14-26.

MOULIS, Miloslav: *Tajné heslo – Granát*. Praha 1973.

MUSZYŃSKI, Wojciech J. – MYSIAKOWSKA, Jolanta (eds.): *Lista strat osobowych ruchu narodowego 1939-1955*. Warszawa 2008.

MUSZYŃSKI, Wojciech J.: *Sprawiedliwy z ONR „Falanga“*. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, 2010, č. 11, s. 97-101.

NAKONEČNÝ, Milan: *Vlajka – K historii a ideologii českého nacionalismu*. Praha 2001.

NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha 2006.

NAUMAN, P.: *Ještě ke Gajdově aféře*. *Střední Evropa – Revue pro středoevropskou kulturu a politiku*, VI, 1990, č. 16, s. 95-97.

NOLTE, Ernst: *Fašismus ve své epoše*. Praha 1998.

ORZOFF, Andrea: *„The Literary Organ of Politics“: Tomáš Masaryk and Political Journalism, 1925-1929*. *Slavic Review*, 63, 2004, č. 2, s. 275-300.

PACZKOWSKI, Andrzej: *Prasa polska w latach 1918-1939*. Warszawa 1980.

PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922-1945 a kolaborace 1939-1945*. Praha 1999.

PAXTON, Robert O.: *The Five Stages of Fascism*. *The Journal of Modern History*, 70, 1998, č. 1, s. 1-23.

PAXTON, Robert O.: *Anatomie fašismu*. Praha 2007.

- PAYNE, Stanley G.: *Fascism – Comparison and Definition*. Madison 1980.
- PAYNE, Stanley G.: *A History of Fascism 1914-1945*. Madison 1995.
- PEŠA, Václav: *K otázce počátků fašistického hnutí v českých zemích*. Časopis Matice moravské, 72, 1953, s. 210-248.
- PUGLIESE, Stanislao G.: *Fascism, Anti-Fascism, and the Resistance in Italy*. Lanham 2004.
- RUDNICKI, Szymon: *Obóz Wielkiej Polski w okresie kryzysu gospodarczego*. Przegląd Historyczny, 62, 1971, č. 2, s. 251-272.
- RUDNICKI, Szymon: *Rozbicie ruchu młodzieżowego “Obozu Narodowego”*. Dzieje Najnowsze, 9, 1977, č. 1, s. 23-46.
- RUDNICKI, Szymon: *Obóz Narodowo-Radykalny: Geneza i działalność*. Warszawa 1985.
- RUDNICKI, Szymon: *Żydzi w parlamencie II Rzeczypospolitej*. Warszawa 2004.
- SCHNAPP, Jeffrey T. (ed.): *A Primer of Italian Fascism*. Lincoln 2000.
- ŠEDIVÝ, Ivan: *Gajdova aféra 1926-1928*. Český časopis historický, 1994, č. 4, s. 732-758.
- SETON-WATSON, Christopher: *Italy from Liberalism to Fascism, 1870-1925*. London 1967.
- SIERCHUŁA, Rafał (ed.): *Obóz narodowy w obliczu dwóch totalitaryzmów*. Warszawa 2010.
- ŚLESZYŃSKI, Wojciech: *Utworzenie i funkcjonowanie obozu odosobnienia w Berezie Kartuskiej (1934-1939)*. Dzieje Najnowsze, 35, 2003, č. 2, s. 35-53.

TARCHI, Marco: *The Role of Fascist Movements*. In: BERG-SCHLOSSER, Dirk and MITCHELL, Jeremy (eds.): *Authoritarianism and Democracy in Europe, 1919-39*. New York 2002, s. 101-128.

TEREJ, Jerzy Janusz: *Rzeczywistość i polityka. Ze studiów nad dziejami najnowszych Narodowej Demokracji*. Warszawa 1979.

VYKOUPIIL, Libor: *Národní liga*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861-1998*. Olomouc 2000, s. 132-136.

WANROOIJ, Bruno: *The Rise and Fall of Italian Fascism as a Generational Revolt*. *Journal of Contemporary History*, 22, 1987, č. 3, s. 401-418.

WAPIŃSKI, Roman: *Miejsce Narodowej Demokracji w życiu politycznym II Rzeczypospolitej*. *Dzieje Najnowsze*, 1, 1969, č. 1, s. 47-62.

WAPIŃSKI, Roman: *Z dziejów tendencji nacjonalistycznych. O stanowisku Narodowej Demokracji wobec kwestii narodowej w latach 1893-1939*. *Kwartalnik Historyczny*, 1973, č. 4, s. 817-843.

WAPIŃSKI, Roman: *Endecja wobec hitleryzmu i III Rzeszy*. In: CZUBIŃSKI, Antoni (ed.): *Polska – Niemcy – Europa. Studia z dziejów myśli politycznej i stosunków międzynarodowych*. Poznań 1977, s. 531-543.

WAPIŃSKI, Roman: *Narodowa Demokracja 1893-1939: Ze studiów nad dziejami myśli nacjonalistycznej*. Wrocław 1980.

WAPIŃSKI, Roman: *Roman Dmowski*. Lublin 1989.

WAPIŃSKI, Roman: *Pokolenia Drugiej Rzeczypospolitej*. Wrocław 1991.

WEBER, Eugen: *The Men of the Archangel*. Journal of Contemporary History, 1, 1966, č. 1, s. 101-126.

WHITTAM, John: *Fascist Italy*. Manchester 1995.

WOODLEY, Daniel: *Fascism and Political Theory*. London 2010.

WYNOT Jr., Edward D.: "A Necessary Cruelty": *The Emergence of Official Anti-Semitism in Poland, 1936-39*. The American Historical Review, 76, 1971, č. 4, s. 1035-1058.

ZORACH, Jonathan: *The Enigma of the Gajda Affair in Czechoslovak Politics in 1926*. Slavic Review, 35, 1976, č. 4, s. 683-698.

Přílohy

Příloha 1: Mobilizující pocity fašismu podle Roberta O. Paxtona

1. Nadřazenost skupiny, vůči které má jednatlivec větší povinnosti než k čemukoli jinému.
2. Přesvědčení, že skupina je obětí. Je pocitem, který ospravedlňuje jakýkoliv postup proti vnitřním i vnějším nepřátelům.
3. Obava z úpadku skupiny v důsledku individualistického a kosmopolitního liberalismu.
4. Užší integrace skupiny v rámci bratrstva, jehož jednota a čistota jsou tvořeny vzájemnými přesvědčeními.
5. Rozšířený pocit identity a přináležitosti.
6. Autorita přirozených vůdců ve společnosti. Tento pocit kulminuje v národním vůdci, který jako jediný ztělesňuje osud národa.
7. Vnímání násilí a síly vůle jako atributů krásy, pokud jsou věnovány skupině v darwinistickém boji o přežití.

Zdroj: PAXTON, Robert O.: *The Five Stages of Fascism*. The Journal of Modern History, 70, 1998, č. 1, s. 6.

Příloha 2: Typologizace fašistických hnutí Emilia Gentileho

1. Masové hnutí s členy rekrutujícími se z různých společenských tříd, mezi kterými dominují střední třídy, většinou bez předchozí politické aktivity. Nezakládají svou identitu na sociální hierarchii nebo třídním původu, ale na smyslu kamarádství. Věří, že plní misi na cestě k národní obrodě a proto jsou ve válečném stavu s politickými protivníky. Mají cíl získat monopol moci a vytvořit nový režim, jenž zničí parlamentní demokracii. Za tímto účelem směřují pomocí teroru, parlamentních taktik a dohod s vládnoucími elitami.
2. „Anti-ideologická“ a pragmatická ideologie, která se prohlašuje za antimaterialistickou, anti-individualistickou, antiliberální, antidemokratickou a antimarxistickou. Je v zásadě populistická a antikapitalistická. Projevuje se více esteticky než teoreticky, za pomoci nového politického stylu, mýtů, obřadů, symbolů – jako povrchní náboženství s cílem utvařovat, socializovat a integrovat víru mas s konečným cílem vytvořit „nového člověka“.
3. Kultura založena na mystickém myšlení, tragickém a aktivistickém pojetí života. Manifestuje sílu, mýtus mládí jakožto síly tvořící dějiny a povýšení militarizace politiky jako modelu života a kolektivní aktivity.
4. Totalitní koncepce politiky, která je chápána jako integrující zkušenost s cílem spojit jednotlivce s masami v organickou a mystickou národní jednotu, jež představuje etnickou a morální komunitu. Hnutí přijímá opatření perzekuuující ty, považované za nepřátele režimu, a také členy ras považovaných za méněcenné a nebezpečné pro jednotu národa.
5. Civilní etika založena na totální oddanosti národní komunitě, na disciplíně, mužnosti, kamarádství a bojovém duchu.
6. Jednotná státostrana, jež má za úkol vojensky chránit režim, vybírat řídicí kádry a organizovat masy uvnitř státu v procesu permanentní mobilizace emocí a víry.
7. Policejní aparát, který kontroluje a potlačuje opozici, dokonce s využitím organizovaného teroru.
8. Politický systém organizován podle funkční hierarchie řízené shora osobností vůdce obdařeného posvátným charismatem. Vůdce řídí a koordinuje aktivity strany a režimu.
9. Korporativní organizace hospodářství, která potlačuje svobodu odborů a rozšiřuje sféru státní intervence do ekonomiky. Pomocí technokracie a solidarity se snaží dosáhnout spolupráce „produktivních sektorů“. Zároveň však zachovává soukromé vlastnictví a třídní rozdíly.

10. Zahraniční politika inspirována mýtem národní síly a velikosti s cílem imperiální expanze.

Zdroj: PAYNE, Stanley G.: *A History of Fascism 1914-1945*. Madison 1995, s. 5-6.

Příloha 3: Obecné rysy fašismu podle Rogera Griffina

1. Hodnoty a vnímání světa, které ztělesňuje fašismus, budou vyjádřeny nejen v teoretických dílech, projevech, propagandě a písních, nýbrž v sémiotickém jazyce sjezdů, symbolů a uniforem; prostě v celém stylu fašistické politiky.
2. Fašismus předvede svůj utopický, revoluční aspekt, když se bude pokoušet svrhnout stávající řád. Po nástupu k moci však projeví svou reakcionářskou a opresivní tvář, i když se budou někteří idealisté neustále snažit o jeho reformu zúžením mezery mezi teorií a praxí.
3. Utopie, kterou se fašismus snaží implementovat, nebude nikdy realizována.
4. Nezávazně od toho jak propagandistické se budou fašistické myšlenky jevit těm, kteří s nimi nesympatizují, jeho nejoddanější aktivisté a příznivci v nich najdou průchod svému idealismu a sebeobětování.
5. Navzdory racionalizacím fašistického vnímání světa a odvoláváním se na historické, kulturní, náboženské a vědecké „fakty“, citová síla fašismu je zakořeněná v iracionálních pudech a mýtických předpokladech.
6. Oddanost fašismu může existovat na různých úrovních emocionální intenzity a aktivní podpora fašistických idejí se projeví v různých stupních rafinovanosti a jednoduchosti.
7. Pravá podpora fašismu vychází v každém jednotlivém případě z podprahového spříznění s jeho materiálními a psychologickými zájmy.
8. Fašistické hnutí se může jevit jako ucelená ideologická komunita a může se tak i samo prezentovat. Při bližším pohledu je však zřejmé, že se jeho podpora odvíjí od různých osobních motivací a vnímání cílů hnutí.
9. Fašistická ideologie není redukovatelná na teorie a politiku žádného ideologa nebo vůdce, protože se jeví jako transpersonální historická struktura, jejíž vznik a úspěch závisí na interakci s jinými ideologickými i neideologickými strukturami.
10. Obecný fašismus je definovatelný z hlediska souboru hodnot a cílů společných pro všechny jeho různé permutace, jinými slovy, z hlediska jeho ideologického jádra.

Zdroj: GRIFFIN, Roger: *The Nature of Fascism*. London 1993, s. 26-27.

Příloha 4: Typologizace fašistických hnutí Stanleyho Payne

1. Ideologie a cíle
 - a. Idealistická a vitalistická filosofie pokoušející se ustanovit novou, moderní, sekulární kulturu.
 - b. Vytvoření nového nacionalistického, autoritativního státu nezaloženého na tradičních principech a modelech.
 - c. Organizace nové, vysoce regulované, vícetřídní, jednotné národně-ekonomické struktury.
 - d. Positivní hodnocení a použití násilí a války.
 - e. Imperialistický cíl expandovat nebo radikálně změnit vztahy své země vůči ostatním státům.
2. Fašistické negace
 - a. Antiliberalismus
 - b. Antikomunismus
 - c. Antikonservatismus²⁷⁴
3. Styl a organizace
 - a. Pokus o masovou mobilizaci a militarizaci politických vztahů.
 - b. Důraz na estetickou strukturu mítinků, symbolů, politickou liturgii. Zdůrazňování emocionálních a mystických aspektů.
 - c. Extrémní důraz na maskulinní princip a dominanci mužů v rámci organického pojetí společnosti.
 - d. Povyšování mládí nad ostatní fáze života. Zdůrazňování generačního konfliktu.
 - e. Tendence k autoritářskému, charismatickému a osobnímu stylu vedení.

Zdroj: PAYNE, Stanley G.: *A History of Fascism 1914-1945*. Madison 1995, s. 7.

²⁷⁴ Payne zmiňuje mezi fašistickými negacemi antikonservatismus, ale zároveň zdůrazňuje, že fašistické skupiny byly ochotny navázat dočasnou spolupráci s konservativci.

Abstrakt

Komparace české Národní obce fašistické a polského Národně-radikálního tábora

Klíčová slova: Československo, Polsko, Národní obec fašistická, Vlajka, Národní demokracie, Národní strana, Národně-radikální tábor, fašismus, krajní pravice, nacionalismus, antisemitismus.

Magisterská diplomová práce se zabývá komparativní analýzou české a polské krajní pravice meziválečného období. Zkoumá fungování a ideologii české Národní obce fašistické a polského Národně-radikálního tábora. Pozornost je také věnována polské Národní straně. Práce analyzuje zmíněné strany s ohledem na vystupování definičních rysů fašismu v stylu fungování i ideologii těchto stran. Rozsáhlejší prostor je věnován ideovým východiskům daných stran. Práce také stručněji zmiňuje ostatní krajně-pravicová uskupení v meziválečném Československu a Polsku.

Práce vychází z teorií, které jsou detailně rozpracovány v první kapitole. Jedná se o teorie fašismu, konkrétněji teorie typologizující a klasifikující fašistické strany a hnutí dle několika klíčových rysů. Tyto teorie, nabízející propracované a ucelené definice fašismu slouží ke klasifikaci zkoumaných stran. Následující dvě kapitoly jsou věnovány české a polské krajní pravici. Popisují historii zkoumaných stran, jejich organizaci a fungování v politickém systému daných zemí. Obě kapitoly také rozsáhleji analyzují klíčové body ideologie daných stran.

Práce se snaží poukázat na fakt, že v Československu i Polsku meziválečného období existovaly krajně-pravicové strany, které však ne vždy můžeme považovat za fašistické. Autor v práci zjišťuje, že používání přívlastku „fašistický“ v názvu politických stran není relevantní, jelikož jsou to definiční rysy, které umožňují klasifikovat daná uskupení jako fašistická. V tomto ohledu autor shledává, že v obou zemích v meziválečném období existovaly fašistické strany i strany, které se typologicky přibližovaly fašismu, avšak jeho definiční znaky zcela nenaplňovaly.

Abstract

Comparative analysis of Czech National Fascist Community and Polish National Radical Camp

Keywords: Czechoslovakia, Poland, National Fascist Community, Vlastka, National Democracy, National Party, National Radical Camp, fascism, far right, nationalism, antisemitism.

The Master thesis deals with the comparative analysis of Czech and Polish far right of interwar period. It examines functioning and ideology of Czech National Fascist Community and Polish National Radical Camp. Polish National Party is also considered in this paper. The thesis analyses aforementioned parties with respect to the existence of definitional characteristics of fascism in the style of functioning and ideology of these parties. More extensive space is devoted to ideological dimension of analyzed parties. The thesis also briefly mentions other far right groups in interwar Czechoslovakia and Poland.

The thesis is based on theories, which are elaborated in first chapter in detail. Theories of fascism are used for this purpose, specifically theories typologizing and classifying fascist parties and movements according to several crucial characteristics. These theories, offering sophisticated and comprehensive definitions of fascism serve to classify analyzed parties. Following two chapters are devoted to Czech and Polish far right. They describe history of given parties, their organization and operating in political systems of given countries. Both chapters also extensively analyze crucial elements of ideology of aforementioned parties.

The thesis tries to deal with the fact that far right parties, which we however cannot always regard as fascist, existed in Czechoslovakia and Poland of interwar period. The author of the thesis finds, that using the epithet „fascist“ in the names of political parties is not relevant. It is definitional characteristics, which allow classification of given groups as fascist. In this respect the author concludes, that in both countries in interwar period existed fascist parties and parties, which were typologically close to fascism, although they did not fully fulfill its definitional features.